

שנת פולין בישראל

עשור למותו של זביגנייב הרברט

בעריכת רפי וייכרט

שתוק

שנה ל"ב * גליון 333-334 * חשון תשס"ח * אוקטובר-נובמבר 2008 * 35 ש"ח

גליון מיוחד

של מירי פז. יוזמה נוספת של "המכון הפולני" בשיתוף "מכון אדם מיצקביץ" שבפוזנן היא מילון אלקטרוני עברי-פולני שיצא בראשית 2009.

שנת 2008 היא גם "שנת זביגנייב הרברט", מבכירי משוררי פולין, זוכה פרס ירושלים, שמוזכר בנשימה אחת עם זוכי פרס הנובל מילוש ושימבורסקה. שיריו ודמותו של הרברט תופסים כאן מקום מרכזי. בשעה שאנשי תרבות מעלעלים בגליון זה של 'עתון 77', רואה אור קובץ המסות של הרברט **טבע דומם עם רסן** בתרגומו של דוד וינפלד. כמו כן, ב-13 בנובמבר יתקיים ב"בית אריאלה" ערב הוקרה להרברט.

גליון זה של 'עתון 77' לא היה קורם עור וגידים ללא שותפינו וחברינו הישראלים, חברי מערכת 'עתון 77', ובמיוחד ללא הכוח המניע של המשורר והמתרגם רפי וייכרט, שתודתנו העמוקה נתונה לו.

אנו שמחים מאוד שגליון מיוחד של הירחון 'עתון 77', המוקדש כולו לספרות פולנית, מגיע לידי הקוראים. זהו מאורע ייחודי במסגרת שנת פולין בישראל, יוזמה של "המכון הפולני", שבין השאר שם לעצמו למטרה להרחיב את מעגל המתעניינים בספרות הפולנית, לעניין בה את מבקרי הספרות ולהגדיל את החשיפה בכלי התקשורת. במהלך השנה אנו יוזמים פעילות של חוגים מקצועיים, ובהם סמינר וסדנה למתרגמים ופגישות עם מו"לים וסוכנים ספרותיים. יוזמות אלה נערכות בשיתוף פעולה הדוק עם "מכון הספר" שבקרקוב, שלא רק תומך כספית בפעילותנו אלא גם יוזם אירועים רבים. אחת מתוצאותיה של פעילות זו היא הוצאה לאור בעתיד הקרוב של ספרים מפרי עטם של סופרים פולנים: **לָלָה** מאת יאצק דהגל, **לופֶיבו** מאת מיכאל ויטקובסקי, **הַפֶּן (כַּעַל הַשְּׂמֵשׁ)** מאת רישארד קפושצ'ינסקי, **דוקְלָה** מאת אנדז'י סטשיוק ו-**בגן הזיכרון** מאת יואנה אוֹלְצֶ'ק-רוֹנְיֶקָה. בשנים האחרונות ראו אור גם **מרצדס בנץ** (חרגול, 2003) ו**לאן נעלם דויד וייזר** (חרגול/עם עובד, 2006), מאת פאבל הילה, שניהם בתרגומה

ד"ר אלד'בייטה פריסטר
מנהלת המכון הפולני תל אביב

גליון זה רואה אור בסיוע:

לכבוד אגודת סופרים ואמנים - עתון 77,
ת"ד 51208 ת"א 67137
אבקש מנוי לשנת 2008

שם ושם משפחה

.....
כתובת

.....
טלפון

40	אווה ליפסקה: כתם, חוש ריח כלבי, חירות, מפולגנית: רפי וייכרט	2	שנת פולין בישראל, אלז'ביטה פריסטר
	אדם זגייבסקי: מרקס הזקן, מפולגנית: בוריס גרוס	4	רפי וייכרט, פתיחה
41	רבי האמנים שלי, לאחי הבכור, מפולגנית: רפי וייכרט	5	זביגנייב הרברט, עשור למותו, פיליפ רוזנאו
	שירה חדשה		זביגנייב הרברט
42	נורברט קולשה: הרצון לחיים, מפולגנית: בוריס גרוס	6	מר קוגיטו על הצורך לדייק, מפולגנית: פיליפ רוזנאו
43	פאבל ברנסקי: דילמות של מתאבד פוטנציאלי, מפולגנית: בוריס גרוס	8	מר קוגיטו צופה בחבר שמת, מפולגנית: צביקה שטרנפלד
44	קטז'ינה טוראי־קלינסקה: שלושה מיתוסים, מפולגנית: ברכה רוזנפלד	8	אגדה רוסית, מפולגנית: בוריס גרוס
44	אדוורד פסביץ': האוטובוס האדום, מפולגנית: רפי וייכרט	9	גדה, מפולגנית: רפי וייכרט
45	מרצ'ין שויטליצקי: פינלנד, מפולגנית: רפי וייכרט	9	בסדנה, מפולגנית: יעקב בסר
46	מריוש גז'בלסקי: מאי, מפולגנית: רפי וייכרט	10	פיליפ רוזנאו: אלגיה למר קוגיטו
46	צביקה שטרנפלד: אינטימיות עם הנצח	11	טוביה ריבנר: לזכר זביגנייב הרברט
47	מפולגנית: יעקב בסר - אורשולה קוויול: אלף לילה ולילה;	11	שימוס הינני: לרוח הרפאים של זביגנייב הרברט, מאנגלית: עודד פלד
48	הנריק גרינברג: מדרש	11	אמיר אור: שיחה עם מר קוגיטו
	מחווה למתרגמי העבר, יואב איתמר	12	פיליפ רוזנאו: על סטניסלב יז'י לץ
		13	סטניסלב יז'י לץ: מחשבות לא מסורקות, מפולגנית: פיליפ רוזנאו
		13	רוני סומק: למה אני אוהב שירה פולגנית?
		14	יאן קותנבסקי: קינה עשירית, מפולגנית: עמינדב דיקמן
		14	ק.א. גאלצ'ינסקי: מזמורים, מפולגנית: רפי וייכרט
		15	ישראל הר: קווי ואדיס
		16	צ'סלב מילוש: לאומים (מסה), מפולגנית: מירי פז
		21	צ'סלב מילוש: אושר (מסה), מפולגנית: רפי וייכרט
		22	יצחק אורבוך-אורפז: דו"ח מעיר נצורה ואטלנטים
		23	נסים קלדרון: מה למדתי מצ'סלב מילוש?
		24	רוברט האס: לצ'סלב מילוש בקרקוב, מאנגלית: משה דור
		25	רוברט האס: לקרוא את מילוש (קטעי מסה), מאנגלית: גיורא לשם
		27	צביקה שטרנפלד: למזכרתו של משורר דגול, על גדולתם של המשוררים הפולנים
		28	ויסלבה שימבורסקה: פסל יווני, פרספקטיבה,
		30	הפרופסור הזקן, אלף-בית, מפולגנית: רפי וייכרט
		31	משה יצחקי: לוויסלבה שימבורסקה
		33	אנדז'י סטשיוק, מתוך דוקלה (רומן), מפולגנית: מירי פז
		33	רמי סערי: קסמו של ויטולד גומברוביץ'
		34	אגי משעול: המרידיאנים של הספרות
		34	אלכסנדר ואט: עלים מתערבלים, אין בנמצא מקום, ילדותו של משורר, מפולגנית: רפי וייכרט
		35	תדאוש רוז'ביץ': בית קטן, מארס, חוה, מפולגנית: רפי וייכרט
		36	פשמיסלב צ'פלינסקי: מודרניות אחרת, שיחה; בוריס גרוס,
		39	רפי וייכרט, מפולגנית: בוריס גרוס
			שמעון אדף: סטניסלב לם - שבירת מוסכמות תמידית

תודה למשוררים, ליורשיהם ולקרנות העיזבון על הזכות להשתמש ביצירות הכלולות בחוברת זו.
תודה לניקולאס גרוספייר על הזכות להשתמש בתצלומיו.

We wish to extend our gratitude to the poets, their heirs and estates for the rights to use the works included in this issue.

We thank Nicolas Groszpiere for contributing photographs.

Copyright © The Estate of Zbigniew Herbert
All rights reserved

Rodzina Europa © 1959, by Czeslaw Milosz Estate
O podrozach w czasie © 2004, by The Czeslaw Milosz Estate
All rights reserved

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות

שנה ל"ב • גליון 333-334 • חשוון תשס"ח • אוקטובר-נובמבר 2008 • 35 ש"ח

Iton 77

Literary Monthly
First Editor: Jacob Besser
Editors: Amit Israeli Gilad, Michael Besser
Editor: Rafi Weichert
Editorial Secretary: Gila Shaul
Editorial Board: Shimon Ballas, Amos Levitan, Assaf Meydani, Yuval Paz, Oded Peled, Dorit Peleg, Shalom Ratzabi, Sasson Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Jacov Shai Shavit, Rafi Weichert

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
עמותה מס' 580073575
בתמיכת משרד החינוך, התרבות והספורט
עיריית תל-אביב יפו - האגף לאמנויות
קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות
המערכת והמינהלה: טל': 5618271, ת"ד 51208 ת"א 67137
המערכת אינה אחראית על תוכן המודעות
iton77@actcom.co.il

www.iton77.com

העורך המייסד: יעקב בסר
עורכים: מיכאל בסר, עמית ישראלי-גלעד
עורך הגליון: רפי וייכרט
חברי המערכת: שמעון בלס, רפי וייכרט, עמוס לויתן, אסף מידני, ששון סומך, רוני סומק, אריה סיון, יובל פז, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי, יעקב שי שביט
רכזת מערכת: גילה שאול
ניקוד: פסח מילין
מועצת המערכת: יצחק אורבוך-אורפז, טלי שוורצשטיין
בסר, משה דור, נתן זך, א.ב. יהושע, ש. גיורא שוהם

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוילת וממוענת.
חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. אפשר בצירוף דיסקט/תקליטור.

זה כבר לקורא העברי: תדיאוש רוז'ביץ' (נ. 1921), אדם זגייבסקי (נ. 1945) ואווה ליפסקה (נ. 1945). משנספו להם שירים מאת הבאים אחריהם בשירה הפולנית, חשתי חייב במבט, ולו חטוף, בעברה המפואר של ספרות פולין. במסגרת זו נדפסת כאן העשירית מתשע עשרה הקינות מכמירות הלב שחיבר יאן קוֹחְנוֹבְסְקִי (1530-1584), אבי השירה בלשון הפולנית, על מות בתו אוֹרְשׁוֹלָה בגיל שנתיים וחצי. תרגום המופת של עמיתי עמינדב דיקמן מוסר את גדולת השראתו ולהט צערו של קוֹחְנוֹבְסְקִי. מן הצד האחר של החוויה המשפחתית, נבחרו חמישה פרקים מ'מזמורים', מחזור שירי האהבה המרגשים שכתב המשורר המודרניסטי ק.א. גֶלְצ'יִנְסְקִי (1905-1953) לאשתו האהובה נטליה; וכמו כן אחדים משיריו של המשורר למוד הסבל, נצר לשושלת יהודית אלכסנדר ואט (1900-1967).

מאחר שהמתרגמים מפולנית המשתתפים בגיליון זה הם חלק משרשרת ארוכה, מצאנו לנכון להזכיר כמה מן השמות הבולטים בשדה התרגום מפולנית לעברית בשנות קיומה של מדינת ישראל, גם הם המשכה של שורת מתרגמים מפוארת.

ברצוני לסיים בתודה מקרב לב למי שלקחו חלק בעבודה ותרמו מכישרונם ומאהבתם כדי להעניק לקורא הישראלי טעימה קטנה ממדפיה הכבירים של הספרות הפולנית. תודה מיוחדת לבוריס גרוס וליואב איתמר.

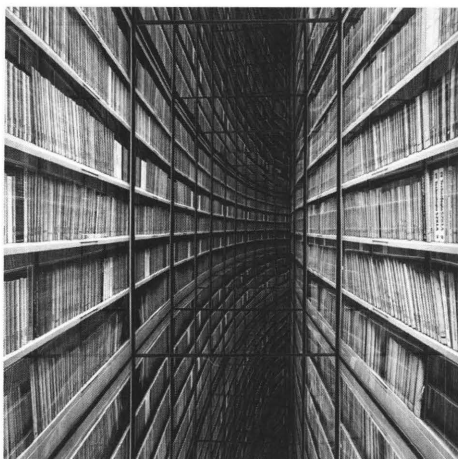
את עבודת העריכה אני מקדיש להורי, ינינה ויוסף, שהכניסוני, כל אחד בדרכו ולפי טעמיו, תחת כנפיה של הספרות הפולנית.

רפי וייכרט

תל אביב, ראש השנה תשס"ט

גליון זה הוא פרי עבודה של חודשים אחדים וסיכום ביניים של שנים הרבה. חטיבה מרכזית מוקדשת כאן לשירתו הזוהרת והצוברת של נסיך השירה הפולנית המודרנית, זביגניב הרברט (1924-1998), במלאת עשור למותו. לצד שיריו נדפסים כאן גם שירים שנכתבו עליו, אליו או בהשראתו. שני המשוררים הנובליסטים הפולנים - צ'סלב מילוש (1911-2004; פרס נובל בשנת 1980) וויסלבה שימבורסקה (נ. 1923; פרס נובל בשנת 1996) - מיוצגים בגיליון בהרחבה. מילוש בשתיים ממסותיו החשובות, אחת היסטורית-הגותית, אחת לירית-אישית, ושימבורסקה בשיריה המאוחרים. לחטיבת מילוש נוספו קטעי מסה ושירי-מחווה מאת המשורר האמריקני רוברט האס, מי שתרגם ביחד עם מילוש רבים משיריו לאנגלית.

לצד השירה והמסה מופיעים בחוברת האפיגרמים של ס.י. לֶץ, שיצירתו הייחודית מוצגת בעמקות בידי מתרגמו, המשורר, המתמטיקאי ומחבר האפיגרמים פיליפ רוזנאו. מחמת קוצר היריעה לא היה אפשר לכלול בחוברת דברי פרוזה נוספים ועל כן הסתפקנו בקטע תרגום של מירי פז מתוך *דוקלָה* מאת אנדוֹי סְטֶשְׁיוֹק. במקום לפרסם מחקר אקדמי ארוך על המגמות המרכזיות בספרות הפולנית בעת האחרונה בחרנו לראיין את פרופסור פֶּשְׁמִיֶסְלָב צ'פֶּלִינְסְקִי, חוקר ומבקר ספרות בעל מוניטין, ולשאול אותו שאלות אחדות בתחומים שעשויים לעניין את הקורא הישראלי. במקביל, מפורזת בחוברת התייחסויות קצרות של יוצרים ואנשי רוח ישראלים לספרות הפולנית הקרובה ללבם. בצד שירי הרברט ושימבורסקה נבחרו שיריהם של משוררים המוכרים

ניקולאס גרוספייר, ספרייה

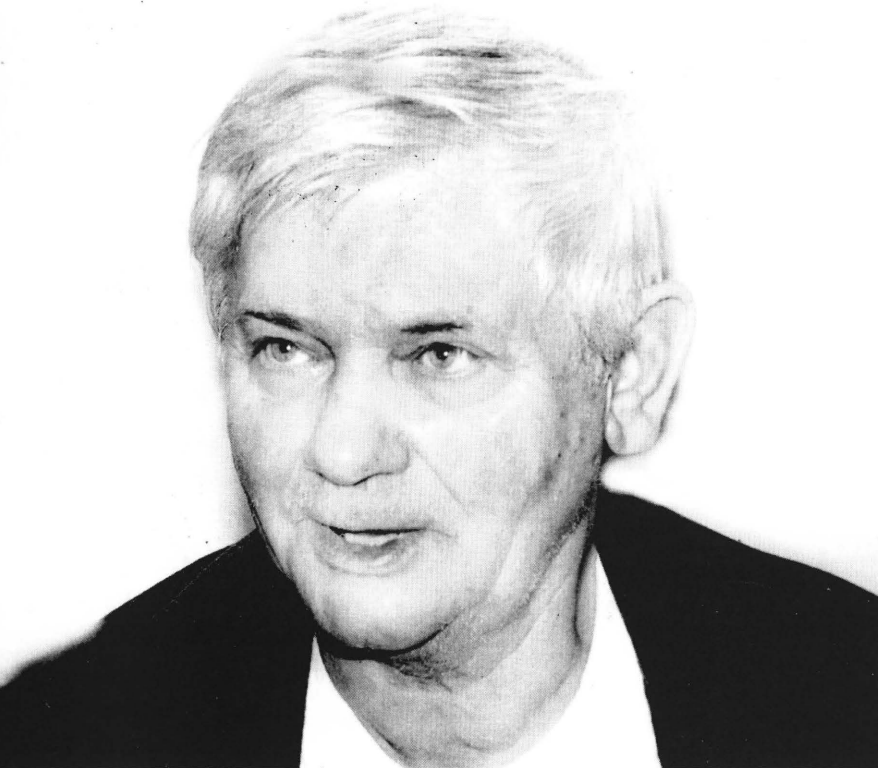
התמונות בגליון זה: מתערוכת היחיד של ניקולאס גרוספייר "Biblioteka", שהוצגה במרכז לאמנות בת זמננו בטירת אויזדובסקי, ורשה, 2006.

ניקולאס גרוספייר נולד ב־1975 בוֹנוֹוה, מתגורר ועובד בוורשה מאז 1999. בוגר המכון הלימודים פוליטיים בפריו ולימודי סוציולוגיה ומדעי המדינה בלונדון סקול אוף אקונומיקס.

בעבודתו כצלם מתמקד גרוספייר מצד אחד בפרויקטים תיעודיים ומצד שני בעבודות קונספטואליות יותר. הפרויקטים הדוקומנטריים מציגים זיכרונות קולקטיביים ותקוות הקשורים בארכיטקטורה המודרנית, עם היעלם האוטופיות. עבודתו הקונספטואלית נוטה להדגיש משחקי מחשבה באמצעות דימויים חושיים ומיצבים.

זביגנייב הרברט עשור למותו

פיליפ רוזנאו

תצלום: ארווין שנקלברך; זביגנייב הרברט בירושלים, מאי 1991

תבקשתי לכתוב כמה מילים לזכרו של זביגנייב הרברט ואני מנסה למצוא את נקודת האחיזה הארכימדית שלי, או שמא כדרך עבד עולם, להשיב את החוב במטבע שבו נקנה. תחילתו של "הרברט שלי" ב-1986, בחנות קטנה בכיכר סנט-מרקס בוויילג', כשמתוך ערמת ספרים עמוסה נפל לידי מבחר תרגומי שירה מאת אחד בשם הרברט, מעשה ידי צ'סלב מילוש ופ.ד. סקוט. את כריכתו האחורית האירה הערתו של יוסיף ברודסקי, שסיפר במקום אחר כי למד פולנית כדי לתרגם את הרברט: "מבורכת האומה אשר במהלך המאה יכלה לתת לעולם שני משוררים בשיעור קומתם של מילוש והרברט". בסערה שחוללו בי אז הספר הזה וספרים אחרים - שאותם השגתי בשפת המקור בחנותו של נוישטיין ז"ל, המוסד הפולני המהולל בפסו' באלבני - השטתי רבות מספינות חיי והפלגתי להרבה חופים, אבל כל זה יחכה לזמן אחר. כאן אני מבקש לזכך בכמה מילים את מהות התופעה השירית ששמה הרברט. אין זו ביוגרפיה ואף לא ניתוח שירתו, לכל היותר כמה הבזקים על המהות התרבותית, שכן הרברט הוא קודם כל מגדלור של תרבות, תרגום לשפת שירה של אתיקה ואסתטיקה קלאסיות.

זה המקום לעצור. מכאן ידבר המשורר עצמו, ומה מתאים יותר משירו הגדול 'למה הקלאסיקנים' (שראה אור בתרגומי בכתב-העת 'פרווה' ביולי 1987). באחת נפרשת לפנינו תמונה במרחב זמן-מקום. מן הדין ששיר זה, שאינו זקוק למתווכים מהזן הממלכתי או האקדמי, ייחקק בשער כל בית ספר. אבל אני, כנראה מבקש הרבה מדי. הרברט בוודאי לא היה מרשה לי להיסחף עד כדי כך. שהרי אין להפריז בציפיות. וגם זה מן המידות הקלאסיות.

למה הקלאסיקנים

1. בספר הרביעי של המלחמה הפלופונסית/תוקידידס מספר קורות מסעו שנכשל // בין גאומים ארזים של מנהיגים / קרבות מצור מגפה / רשת צפופה של תככים / מאמצים דיפלומטיים / פרק זה הריהו כמחט / ביצר // המושבה האתונאית אמפיפוליס / נפלה לידי של בריסידוס / משום שתוקידידס אחר עם העורה // בעבור זה שלם לעיר הלקדתו / בגלות מרצון // גולי כל הזמנים / יודעים מהו מחיר זה
2. הגנרלים של המלחמות האחרונות / אם פרשה דומה תתרחש אצלם / ייבבו על בריהם בפני הנצח / יהללו את גבורתם / ותפוחם // יאשימו את פקודיהם חבריהם / המקנאים ורוחות עוינות. // תוקידידס רק מצנן / שהיו לו שבע אגיות / היה חרף / והוא הפליג מהר
3. אם נושא האמנות / יהא פד שבור / נשמה קטנה משברת / עם רחמים עצמיים לרב // מה שישאר אחרינו / יהא כבכי אהבים / במלון קטן ומלקך / עם וריחת הטפטים.

שירתו של הרברט, שכבר בצעירותו כינוהו סטודנטים "נסיך השירה", מוסיפה לביוגרפיה של התרבות האנושית את תובנתו של אדם אשר אימי המאה שעברה, שלא היתה כדוגמתה לדה-הומניזציה של האדם, לא שברו אותו. הרברט עודנו מאמין ברוח האדם ודורש ללא פשרות את זכויותיו הבסיסיות כאדם. הפוליטיות שלו היא תוצאה של אנטי-פוליטיות זו: הזכות והחובה לשמור ולשמר צלם אנוש בלא להחניף למפלצת הקולקטיב ובלא להכפיף עצמו ל"איזמים" כלשהם. ההכרה כי ההיסטוריה חוזרת, מכילה לא רק את הנורא והטרגי אלא גם את האופטימי: אף הרשע אינו נצחי. ואף שאין בשירתו ציפייה לגאולה קרובה, יש בה בהחלט ציווי להתנהגות אישית נאותה. לא משום ציפייה לשכר אלא משום שהתנהגות זו, היא היא שמגדירה את האדם. שמירת צלם אנוש היא חלק מאסטרטגיות ההישרדות. בלעדיה מה ייוותר מאיתנו?

ואף שהקורא לא ימצא אצל הרברט חרוז לרפואה, שירתו היא קלאסית במובנה האסתטי העמוק ביותר: שמירה על מידת האיפוק, ליריות צוננת ובהירה, חיסכון של מבע, שימוש באירוניה - שלא לתת ללשון למושול - ודחיית הרגש הקל. כל אלה אינם בבחינת אמצעי ביטוי אלא שריון מגן כדי לשרוד תחת שמי עופרת של מציאות ברוטלית. שירתו אינה עושה הנחות לקורא וגם איננה מניחה לו. בכך היא מצילה אותו ממידת הרחמים העצמיים, אותה מידת שמאלץ האחראית יותר מכל דבר אחר לכולסטרול של הנפש. באמצעות גיבורו - מר קוגיטו - סוקר הרברט את קורות האדם בזמן ובמרחב עד שלעתים נדמה כי לא מר הרברט מדבר מגרונו של מר קוגיטו אלא להפך.

זביגנייב הרברט

מר קוגיטו על הצורך לדייק

1

את מר קוגיטו
מטרידה בעיה
מתחום המתמטיקה השמושית
קשיים שבהם אנו נתקלים
בפעלות חשבון פשוטות

לילדים זה קל
הם מחברים תפוח לתפוח
מחסירים גרגיר מגרגיר
החשבון מתאים
גנון העולם פועם
בתמימות מבטיחה
חלקיקי העולם נמדדו
גרמי השמים נשקלו
ורק בענייני אנוש
שוררים רשלנות נפשעת
מחסור בנתונים מדויקים

על פני מרחבי ההיסטוריה
מהלכת רוח בלהות
חזיון אי-ודאות

כמה יונים נפלו בטרויה
- איננו יודעים

למסר את האבדות המדיקות
בשני הצדדים
בקרב גאוגמלה
אזינקורט
ליפסק
קוטנו

2

כמה דגמאות פשוטות
מחשבונאות של קרבנות

בתאוניה אירית
קל לקבע
את מספרם המדיק של ההרוגים

חשוב ליוזשים
ולשקועים בצער
חברות בטוח

לוקחים את רשימת הנוסעים
והצות
וליד כל שם
מסמנים צלב קטן

קשה קצת יותר
במקרה של
אסון רכבות

צריף לאחות מחדש
גופות שנקרעו לגזרים
כדי שאף ראש
לא ישאר בלא בעלים

בזמן אסונות טבע
החשבון מסתבך

סופרים את הנצולים
והשאריית הלא ידועה
שלא תיה
ולא ממש מתה
מתארת בבטוי המוזר
הנצדדים

וגם את מספר הקרבנות
של טרור

לבן

אדם

חום

- הו צבעים צבעים תמימים -

- איננו יודעים
באמת שאיננו יודעים

מר קוגיטו

דוחה את הגיון ההסבר
שזה היה מזמן
הרוח ערבבה את האפר
הדם ורם לים

הסבר הגיוני

מעצים את האי-שקט
של מר קוגיטו

כי אפלו מה

שקורה לנגד עינינו
חומק ממספרים
מאבד ממד אנושי

היכנשהו נפלה טעות
פגם אנוש של מכשירים
או חטא של זכרון

צופים מהצד
מוסרים מספרים לא אמינים
מלזים בתאור המביש "בערך"

והלא בענינים אלה
הדיוק הכרחי
אסור לטעות
אפלו באחד

ככלות הכול
שומרי אחינו אנו

אי-דיעה על אודות הנעדרים
מערערת את ממשות העולם

מטילה לתוך גיהנום האשליה
רשת שטנית של דיאלקטיקה
הטוענת שאין הבדל
בין מהות לתזוין

על כן חובתנו לדעת
לספור במדויק
לקרא בשם
לצייד לדרך

בקצרות מחרס
דחן פרג
מסרק מעצם
חד חץ
טבעת נאמנות

קמעות

מפולנית: פיליפ רוזנאו

מתוך דו"ח מעיר נצורה (1983)

עוד יש להם סכוי
לשוב אלינו
מאש
ממים
מבטן האדמה

אם ישובו - מה טוב
לא ישובו - תבל

3

עכשו מר קוגיטו
עולה

לרום מדרגה רעועה
של אי-ודאות

כמה קשה לקבוע את שמות
כל מי שנספו
במאבק עם שלטון לא אנושי

נתונים רשמיים
מקטינים את מספרם
בלא רחם שוב
ממוצעים את מספר הנופלים

וגופותיהם נעלמות
בתהום המרתפים
של מבני משטרה אדירים

צדי ראיה
שסמאו בגו
החרשו במטח
בפתח ויאוש
נוטים להגזים

מר קוגיטו צופה בחבר שמת

הוא נָשֵׁם בְּכִבְדוֹת	הַהֲתַרְוֹצְצוֹת הַרְגִּילָה	שֶׁל הַהֲכַחְדָּה
	רוֹפֵא הַגִּיעַ בְּרִיצָה	תְּלוּשׁ מְגֻזַּע
	הַחֲדִיר מְזַרְק	נְטוּשׁ כְּגֶלֶם.
	שֶׁהִתְמַלֵּא	
	בְּדָם כֶּהָה.	
	מר קוגיטו	אַרוּחַת צְהָרִים
	חָכָה עוֹד רָגַע	הַצִּלְחוֹת צִלְצִלוּ
	נֶעַץ אֶת עֵינָיו בְּמַה שְּׁנוֹתָר	לְתַפְלֵת מְלֹאכֵי עֲלִיּוֹן
		הַמְלֹאכִים לֹא יִרְדּוּ מִמַּעַל
		הָאוֹפְנֵי שְׂדוֹת נַחְמוּ
הוא נָשֵׁם בְּכִבְדוֹת	הִיָּה רִיק	כְּשֶׁהִדְבּוּר שְׁלוֹ
	כְּמוֹ שֶׁק	יִכְנַס בְּמַחְשְׁבָה
אֶצְבְּעוֹתָיו	הַתְּפוּזִין	הַמַּחְשְׁבָה בְּנִשְׁמָה
נָעוּ	יֹתֵר וְיֹתֵר	הַנִּשְׁמָה בְּאֵשׁ
עַל הַשְּׂמִיכָה	לְפוֹת בְּצִבְתּוֹ בְּלִתֵּי נְרָאִית	הָאֵשׁ בְּאַלְהוּת הַנִּשְׁגָּבֶת
	מְעוֹף בִּידֵי זְמַן אַחֵר	אִז כָּבֵר לֹא יוּכַל
		לְדַעַת
	אֵלּוּ הֵיָה לְאַבָּן	אִם כֶּף לֹא יִכּוֹל הֵיָה לְדַעַת
	לְפִסֵּל אֲדִישׁ וְנִשׁוּא פְּנִים	וְהֵיָה בְּלִתֵּי חֲדִיר
	כְּבֵד מְשִׁישׁ	עַם צְרוּר הַמְּסֹתָרִין הַגַּס
	אִיזוֹ הַקִּלְהָ הֵיָתֵה זֹאת	בְּשַׁעְרֵי הַעֲמָק
		מְפּוֹלְנִית: צְבִיקָה שְׁטֵרְנַפֶּלד
כְּשֶׁשָּׁב		
כָּבֵר לֹא מִצָּא אֶת הַחֵבֵר		
בְּמַקוֹמוֹ		
שָׁכַב מִשְׁהוּ אַחֵר		
בְּעַל רֹאשׁ מְעוֹת		
וְעֵינָיִם יוֹצְאוֹת מַחֻרֵיקָהּ.		
	שָׁכַב עַל רְצוּעַת הַחוֹף הַצָּרָה	

Copyright © 1974 The Estate of Zbigniew Herbert
All rights reserved

אגדה רוסיית

הַזְדַּקְן אֲבִינוּ הַצָּר, הַזְדַּקְן, אֶפְלוּ יוֹנָה כָּבֵר לֹא הָיָה מְסַגֵּל לְחַנֵּק בְּמוֹ יַדָּיו. יֵשֵׁב לוֹ עַל כֶּסֶם
הַמְּלָכוֹת כְּלוֹ זֶהָב וְצָנָה, רַק הַזְקֵן צָמַח לוֹ עַד הַרְצָפָה וּלְמַטָּה מִזֶּה.
מִלֵּךְ אִז מִיִּשְׁהוּ אַחֵר, לֹא יָדוּעַ מִי. עַמָּה הַסַּקְרָן הַתְּבוּנָן בְּתוֹכָהּ הָאֶרְמוֹן דְּרָף הַחֲלוֹן, אֵךְ בְּעַל
הָאֵף הַמְדַמֵּם הַסְתִּיר אֶת הַחֲלוֹנוֹת בְּעַמּוּדֵי הַתְּלִיָּה. עַל כֵּן רַק הַתְּלוּיִים יָכְלוּ לְרֹאוֹת מִשְׁהוּ.
לְבִסּוֹף מֵת לוֹ הַצָּר אֲבִינוּ לְגַמְרֵי. הַפְּעֻמוֹנִים צִלְצִלוּ, אוּלַם אֶת הַגּוֹפָה לֹא הוֹצִיאוּ. הַצָּר נָדְבַק
אֶל כֶּסֶם הַמְּלָכוֹת. רַגְלֵי הַכֶּסֶם הַתְּעַרְבְּבוּ בְּרַגְלֵי הַצָּר. הַיָּד צָמְחָה אֶל תוֹךְ הַמְּשַׁעֲנָת. לֹא הָיָה אֶפְשָׁר
לְכַרֵּת אוֹתוֹ מִהַמְּקוֹם. וְלִטְמוֹן אֶת הַצָּר יַחַד עִם כֶּסֶם הַמְּלָכוֹת הַעֲשׂוּי זֶהָב – תִּבְּל.

Copyright © 1957 The Estate of Zbigniew Herbert
All rights reserved

מפולננית: בוריס גרוס

גדה

הוא מחכה על גדת נהר גדול ואטי
 על הגדה השנייה כארון בשמים אור הלוח
 (ובעצם אין אלה שמים) כארון
 כבר כאן רק פרך את החבל סביב ענף
 היא (הנשמה הזאת) מוציאה את האבול
 שהחמיץ זמן קצר מתחת ללשון
 מתישבת בסירה הריקה עד מאד
 כל אלה בלא מלה

לו לפחות ירח
 או יבבה של כלב

אבול - מטבע כסף ביוון העתיקה. שימש, בין השאר, לכיסוי הוצאות
 המסע שבמסגרתו הוביל השייט כארון את הנשמות אל ארץ המתים.

מפולנית: רפי וייכרט Copyright © 1969, The Estate of Zbigniew Herbert
 All rights reserved

בסדנה

כשאלהים בנה את העולם
 קמט את מצחו
 חשב חשב חשב
 לכן העולם משלם
 ואי אפשר לגור בו

עולמו של הציר
 לעמת זאת
 טוב
 ומלא טעויות

העין מהלכת לה
 מכתם אל כתם
 מפרי לפרי

עין מהמהמת

ברגל קלה
 פוסע
 מכתם אל כתם
 מפרי לפרי

גנן טוב
 תומך פרח במקלון
 אדם בשמחה
 שמש בתכלת

אחר־כך
 מישר משקפים
 מכין תה
 מהמהם
 מלטף חתול

עין מחיכת
 עין נזכרת

עין אומרת אפשר לשאת זאת
 לו רק נתן היה להפגס
 אל הפנים
 המקום בו היה הציר הזה
 בלי כנפים
 בנעלי בית נגררות
 בלי ורגליוס
 עם חתול בכיס
 עם המיון טוב־לב
 ויד חסרת מודעות
 שמתקנת את העולם

מפולנית: יעקב בסר

נדפס ב'עתון '77 בשנת 1999

פיליפ רוזנאו

אלגיה למר קוגיטו

נאמן לעצמו הוא הלך מאתנו בקיץ בחם בין
פית מכוניות זוחלות נמלטות אל הים הצפוני
הדרומי האגמים הגדולים חפשות על תנאי
פקקים לסוף שבוע שבועים

מעמד הגבור מעולם לא התאים לצבע עיניו
גון פניו תחידה שבקצה הסיגריה. למות בחוף,
בעוד הפסית שקועה עד צואר בשלג,
את זה השאיר למשוררי דור הגבורה,
עמם הם הקיץ גות יותר לשכחה.

מר קוגיטו, מורי, אני מבקש סליחה
אם אני נאמן לרצונה להעלם בפריחה,
לא לעשות גלי שפל, קולות גטישה
הלא בין הדבורה, הפרח, קצה עשב, רבה החכמה
מכל ספרי הבשול של תבונה לטהרה מדמה;
הפרפר לא מבקש אצל הפרח קדמה

מר קוגיטו מורי, אני מבקש סליחה
על שכננהוג בינינו לא הראיתי לך את הטיוטה
אין ספק, לא היית גותן לי להשתמש בה. סלח לי
כי ידעתי, וכמעט נכנעתי לרצונה לשמור לעצמי
את מותך, אבל גם עלי כבר קשות הפרדות בקיץ
מי עוד גותר בנו להפרד ספון בתוך טיח צרי פרוות,

אל תחמיר אתי היום לאמר
כי לא למדתי דבר; למדתי,
אבל אולי גם אני רציתי

לזכות במעט מתשומת הלב
ולהפרד דרכך ממחוזות חיי, הלא
ללא החלשה שלמדתי אותנו לסמן ולגדר
ולהזהר בכבודה, לא אוכל להפרד ממה
ולעת ערב בעמדי על שפת היקום
לשמע את הד הפעמון מזכיר לי ללבש
משהו הולם לקראת בוא הלילה

שלום לך מר קוגיטו מורי. בקצה הפרודור
פנס עיף שופך את כתם פנינו על קיר
אנא בטובה, מר קוגיטו, תשאיר לנו
הוראות ברורות, ואם אפשרי הדבר,
חץ ורמוז, לאן ממשיכים מכאן?

מתוך ספני השפל, הוצאת קשב לשירה 2008

טוביה ריבנר

שיימוס היני

לזכר זביגנייב הרברט

לרוח הרפאים של זביגנייב הרברט

נְמִינִית עִם שׁוֹכְנֵי גַב רוּחַ הַצֶּפּוֹן
 חֲבִיבֵי אֶפּוֹלוֹ שֶׁשָּׁב וְחָזַר אֵלַיךָ
 מְדֵי חֶרֶף. וּבִקְרֵב אֲנִישֶׁיךָ
 לוֹ נֹתְרֵת שְׁלִיחַ בְּכָל עֵת שֶׁעֹבֵר
 כְּשֶׁדְמָמָה אֲרִיז וְהִבְטַחְתָּ קִיץ הוֹפְרָה.
 מִמְּנוֹ לְמִדַּת פֶּרֶט עָלֵי גִבְלֵי, שְׁמֹר תֵּאֵם צְלִילָיו.

מאנגלית: עודד פלד

לֹא
 הוּא לֹא נִמְצָא, כֵּן
 כִּבְרֵי אֵיזָה זְמַן, כֵּן
 חִפְשָׁנוּ
 בְּכָל מְקוֹם
 בְּכָל מְקוֹם אֶפְשָׁרִי
 וּבִלְתֵּי אֶפְשָׁרִי
 כְּלוּם, כְּלוּמֵר
 לֹא כְלוּם
 שׁוּם סִימָן
 שׁוּם עֵקֶבּוֹת
 הַמְגֵרוֹת רִיקוֹת, הַנִּיד עַל הַצִּמְבּוֹלוֹ
 כְּמוֹ פֶלֶשׁ חֹק מְדֵי וְקָרוֹב מְדֵי
 כְּתָם לָבָן בְּתַמּוּנָה
 זֹאת טְעוֹת
 לֹא יִתְכַן
 שֶׁשֶׁמְעֵת אֶת קוֹלוֹ
 אֲבָל יִפֶּה שְׂאֵתָה מִתְעַנֵּן
 נִכוּן, כְּשֶׁלֹּא הַצִּמְצִים בְּעֵצְמוֹ
 בְּכִרְסָה הַגְּדוֹלָה שֶׁלוֹ
 הֵיךְ מִסְבִּיר פְּנִים
 גַּם בְּשִׁבְלֵנוּ חֵידָה
 עֵכָשׁ בְּכָלֵל חֵידָה
 שֶׁהֵיךְ כָּאֵן
 וּמָה אֲנַחְנוּ
 פְּעֻלָּתָנִים כְּלִכְךָ רַעֲשָׁנִים וּבְעֵצָם
 לֹא יוֹדְעִים לְשֵׁם מָה וּלְאֵן
 כֵּן, כְּמָה סְפָרִים
 לְפִטְסֵם אֶת דַּג הַכֶּסֶף
 מְלִכּוּדוֹת שֶׁל אֲבָק

אמיר אור

שיחה עם מר קוגיטו*

לזביגנייב הרברט

גְּמַרְתִּי אִמֵּר לְשׁוֹב אֶל חֲצָרוֹ שֶׁל הַקִּיסָר.
 עֵתָה כְּשֶׁאֲנַחְנוּ בִּיחִידוֹת אֲנוּ יְכוּלִים לְשׁוֹחַח כְּגֹבֵר אֶל גְּבֹר:
 חֲלוּק הָאֶבֶן הוּא יִצִּיר מְשָׁלֵם, אֲנִי מִזְכִּיר.
 אֶת קִבְיַת הָעֵץ אֶפְשָׁר לְתַאֵר רַק מִבְּחוּץ, אֶתָּה עֹנָה.
 מֵר קוּגִיטוֹ מְעוֹלָם לֹא נָתַן אֲמוּנָה בְּפַעֲלוּלֵי הַדְּמִיוֹן.
 פּוֹסֵעַ בְּצַעַד קָל מִכְּתָם אֶל כְּתָם
 עוֹדְנוּ כְּלוֹ מְגִשְׁמִיּוֹת הָאוֹר.

* השיר הורכב משורות הפתיחה של שירי 'מר קוגיטו' בתרגום דוד ויגפלד

כשמת המלך, מריעים: יחי המלך החדש. וכשמת הלך?

על סטניסלב יז'י לץ

גל-עד, ונועדה לירות את חץ הפיקחות במגוהך. אם השוני ביניהם נראה למישהו כהבדל שבין פיל אפריקני להודי או בין גמל חד-דבשתי לדו-דבשתי, יש גם בזה משהו. האפיגרמה של המאות האחרונות השתחררה ממשקל וחריזה אבל עקבות עברה הפיוטי עדיין ניכרים בה והלשון עצמה היא מקור להשראה (כמו; לא ינום ולא ישן עוכר ישראל) או מצב אבסורדי (הזקנים אינם רוצים להיות נאמנים - ולא יכולים. הצעירים רוצים - אבל אינם מסוגלים). לעומת זאת האפוריזם שהוא משפט של תובנה חדשה, ההברקה הלשונית אינה הכרחית לו (אדם הופך אמן לא כשהוא לא טועה אלא כשהוא לא מהסס או: אדם לא יודע כמה היה עשיר עד שלא ראה כמה התעשרו מי שגנבו ממנו או

ההצהרה: מה שאינו מחסל אותי, מחסן אותי). כשאני חושב על אפוריזמים השם הראשון העולה בדעתי הוא פרידריך ניטשה וכשאני חושב על האפיגרמה המודרנית השם העולה במחשבותי הוא אוסקר ויילד. שניהם בני המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ושניהם הוכרעו על ידי המין. אצל ניטשה היו האפוריזמים חלק מאסתטיקת רצף הכתיבה השבורה ואצל ויילד האפיגרמות הן חומרי בניין לדיאלוגים במחזותיו (רשימת גדולי הסוגה נמשכת מימי קדם - ממחבר ספר משלי, דרך קונפוציוס, מרטיאליס הרומי אל קולרידג' האנגלי או ליכטנברג הגרמני). אולם ההבחנה בין אפוריזם ואפיגרמה מיטשטשת באמרה של לה רושפוקו הצרפתי: "נקל למצוא אשה שלא חטאה אף פעם מזו שחטאה רק פעם אחת". הליטוש והצליל הם של אפיגרמה ואילו התובנה - של אפוריזם. ובכן, האם זהו פיל אפריקני שאולף או שמא פיל הודי שהתפרע? כל עוד האמרה 'עושה את זה' אין זה חשוב, ואם איננה - זה חשוב עוד פחות. עם זאת, חשובה ההבחנה כי אמרה מפורסמת בזכות אומרה (גתה, צ'רצ'יל) ואפוריזמים - להפך: בעליהם מתפרסמים בזכות אמרותיהם.

אצל לץ מקבלת הסינתזה של האפוריזם והאפיגרמה גוון וצליל של מי שהיה שם. לא עוד החיך הממזרי של ויילד או חגיגת החיים הפומפוזית משהו של פרדי יקירנו. מי ששרד לא יפור בקלות את מעט האופטימיות שנותרה בו ואף את הייאוש ימוזג במשורה. יחזור הקורא אל הערות אלה לאחר קריאה באפוריזמים של לץ ויבין טוב יותר מה כוונתי. אם ניתן לקשר את לץ אל מישוהו מקודמו ייתכן כי האיש המתאים ביותר הוא קארל קראוס שהיה בעל רקע מאוד דומה לזה של לץ. את אשר קראוס, שמת בווינה ב-1934, רק יגור, לץ חווה על בשרו.

ולבסוף שתי הערות אישיות: רבים סבורים כי יצירת אמרה איננה עניין רציני. יושב הבטלן בבית הקפה, משרבט שטות אחר שטות ומייעד אותה לגדולות. לסבורים כך אני מציע ליטול דף נייר ריק ולמלאו "בהגיגהם". הרוב לא יעבור שלושה משפטים ומי שכן, מרב הסיכויים שבבוקר המחרת ישפוך את גיגת ההבל לשירותים. במובנים רבים האפוריזם כפוי טובה אף יותר משיר. לאחר שנברא ולא מת מיד כפג, קל לגנוב אותו, קל לזייפו, הוא אינו יכול אפילו לחסות במרווח שבין השורות, שם השירה תופסת נשימה. כל תקוותו בשורה. יש לו כדור אחד בקנה שבו הוא הורג או מתאבד.

כותב שורות אלה רואה עצמו חייב חוב כבוד של כחמישים שנה לסטניסלב יז'י לץ, שבנעוריו נהג לקרוא, בהתפעמות שקסמה לא פג עד היום, את טור האפוריזמים שלו בשבועון הפולני שהיה מגיע משם לישראל. לזכרו הוקדשו שורות אלה והתרגומים שבהרתי לחוברת הנוכחית, המלווים את עמודיה. לא זכינו לחברתו, הבה נתענג על פירות יצירתו.

בין עשרות אלפי הפליטים שהגיעו לכאן ב-1948 נמצא גם פליט שואה כבן ארבעים שעלה מפולין עם אשה ושני ילדים ונאחז לפרנסתו בכל עבודה מזדמנת. תוך כדי כך הופיעו פרסומים מפרי עטו ב'העולם הזה'. כמו עולים לא מעטים, הכריע אותו המצב בארץ וכשנתיים לאחר בואו עזב. עד כאן דו"ח אנורקטי על שהותו בישראל של אחד מגדולי כותבי האפוריזמים של המאה שעברה: סטניסלב יז'י לץ. בואו היה מעט לא שגרת: הלך הלה היה נספח תרבות של פולין בווינה, וכשהלחץ הקומוניסטי הפך לבלתי נסבל, ערק עם משפחתו לישראל. אלא, שכאמור, גאולה הוא לא מצא כאן. אלמוני בין מאות אלפי פליטים אחרים, בלא מרפקים או מול לפרוץ אל המעגל הפנימי של ההווה הישראלית, בלא יכולת להתבטא ועוד פחות מזה לפרנס את משפחתו. ואולי, דווקא משום אי יכולתו להיכנע למציאות שכאן, נגזר עליו שיעזוב. הוא חזר לפולין אף שידע כי לא שרשרת של זהב יתלו על צווארו. עונשו, במושגי הזמן והמקום שהוא היה קל כנוצה. אי פרסום של כמה שנים שלאחריו פרצה כתיבתו אל מרכז הבמה הספרותית בפולין. החל מספרו מ-1956 *מחברות ירושלים* המתייחס לחייו כאן, ספר משלו הופיע מדי שנים אחדות. הוא פרסם שירה וסאטירה אבל עיקר תהילתו בפולין, במרכז אירופה ובמזרחה, בא לו בזכות האפוריזמים. כותרת ספרו מ-1957 *מחשבות לא מסורקות* וספרים נוספים בשם זה מ-1957 ומ-1964 היו לשם נרדף לאיש. כשמת ב-1966 ערך לו המשטר הקומוניסטי הלווייה ממלכתית. אם חייו, בין ספרו הראשון ב-1933 והאחרון ב-1966, שבמהלכם פרסם 15 ספרים, נראים צבעוניים למדי בתנאי, כמובן, שכתובה בשנות השלושים לקברטים ספרותיים בוורשה, הנסגרים מדי פעם בפעם על ידי השלטונות, שהות של שלוש שנים במחנה ריכוז גרמני, בריחה בעת חיסול המחנה במדים גרמניים, השתתפות במרד הפולני בוורשה, וטעימה בת שנתיים מציון, יכולות להיחשב כגוונים בתהודות זהותו, הרי שמוצאו צבעוני לא פחות.

האיש נולד ב-1909 בלבוב כברון סטניסלב יז'י דה טוש-לץ, בנם של ברוך פֶּנוֹן דה טוש-לץ ואדלה סאפריין. הוריו היו אף צבעוניים משמם, ובשלב מסוים, בעודם נתיני האימפריה ההאבסבורגית הקתולית, המירו את יהדותם בלותרניות ושלחו את הילד לבית ספר אוונגליסטי בלבוב. לאחר סיומו ב-1927 למד משפטים ופולוניסטיקה באוניברסיטה בעיר. כאשר "שאלה היהודית" הדבר תלוי את מי שואלים: בעיני הגרמנים, למשל, לץ היה יהודי גמור. הוא עצמו היה מסתפק וודאי בהערה 'לצית': "וכי אין זה מספיק שאני בנאדם?"

קורא שקורות האיש ס.י. לץ מגרות את חך סקרנותו מעבר לפירורי המידע שלעיל, לא יתקשה להשיג מידע נוסף ברשת. כאן אני מבקש להאיר את הסוגה הספרותית המכונה אפוריזם (APHORISM), שהיא אמרת תובנה ובת דודתו האפיגרמה (EPIGRAM). האפיגרמה, שבמקורה היווני היתה צורה לירית קצרצרה שהתייחסה לכתובת על מצבה או

למה אני אוהב שירה פולנית?

אוקטובר 2001. הסתיו הוורשאי מתחיל לאגרף חורף. על קירות הבר, שבו אני יושב עם פאולינה ודורותה (שתי תלמידות תיכון שהנהלת פסטיבל השירה ביקשה מהן להיות לי מורות דרך), תלויים תצלומי מתאגרף. "זה", הן אומרות, "בעל הבית. הוא היה פעם אלוף פולין ואלוף אירופה וקוראים לו, כמו לבר, tiger". התצלומים מרהיבים, ובאגרוף כמו באגרוף יש, בעיקר בקלוז-אפים, תערובת מוזרה של תהילה וזיעה. והנה אני קולט לפתע כמה שורות שירה. "מה מצוטט?" אני שואל והן ממהרות לענות שזה השיר 'משל על המלך מידס' של זביגניב הרברט. הן קולטות את ההתפעלות שלי משיר התלוי בבר ולוקחות אותי ללוח השעם שעליו מוצמדים גלויות, ניירות וגם עוד שורות של הרברט. "אולי", הן אומרות, "לא כל אחד יכול לקשר בין בעל הבית המתאגרף לשעבר ובין המלך מידס, אבל זה השיר שצריך להיות תלוי בכל בר".

"השתיינים", כותב הרברט, "הם בני אדם ששותים עד התחתית ובגמיעה אחת. אבל פניהם/ מתעוותות כי בתחתית הם רואים, שוב, את עצמם. דרך צוואר הבקבוק הם/ מתבוננים בעולמות רחוקים. אילו ראשם היה חזק יותר וטעמם משובח יותר, / הם היו אסטרונומים" (תרגום: דוד וינפלד).

וכך גם אני לוגם הרברט, מילוש, זגייבסקי, ליפסקה, רוז'ביץ', סטאף, קיילר וכמובן המלכה שימבורסקה. יש לשירה הפולנית את היכולת להיות גם בתחתית הבקבוק וגם להמריא לכוכבים, וזאת מבלי שצריכים טייס או חגורת בטיחות. איך כתב רוז'ביץ' (בתרגומו של רפי וייכרט): "...משורר הוא מי שמתיר עצמו מכבלים/ ומי שכוכל בהם את עצמו..."

כמה יפה התיאור הזה וכמה הוא מתאים להיות דו"ח מעיד נצורה או אפילו של סערה. היה יכול גם להיתלות כשלט על מלתחה של עלטה, הוא יכול להיות מתוק ומר ככוכב הלענה, מסתורי כמיסטיקה למתחילים ותמיד תמיד יש בו טוף והתחלה.

רוני סומק

* בביתו של התלוי לא מדברים על חבל. ובביתו של התלויין?

* לקום לתחייה יכולות רק הגויות. לחיים קשה יותר.

* הכל בידיו של האדם. צריך, על כן, לרחוץ אותן תדיר.

* האם כעונש על זה שאינני מאמין בנשמה, אין לי נשמה?

* אני מעדיף את השלט "אין כניסה" על פני "אין יציאה".

* תנאי מוקדם להיות בן-אלמוות הוא מוות.

* ואולי אלוהים בחר בי לאתיאיסט?

* אם אין לך עמוד שדרה אל תצא מעורך.

* אפילו אם תיתן לפרה שוקו לא תחלוב שוקולד.

* את החלון תמיד אפשר לכסות בעיתון.

* הבוץ יוצר לפעמים אשליה של עומק.

* אני יודע את מקור האגדה על עושרם של יהודים. יהודים משלמים בעבור הכל.

* לסוסים ולאוהבים השחת מריחה אחרת.

* אילו אפשר היה לחלוב גם את השעיר לעזאזל!

* השמנים מקצרים את החיים, אבל מאריכים את האכילה.

* האם בתיאור "זה אדם חושב" חבויה מחמאה לאנושות?

* אל תכרות את הענף שעליו אתה יושב, אלא אם כן רוצים לתלות אותך עליו.

* אל תצא מדעתך לפני ששילמת. <<

יאן קונובסקי

מפולנית: עמינדב דיקמן

ק.א. גאלצ'ינסקי

מפולנית: רפי וייכרט

קינה עשירית

מזמורים

הה, אורשולה, יפה שלי, אנה זה נעלמת?
 מה הגליל ומה הארץ שמה פעמיה שמת?
 כלום לרקיעים מעל רקיע נשאוה ממתים
 ושם הושמת בקהלם של הכרובים הפעוטים?
 או הלשחת לגן העדן? אל איי-המברכים
 כלום הביאוה? או אל ממלכת יאורי-בוכים
 הלכת עם כארון, שהשקה ממעינות הנשיה
 עד כי מאומה לא ידעת על עיני שבוכיה?
 ושמה מחשבות-בתולה נשלת, וצלם של אשה,
 ובגוף זמיר ובנצותיו עתה את לבושה?
 או תצרפי בכור-מצרף, אם נשתיר עוד רכב,
 גם כתם-מה בכל גופך, ותמרקי עכשו?
 אחרי המות ההלכת אל אי היית תחלה,
 לפני אשר לחלד באת לחלק לי מדהבה גדולה?
 אי אך תהיי, אם עוד הנך, פרשי-נא רחמים
 על כאבי; אם לא תוכלי, שלמה כמימים,
 כאל-ידך לו תתיצבי לפני עיני לבחמי,
 לו פחלום, לו אך כצל, לו אך כרוח לא-גשמי!

1

כשאת סף הדלת חוצה את,
 כמו לילה של חדש אב
 המרשרש בסבך עליו,
 נכחה תפסעי צעד צעד.

2

כפוף מעל שלחני
 בנגה של שחר עולה
 את ידיך אני מתאר,
 את לבך אני מתאר;

ואתריך צללי צפרים,
 חוחיות וצפרים אחרות.
 מאיכה את באור יקרות
 מלילות של אב בהירים.

טעם פיה הצורב כתות
 וקולך הנוגה, המתוק,
 ואזניך - איים קטנים
 שאודיסס ראה מרחוק.

שכן את הנך התכשיט,
 לבנה בליל עלטה.
 בידך שלך אור תיצקי
 ברב הדרה כמו חטה.

הענן הזה הוא פניך,
 זה האפק, זה עין השטה.
 אל הקסת עטי אדרך
 נתיב לאותיות אפתח.

על כתפיה המעיל תלוי
 מצפרי היער גוניו,
 ארך דרך כל הפרוזדור,
 לחצר ועד לפוכב

יתיצבו להן בטורים
 כצפרים זהבות ותכלות,
 מהכן בחוטים השזורים
 ירקם הכן בדיוקנות.

ונוס. ואת מעוף עננים
 בהק מים ואבן שלוחה.
 מי יתן עננות עיניך
 אציל מדין שכחה.

יום פנה. זמן חופו עד בלי די
 מתעופף בלא מנוחה
 הייתי רוצה את ידיך
 להציל מדין שכחה.

- * מי שיש לו זיכרון טוב, קל לו לשכוח הרבה דברים.
- * בגיהנום השטן הוא דמות חיובית.
- * הוא מזכיר לי כינה על קרחת. מסביב הרבה ברק - ובכל זאת כינה.
- * אני חולם על עוגן הסוחף אחרי יבשות.
- * מחשבותיהם של אנשים מסוימים רדודות עד כדי כך, שאין הן מגיעות אפילו לראשם.

סלחו לי קוראים יקרים
אם בשירי המעטתי לתת,
אינני נושא שירים
שראוי היה לשאת.

המראות מסביב מרהיבים,
צפירים, זמזומים וזמירות,
כספספים וגם זהבהבים,
ירחים, באכים, אורות.

אוהב אני את האור.
לאצרו בשירי משתדל.
הו, לו יכלתי ליצר
נברשת מכל התבל.

שירים, כמדמה, נכתבים
בתנועה אל אדם ולכבו,
למען שבילים מתרחבים
בם אילת השחר תבוא.

אורה בכפרות תפוז,
אורה בסבך סמטאות,
פועלת גאת קלסתר,
אאוס ורדת אצבעות.

אנחנו באמצע נתיב
הדוהר בלא מנוחה.
מי יתן וגם עקבותי
אציל מדין שכחה.

הנה יומנו הרגיל,
זו בנייתנו הקטנה,
עמל עקש שלא חדל,
עצוב בלתי נגמר.

חמה זורחת ובאה,
בלבוב עצים, עלים נושרים,
את זרימת ההווה
במוידי אנו יוצרים.

אנו חלק מקהל איתן,
ממנו באה עצמתנו -
שיהיה לחם על שלחן,
שלעמל תאיר מנורתנו;

לו זמן יבער לו כלפיד
ביום ובערפל הליל.
ליד החיים נעמד, אשתי,
כמו טוהה ליד הנול.

מיום ליום זו טויתנו
למדת דורנו ערוכה.
הייתי רוצה את אורנו
להציל מדין שכחה.

כמה דרכים עברנו יחד?
כמה שבילים ידענו מקרוב?
כמה גשמים, כמה שלגים
תלויים על פנס־רחוב?

כמה מכתבים, כמה פרידות,
שעות קשות בעיר וכרד?
כמה התעקשות כדי לעמד
וללכת שוב, ולהגיע למטרה.

כמה - בעמל ללא נשוא -
דאגות ורצונות משתפים?
כמה לחמים שנפרסו?
נשיקות? מדרגות? ספרים?

כמה זעקות בשירי מצאו כתבת?
כמה שנים ביצירתי שקעתי?
כמה רגעים עם בטהובן?
עם קורלי? עם סקרלטי?

עיניך - גרות יפים לברך,
הלב - מקור אור ושמחה.
הייתי רוצה את לבך
להציל מדין שכחה.

בעת שקראתי לראשונה בקו ואדים
של הנריק סנקביץ' בתרגומו של ח.ש. בן-אברם
התחלתי כשבוע ימים כי חשתי שמעסיקי
יחשוב אותי "שותה בסתר" [שוטה בגלוי כבר
לחששו מאחורי גבי] כל-כך נפעם הייתי...

ישראל הר

לאומים

מפולנית: מירי פז

בידודם של היהודים לא היה תופעה חדשה. ניתן להסבירו בהבדלים של עיסוק (היהודים היוו מיעוט של סוחרים בתוך רוב של איכרים) ובמנהגים שונים שמקורם בדת. האנטישמיות הפוליטית היתה תופעה הרבה יותר מאוחרת. פקידי הצאר עשו שימוש באנטישמיות כאמצעי של הפרד ומשול בתקופה שבה המונרכיה החלה להתערער. הסתות של המון על רקע קנאות דתית אירעו עוד קודם לכן, אף כי לעתים רחוקות. במאה השבע-עשרה פרצו תגרות באלות ובאבנים בין קתולים לקלוויניסטים שהיו אמורות להסב תשומת לב למאבקים פנימיים בתוך הנצרות. נכון שלא חסרו כאן "מתייהדים" - מתנגדים רדיקליים לשילוש הקדוש, שניהלו שיחות ידידותיות עם רבנים והעריכו את הברית הישנה יותר מאשר את הברית החדשה. מקרים כאלה של שירת הבידוד היו מוגבלים לאלטיות מסוימות שרצו להתגרות בנוצרים, אולם הפוליטיקה שינתה זאת. בהדרגה התחילה האוכלוסייה הקתולית, שהתנגדה בחריפות לרוסיה, להתייחס אל היהודים כאל לאום שאינו בן ברית. יהודים ביטאו את התנגדותם לשלטון בדרך שונה מזו של הקתולים ולדימוי היהודים כאיבי ישו נוספה דמותם של הצעירים לובשי הקסברוטקות.¹ התנועה הסוציאליסטית, שהלכה והתחזקה, התפלגה לשני זרמים: זרם אנטי-רוסי, שחתר לעצמאותן של המדינות שסופחו בידי האימפריה הרוסית וזרם פרו-רוסי, ששאף להקמת מדינת מהפכה אחת בשטחי המונרכיה. יהודים דוברי רוסית, כלומר "ליטוואקים", תמכו ברובם בזרם השני, בראש ובראשונה כדי לשמש הגורם המתסיס נגד כל כפירה במהפכה.

רבדים שונים טבעו את חותמם ברגשותיהם של אותם נוצרים ועיצבו את עמדותיהם. מן הרפובליקה הישנה, על מנהגיה הפטריארכליים והכפריים, נשאר המונח "היהודונים שלנו" - ציבור שאי אפשר לדמות את החיים בלעדיו. היהודים היו חלק בלתי נפרד מן הנוף האנושי ואיש לא היה מעלה על דעתו להפריע להם להמשיך במסחר, שעסקו בו מאות בשנים, או להתערב בענייני הפנים שלהם. "זייד" היה מושג חדש יחסית, שכוון אל אדם הדומה בלבושו ובהתנהגותו לכלל הבריות בסביבתו, אך מדבר בשפה שונה משלהם. היחס העוין כלפי ה"זייד" היה בוודאי ביטוי לכעס על חציית גבולות אסורים, על שירת מחסומים בין כיתות שונות והפרת הכלל ש"כל אחד צריך לדעת את מקומו". קונפליקט זה, שלא נודע בעבר, שימש עילה לטיעונים גזעניים שהועלו מאוחר יותר - רק אחרי מלחמת העולם הראשונה - ויובאו ברובם מוורשה. אלא שבוורשה הרקע לכך היה שונה. ההבדל המהותי בין וילנה לפולין היה בזה שבפולין חי ציבור גדול של פולנים ממוצא יהודי, ואילו אצלנו, בוילנה, פולנים ממוצא יהודי עדיין היו ספורים וחריגים. סיסמאות שדיברו אל לבם של חנוונים ובעלי עסקים קטנים, היו קצת גדולות ממידותיו של מעמד הביניים הקרנתי והחלש שלנו ולא התאימו לנסיבות.

סופרים ששרטטו בהנאה את דיוקנו הפסיכולוגי של אנטישמי מצוי, החמיצו בדרך כלל את העיקר כיוון שהתעלמו ממאפיינים ייחודיים שנסיבות גיאוגרפיות והיסטוריות עשויות ללמד עליהם יותר מאשר הפסיכולוגיה. בקרב המוני היהודים שהתגוררו בשטחי הרפובליקה הפולנית-ליטאית החלו לנשכ, בהשפעת תנועת ההשכלה, רוחות חדשות ובראשן התנגדות לאיסורי הדת ולגטו. זה קרה דווקא כשהמדינה הפולנית חדלה להתקיים. פטרסבורג, וינה וברלין - שלוש בירות התרבות באותם ימים - משכו אליהן את מיטב הכישרונות היוצרים. אביו של זיגמונד פרויד, למשל, היגר מגליציה לווינה, אם להזכיר רק דוגמה אחת. עם זאת, לא כל הבורחים מן הקהילה היהודית, שלא השתנתה מאז ימי הביניים, שמו פעמיהם אל בירות התרבות. תאבי השכלה וידע כלליים נהו גם למרכזים שבהם פעלו אוניברסיטאות ובתי ספר פולניים והעשירו את הספרות והמדע הפולניים ברבים

במשחקי הילדים בחצר המשקיפה על היער בשכונת זֶבְּזֶ'ינְץ, בצדו השני של הנהר, שבקיץ עמדה בה צחנה עזה ממפעל העורות הסמוך, השתתפו גם יאשקה וסונקה. שניהם היו בעלי זכויות אזרח מלאות בתוך החבורה, אבל היה מובן מאליו שאין לבקר אצלם בבית. במשחקי תופסת ובטיפוס על עצים דמו לכולם, אך כשאמם קראה להם מן המרפסת לארוחת הערב, הסתיים הדמיון בינם לבינינו. היא פנתה אליהם ברוסית, שלא היתה שפתנו. הם היו יהודים ובביתם דיברו בשפה שונה מזו של שאר בני החבורה.

יהודי אירופה קראו לעיר וילנה ירושלים של הצפון וראו בה, בצדק, את בירתם התרבותית. כאן שכנו מוסדות מחקר, שהועברו מאוחר יותר לניו יורק, וכאן צמח מרכז חשוב ללימוד השפה והתרבות העברית. תלמידי בתי הספר העבריים בוילנה תרמו תרומה משמעותית ביותר לתחיית שפת התנ"ך בישראל. בחנויות הקטנות שבהן קניתי בולי דואר היתה תלויה תמיד קופסה מעוטרת במגן דוד לאיסוף תרומות למפעל הציוני. אך טבעי הוא שבווילנה, עירם של גדולי התורה והתלמוד, פרחו קהילה יהודית תוססת ובה צמחו והתפתחו התנועות והזרמים השונים של היהדות והתגלעו גם המחלוקות העיקשות בין רבנים לחסידים. כלומר, זו היתה קהילה ותיקה, שתושביה ישבו במקום זה מכבר ובוודאי לא ניתן היה לראות בהם מהגרים חדשים.

אך מנין ידעו יאשקה וסונקה את השפה הרוסית? לפני שרוסיה סיפחה לעצמה את אוקראינה, ליטא ופולין, לא היו בה יהודים. זמן רב נאסר על יהודים לשבת ברוסיה מחוץ לגבולות תחום המושב שיועד להם. להוציא חריגים אחדים, הוגדר "יהודי רוסי" מי שהיה צאצא של תושבי המדינות שסופחו בידי רוסיה והיו כפופות לצאר. כיבוש הנסיכות הליטאית הגדולה בידי רוסיה היה טרגדיה לגבי דידם של רבני וילנה והם ביטאו זאת בפני הציבור שלהם. עם זאת במשך המאה התשע-עשרה הסתגלו בהדרגה למצב המדיני החדש.

בעירנו חסרו גשרים בין שתי הקהילות. קתולים ויהודים היו בוילנה בין אותן חומות (חלקים אחדים של העיר היו מאוכלסים כמעט בלעדית ביהודים), אך כמו על שתי פלנטות נפרדות. הקשרים ביניהם הצטמצמו לצורכי יום יום, אבל במשפחות טיפחו מנהגים אחרים, קראו עיתונים אחרים, דיברו בשפות שונות. רוב היהודים דיברו יידיש ואלה שהושפעו מן האמנציפציה דיברו רוסית. רק מיעוט קטן דיבר פולנית. לכן, מבין שני פלגיה של היהדות, בבית הספר שלנו למדו יותר קראים מיהודים. מורים אחדים נטו לקפח כמה מן התלמידים, אך הדבר השפיע פחות על תחושת הבידוד מאשר הניכור ששרר בין הקבוצות השונות לבין עצמן. בוילנה הלך כל אחד לבית הספר 'שלו'. רק באוניברסיטה הצטופפו כולם באותם אולמות. אלא שגם שם התפלגו הסטודנטים בין ארגונים נפרדים - פולנים, יהודים, ליטאים, בילורוסים. קוד בלתי כתוב אך מחייב הכתיב מחיצות ביניהם.

בחיה. אני חש שחום מציף אותי. אני מאדים כסלק. הוא מחרים את הנשק מידי.

האם הנשק היה נגד יאשקה וסונקה? כלל וכלל לא. לא היה לי אויב ממשי. נשאתי בתוכי מושג מופשט, יצור ללא פנים, אוסף של מונחים שצוינו בסמך שלי. יתרה מזו: חשתי שהמושג המופשט הזה אינו חלק ממני, אלא זר לי. הבושה חשתי בשעת התקרית עם המורה החריפה והטרידה אותי אף יותר כשגיליתי פתאום, כמעט בהארה, את זהותו של המסית והאשם האמיתי. זה היה אחד מקרובי המשפחה שלי, אדם שבזתי לו. מרגע שעמדתי על הקשר בין המופע שלי בשיעור לצרפתית ובין הדרשות הפוליטיות שנשא אותו קרוב סביב השולחן בחוג המשפחה - דרשות שלכאורה לא הקשבת ליהן אך שמעתי אותן - כל אימת שנתקלתי בסיסמאות לאומניות, ראיתי לנגד עיני את דמותו העלובה.

נדמה לי שאותו וירוס של שפעת קלה יחסית, שחיסן וחישל אותי, הפך כעבור זמן קצר למדי לשנאה כמעט אובססיבית כלפי תומכי הרעיון הלאומי. מילאו בה תפקיד גורמים נוספים, מורכבים יותר.

דעות העצמאיות נשענו על דחפים סוציאליסטיים מעורפלים, אבל קודם כל על דבר שבאותם ימים טרם ידעתי לקרוא לו בשם, אך כבר שלט בתת-התודעה שלי. שורשי נטועים בקרקע שלא היתה ידידותית במיוחד אל החיסונים החדשים (אלה שאינם קדומים מן המהפכה הצרפתית). בית גידולי הטמיע בי צווים רבים של סובלנות שלא במידותיה של המאה שלי - המאה העשרים, ובנוסף לכך, כף המאזניים כרעה תחת משקל החשדנות שלי כלפי פולנים "שורשיים". במשפחתי טופח פולחן של נבדלות - כמו נבדלות סקוטית, ולשית או ברטונית. הנסיכות הליטאית הגדולה היתה "טובה יותר". פולין היתה "גרועה יותר". כי מה היתה עושה פולין בלעדינו - בלי המלכים, המשוררים והפוליטיקאים שלנו? בגאווה המקומית הזאת, שרווחה מאוד אצלנו, השתמרו פירווי ויכרונות מתהילת עבר שחלפה מזמן. לפולנים מ"שם" כלומר, מן המרכז האתני, היו דעות שטחיות, לא רציניות ובנוסף לכך שקריות (ואת המחיר שילם קרוב משפחה אנטישמי, ורשאי מדי, שלגבי דידי נשאר סמל של "פולני"). ההתלהבות הרגעית, הפולנית למשעי, המשולה לאש האוחזת בקש וכבה מיד, נחשבה להיפוכה של תמצית המידה הטובה, הליטאית לעילא: עיקשות, התמדה. על פולנים דיברו באי רצון, בנימה שלא עוררה בי אהדה כלפיהם ואל האידיאולוגיה החביבה עליהם: הסגידה ללאום.

בגרתי והשתחררתי מן העקרונות שהנחילה לי משפחתי כפי שפושטים בגד המתהדק יתר על המידה על גוף גדל ומתרחב, ובכל זאת מאותם עקרונות נשתמר בי משהו שאיזן את השפעתו של בית הספר. לא אחד ממורינו להיסטוריה ולהיסטוריה של הספרות היה מתפלל, אילו נודע לו שהוא משתמש בספרי לימוד מוטים וחד-צדדיים, שעורכיהם היו לאומנים. מורינו הטובים, שהוקיעו בחריפות כל גחמה שוביניסטית, הטמיעו בנו בעל כורחם ראייה מיוחדת: את תולדות ליטא החליפו דברי ימי פולין. הנסיך יגלו, למשל, שזים את איחוד שתי המדינות, הוצג כאישיות אצילית, ואילו אחיו - הנסיך ויטולד, שהשתדל לשמור על נבדלותה של ליטא - כרשע וזורע מדנים. בגימנסיה הליטאית השכנה הפנימו התלמידים את ההפך: שם הנסיך ויטולד היה אישיות אצילית ואילו אחיו - מכשיר בידי הפולנים. הן הגרסה הראשונה הן השנייה היו רחוקות מן המציאות. לימדו אותנו כי רק מה שנכתב בפולנית ראוי לתשומת לב. לא סיפרו לנו דבר על הפולקלור הליטאי העשיר והיפה, אף שנשתמרו בו שרידים של עבודת אלילים. לא סיפרו לנו על הפרסומים הראשונים שנדפסו בניב עממי, על המשורר והכומר הפרוטסטנטי ק. דונלאיטיס, בן המאה השמונה-עשרה, שכתב את

מנציגיהם המעולים. השבר שפילג את המשכילים בינם לבין עצמם היה עמוק לא פחות מן השבר שהרחיק את כל חוגי המשכילים גם יחד מקהילות הגולה המסוגרות בתוך עצמן. הציונות היתה בשורה חדשה שמשכה אליה רבים. אולי אין זה מקרה שאבי התנועה הציונית הוא יליד חלקה המזרחי של אוסטרו-הונגריה, שריבוי הקבוצות האתניות בתוכה הקשה על גיבושה לישות משותפת ומלוכדת.

ההשוואות בין יהודי ליטא ליהודי צרפת וגרמניה עלולות להטעות. קשה להתייחס לקבוצה, המונה שלושים עד שבעים אחוז מכלל האוכלוסייה בערים, כאל מיעוט. ההבדלים העצומים בתוך כל אחת משתי הקבוצות והשכבה הלא מוגדרת ביניהן - כי עם איזו קבוצה נמנו פרופסורים, רופאים, שחקנים ואנשי ספרות ממוצא יהודי? - מלמדים על ריבוי הניואנסים ברקמת היחסים בין בני אדם וקהילות.

ככלל הצטיינו הפולנים במודעות-יתר ליהודים והיו אנטישמים בצורה יוצאת דופן. כל אימת שחסר להם מושא לרגשותיהם המזורזים והאמביוולנטיים, נעטפו בדכדוך: היה מ ש ע מ ס בלי יהודים. תנועות פוליטיות וכתבי עת רבים שאבו מן האנטישמיות את הציוד לקיומם. האנטישמיות היתה נושא נוח במיוחד לצרכים דמגוגיים; בלעדיה היה משתרר ריק מוחלט. שום קברט לא היה יכול להתקיים בלי בדיחות יהודיות ובלו ההומור היהודי הארסי והמקברי. חותם מובהק של ההומור היהודי העממי היה טבוע בערים אחדות ובמיוחד בוורשה. סימביוזה כזאת לא אפשרה אדישות ויצרה, בקוטב השני שלה, תופעות פילושמיות. גברים פילושמים סברו, למשל, כי נשים לא יהודיות הן חסרות טעם ונחותות אינטלקטואלית.

יהודים מתקשרים אצלי בתסביך, שבוכותו נעשיתי, כבר מגיל צעיר, מקרה אבוד מבחינתו של הימין הפוליטי. המפלגה הלאומנית - הלא היא מפלגת "האנשים החושבים" - כלומר, הבורגנות הזעירה שהופיעה על במת ההיסטוריה שלנו בסוף המאה התשע-עשרה, פעלה בעיקר על גדות הוויסלה וניהלה מלחמה עם הסוציאליסטים. מצעה העיקרי התבסס על הילה עמומה, אך אוהדת, שאפפה את המילה לאום. לשיטתה, לאום אמור להיות ציבור המאוחד סביב שפה אחת, תרבות אחת, דת אחת (קתולית) וכעבור זמן לא רב - גם גזע אחד. למרות זאת היה אפשר למצוא בין מפיצי התעמולה הנמרצים של המפלגה הלאומנית יותר מצאצא אחד של שושלת רבנים. על מפלגה זו, הקיימת עד היום, למדתי מעיתוניה ומסיסמאותיה. הרגישות שלי לכל מה שמדיף ריח "לאומני" והגעל הפיוז שמעוררים בי אנשים המפיצים ריח זה, הכריעו במידה רבה את גורלי. אפשר שהדבר נעוץ בתקרית מסוימת, שגרמה לקרע סופי ביני לבינם, תקרית שאולי ניבאה כי בבוא היום תתגבש בי עמדה מנוגדת קוטבית ללאומיות.

בעירנו קראו לאחד במאי "חג יהודי". תהלוכה גדולה של אנשים נושאי דגלים וכרזות צעדה ברחובות. ואכן, בהמון הצועדים, היו מיוצגים פלגים שונים של השמאל ובתוכו רוב של נוער יהודי. הדבר בלט לעין כיוון שההמון הנוצרי מנה בעיקר בעלי מלאכה שהיו מאוגדים באגודות שונות תחת חסותם של קדושים נוצרים, או איגודי פועלים שתודעתם הפועלית טרם גובשה בשלמות ועדיין ניכרה בהם מנטליות של איכרים כפריים.

לנגד עיני אני רואה ברגע זה את התמונה הבאה: בחלון הכיתה בבית הספר עומדת שמש אביב, דרורים מצייצים. אחד במאי. המורה לצרפתית (המכונה "גרב" כי פעם, במקום מטפחת אף, שלף מכיסו גרב מלוכלך) מביט בי בחשדנות ומניע את אצבעו. אני ניגש אל שולחנו, נער פרוץ שיער בן שתי-עשרה. "מה יש לך שם?" הוא שואל. חודי הקלע - או הרוגטקה, כפי שקראו לזה פעם - בצבצו מכיסי. "לשם מה אתה צריך את זה?" "כדי להכות ביהודים", אני משיב ומנסה לשוות לקולי נימה קשוחה, גברית. עיני מתכווצות והוא נועץ בי מבט קר כאילו התבונן

הפואמה 'ארבע עונות השנה' בהקסטר ליטאי. מעניין להשוות אותה לפואמה 'העונות' מאת המשורר בן זמנו, האנגלי ממוצא סקוטי ג'יימס תומפסון. אף לא ספר לימוד אחד הכיל דוגמאות של הדיאלקט שבו נכתבו כאן פעם ספרי משפט, למרות העובדה שהיינו מבינים אותו היטב.

בית ספר כזה, שהתנער ממורשת רבת-תרבותית, ולימד את העבר על פי האופנה החדשה של ראיית הלאום, חיזק בהכרח את האנטישמיות של תלמידיו. לא למדנו ספרות יהודית דתית, שנוצרה בחלק זה של אירופה, תורגמה לשפות רבות וזכתה להכרה בעולם כולו. די היה לעיין באנתולוגיה כלשהי של ספרות כזאת כדי להתוודע אל סיפורי החסידים, להעריך את חכמיהן של עיירות נידחות, את הבעל שם טוב, רבי נחמן מברסלב, החוזה מלובלין, רבי פנחס מקורץ - אנשים שכבשו בהישגיהם את פסגות האהבה האוונגלית. כאן גם נולדו מאוחר יותר הפרווה והשירה החילונית בידיש, טרגזות ובה בעת מלאות הומור שאין שני לו. אולם כאן, במקום שבו נדפסו היצירות האלה והופצו לשווקים בינלאומיים, לא ידענו עליהן דבר. רק אחרי שנים רבות נודמן לי להתוודע אל כמה מהן, כשקניתי את הספרים בניו יורק, כלומר הייתי צריך ללמוד אנגלית כדי לגעת בדברים שהיו פעם בקרבת ידי.

היכרות עם ספרות יהודית היתה מונעת הרבה דעות קדומות. אבל לא ידענו עליה כמעט דבר, ובמידה רבה באשמת האינטליגנציה השמאלית ממוצא יהודי, שהסיקה מן הרעיונות הכלליים על שוויון בין בני אדם כי העבר אינו נחשב. הנהייה אחרי כל סממן של חדשנות חיזקה בפולין סנוביות תרבותית, שהוא, כידוע, כוח מועיל אך גם מזיק. עם האינטליגנציה היהודית נמנו אנשי ספר רבים - קוראים, עורכים ומוציאים לאור נלהבים, מהם שהוציאו לאור את יצירותיהם של הג'וולס, פרויד, אלדוס הקסלי, ומהם עורכי כתבי עת שניהלו מאבקים נמרצים למען חופש מיני ו"תכנון הילודה". עורכיהם של כתבי עת אלה סירבו לעסוק בספרות יידיש ולא תרגמו אותה לפולנית משום שסברו כי היא מקומית מדי, נחותה, שריד מן הגטו. עיסוק בספרות יהודית נחשב בעיניהם לחוסר טאקט. הם פרסמו רק ספרים שהיו רבי מכר בחוץ לארץ וזכו לחותמת ההכשר של פריז או וימר. או אז היו ראויים בעיניהם גם לתהילה מקומית. כשהזכיר מישהו בנוכחותם יהודים, מיד נעלבו וסברו שזו גזענות. הם השתדלו כמיטב יכולתם לשכוח מי הם, וביטאו בכך רגשי נחיתות בלתי מוצדקים לחלוטין.

כך או אחרת, אווירת הזיוף השתלטה על הארץ כולה. כשהנוצרים אמרו על מישהו "יהודי", הנמיכו את קולם כאילו מדובר במחלה מבישה או הוסיפו: "יהודי, אבל אדם הגון". מה שגרוע אף יותר הוא שהערכה זו היתה מקובלת פחות או יותר גם בקרב "מתבוללים", שעמלו בהרצאות כדי למחוק את עקבות שורשיהם. באותם ימים יחסים בין בני אדם לא היו מושתתים על ידידות ואחוה בסיסית, אלא נשתעבדו לצורכי השעה והנסיבות. אחד היה אומר: "הוא חושב שאני יהודי" ואילו השני: "הוא חושב שאני חושב עליו שהוא יהודי". ובמעלה הפירמידה נשמעו הגדרות מורכבות יותר. אחד: "הוא חושב שאני חושב בו שהוא חושב שאני יהודי". שני: "הוא חושב שאני חושב שהוא חושב בי שאני חושב שהוא יהודי". ממצבים כאלה אין מוצא.

דו משמעויות אלו היו נדירות בוולנה, שלא היה בה כמעט מעמד בינוני. בכיתת הגימנסיה שלנו כולם היו נוצרים (בתקופה קצרה התרועעו איתנו כמה מוסלמים), אבל לא היה נהוג לערוך אבחנות והשוואות גזעיות. יהודים סמלו בשבילי דבר שהיה מחוצה לי ובתקופת התבגרותי לא התעניינתי בהם כלל. כשסיימתי את בית הספר דעותי הפוליטיות היו עדיין מעורפלות, אולם רק בעיין אחד היתה לי דעה

מוצקה ומגובשת: לא סבלתי לאומנים פולנים ועל רקע זה בלבד התקוממתי נגד תנועת הצופים, נגד המורה לשיעורי דת ונגד בעלי סמכות אחרים. כשהתחלתי ללמוד באוניברסיטה נוכחתי לדעת כי לחלוקה בין ימין לשמאל בפולין היתה זיקה הדוקה ל"שאלה היהודית". כשערכתי השוואה בין החברים שלי, הבחנתי שהצטרפותם לארגון או לתנועה היתה תלויה מוצא. הם ייחסו חשיבות למוצאם של החברים ולא רק למטרות הארגון או התנועה. רוח הקדמה סחפה עמה את הנערות והנערים היהודים בגיל צעיר מאוד והמרד שלהם נגד אורח המחשבה של אבותיהם ונגד הדת, היה חזק לאין שיעור מזה של הנוצרים.

צעירים אלה בוו לדעות קדומות והתייחסו לספרי קודש כאל אוסף של הבלים. הם קראו את כתבי לנין ועל פי רוב הודהו כמרקסיסטים. הם זלזלו במדינה שהיו אורחיה - בצדק, למען האמת - משום שעתיים בה נראה חסר סיכוי. הדרך למטרות ממשלתיות וציבוריות היתה חסומה בפניהם להוציא מקרים בודדים. קריירה צבאית היתה כמעט בלתי אפשרית. לא נותר להם אלא לעסוק במסחר ובמקצועות חופשיים, אך לנוכח הנהירה הגדולה של יהודים ללימודי מקצועות חופשיים ובמיוחד לרפואה, האוניברסיטאות סיננו אותם בחומרה יותר מאשר את האחרים. אין ספק שכרסמה בהם תחושת ניכור. הם השתקקו לחיות במדינות גדולות וליהנות מחופש ומשוויון הזדמנויות. פולין היתה לגבי דידם מקום לא רציני בהשוואה לגרמניה או לרוסיה. הם ניחנו בשכל חריף, הצטיינו יותר מן הקתולים בחום אנושי ועלו על האחרים ברגישותם החברתית. הם השתייכו לארגונים ציוניים או סוציאליסטיים (לעיתים קרובות שניהם גם יחד, בפרופורציות שונות) - פועלי ציון, פועלי ציון שמאל, בונד, קומוניסטים. התנועה הקומוניסטית, שבאותם ימים עוד היתה חלשה ונרדפה על ידי המשטרה, גייסה את פעיליה ואוהדיה בעיקר בקרב צעירים יהודים. בעירנו נזקפה לזכותם גם אהדתם לרוסיה. לעומת זאת, חניכיהם של "חומיקים"² למיניהם היו על פי רוב פטרויטים אדוקים ושמרנים קיצונים, אשר גילו חיבה יתרה לטקסים שנלקחו מן האוניברסיטאות הגרמניות בארצות הבלטיות. אפשר היה לזהות אותם על פי לבושם - כובעים מיוחדים, סרטים על החזה, בתגים התהלכו כשבדיהם חרות ובערבים נהגו לבלות בשתיית בירה ובקרב חרבות. הם השתייכו לארגונים ימניים, סנוביים, שהצטיינו ביוהרה ובסגידה לצבא. בהתנהגותם הזכירו שכבת קצונה.

התפתחותם הרוחנית היתה מאוחרת. האמנציפציה והמעבר לעמדות קיצוניות התרחשו אצלם ככאב ובתסביכים רבים.

סצנת האוניברסיטה, שבה התנגשו ביניהן שתי קבוצות שייצגו השקפות עולם שונות, חרותה בזיכרוני כמין תיאטרון בובות. מכשף מרושע לחץ על כפתור והגיבורים המסוכסכים בהצגה נפלו לתוך בור. הסברים שניתנו עד עכשיו לשוני בין שתי הקבוצות ונתלו על פי רוב בסיבות מעמדיות, נראים לי שטחיים. אין ספק שאחוז קטן מאוד מבין הסטודנטים הנוצרים היו בני משפחות איכרים או פועלים, ואחוז גבוה קצת יותר של יריביהם היו בני משפחות פרולטריות יהודיות, שהעריכו מאוד לימודים. אלא שבנו של רופא, עורך דין או בעל חנות לא-יהודי, נטה להשקפה ימנית ואילו בנו של יהודי היה ליברל או שמאלי והיוצאים מן הכלל מאשרים את הכלל. היסטוריונים החוקרים את התמורות בחוגי האינטליגנציה הפולנית, מתעלמים בדרך כלל מהחידה הזאת כדי להימנע מדיון בנושאים טעונים מדי. צריך היה להשתמש בדרגם תרבותי, המספק מפתח טוב יותר להבנתנו מאשר קטגוריות השאובות מארצות שבהן התרבות העירונית הקדימה להתפתח. דגם האצולה הכפרית, שעברה אל העיר, עוצב בצורה אוטונומית, ולא אתעכב כאן על השאלה כיצד אירע שמן הסוציאליזם והליברליות של המאה התשע-עשרה התפתחו במאה שאחריה מגמות של ימין טוטליטרי. הדגם העירוני (שהועבר כמעט בלעדית על ידי יהודים) היה כפוף לכללים שונים

למען האמת, להיטלר ולמוסוליני, אלא הזכירו בשאיפותיהם דיקטטוריים ערבים מאוחרים יותר. חצי הדמגוגיה, שכוונו כלפי ההון הבינלאומי ו"הפלוטוקרטיה היהודית", התפרשו על ידי הסטודנטים והלומפנפרולטיאט בערים הקטנות, כהזמנה למתקפות על דוכניהם של סוחרים קטנים וכך לחמו עלובי חיים נגד עלובי חיים אחרים.

בווילנה, בשנת אלף תשע מאות שלושים וארבע, נמשכו המהומות שלושה ימים תמימים. הכל התחיל במריבה על גוויות. תא הסטודנטים הלאומני הקיצוני באוניברסיטה רשם לעצמו הצלחה גדולה: הסטודנטים שעסקו בניתוח גוויות הכריזו על שביתה ודרשו שלמחלקת הניתוחים שלאחר המוות יסופקו גם גוויות של יהודים, על פי מספר הסטודנטים לרפואה. השביתה התרחבה למצעד מחאה ברחובות העיר. המפגינים, שצעדו לכיוון הגטו הישן, שברו בדרכם שמשות ותקפו עוברים ושבים אך נתקלו בהתנגדות של קציבים וסבלים יהודים חסונים. אבן שנעקרה מן הכביש פגעה בראשו של אחד הסטודנטים, שמת כעבור כמה שעות. המון זועם השתולל והשתלט על העיר. התנויות נעעלו, הדיירים הסתתרו ועקבו אחרי המהומה המסוכנת מבעד לסדקי התריסים. הם ראו את ההמון מציף את הרחוב ומחפש קורבנות. המשטרה, שלא נקטה בצעדים חד-משמעיים, ניסתה לפרוץ למעונות הסטודנטים, שבהם התגוררו מנהיגי ההפגנה (ששפכו מלמעלה מים על השוטרים, והשתמשו לשם כך בצידוד לכיבוי אש) ואחר כך נעלמה את ההססנות המשטרה ניתן להסביר בסכסוכים פנימיים בממשלת "הקולונלים". מספרם של תומכי האופוזיציה הימנית הקיצונית, ולא האופוזיציה השמאלית, הלך וגדל בממשלה. לאומנות קיצונית נתפסה כמגמת העתיד והשוטרים סברו, כנראה, שלא כדאי להתגרות בה.

לזכותם של הפולנים צריך לומר כי לא גילו התלהבות יתרה להתנקש בחייהם של אנשים או לפגוע בכריאותם, כפי שניתן היה לצפות ובמיוחד בתקופה של ברבריות גוברת בחלק זה של אירופה. שערוריות אנטישמיות הסתיימו בדרך כלל בנוזקים חומריים. העם האנרכיסטי וחמום המוח הזה אינו מאבד לגמרי את עכבותיו המוסריות אפילו בתוך המון גועש. התלקחיות של איבה מביישות אותו. הוא לא נכנע בקלות למשמעת, שרק היא יכולה להסביר מעשי אכזריות בדם קר. לכן, זר הרוצה להבין משהו מן הפוליטיקה הפולנית, צמקל תמיד בהפתעות. החלוקה למפלגות איננה ברורה לגמרי. כאן צומחים מיני גידולים מתוך קרבה רוחנית בין יחידים יותר מאשר על בסיס של מצע סדור. רצח של יריבים, אמצעי הפעולה הרווח ביותר במאה העשרים, לא מיושם כאן ברצון, כי הוא מביך ומוציא למבצעו שם רע בדעת הקהל. כמעט כל שיטה בארץ הזאת חומקת מהגדרות המקובלות מחוצה לה. בדיקטטורה של "קולונלים" (כפי שכונו תומכיו של יוזף פילסודסקי בעקבות ההפיכה בראשותו במאי אלף תשע מאות עשרים ושש) הפרלמנט היה פיקציה. כדי לא לפגור אחרי השכנים הוקם גם מחנה ריכוז אחד,³ שראשוני אסיריו היו פעילי הימין הלאומני הקיצוני. יחד עם זאת פשיסטים מוצהרים היוו אופוזיציה מחוורת.

המפלגה הקומוניסטית היתה בלתי חוקית, אבל האידיאולוגיה שלה זכתה לביטוי נרחב בכתבי עת רבים. בכירי הממשלה אף התפארו בקשריהם עם משוררים מהפכנים, שניצלו ממאסר הודות ל"טלפון מלמעלה". מעצורים (יחסיים) דומים אפיינו מאוחר יותר את תנועת ההתנגדות, שפלאגיה נאבקו זה בזה אך המאבק ביניהם לא היה מר כמו ביוגוסלביה, למשל. מאוחר יותר עשו הקומוניסטים מאמץ ניכר כדי להימנע מתפקיד התליינים, שהועידו להם הרוסים, ונקטו בתמרונים מתמרונים שונים כדי למנוע עריכת משפט ראוה לגומולקה כדוגמת זה שעשו ההונגרים ללאסלו רייק. קיים בעם הזה איזה מסגן הממתן קיצוניות. אפשר שמקורו במנהגים קדומים שהשתרשו במאות שנות

חלוטין. מסיבות כאלו או אחרות, המיעוט השמאלי שלנו באוניברסיטה הותקף על ידי הימין. את המתקפות הקדימו שאגות זעם: "משרתי יהודים".

אין ספק שהשמאל, שעשה מאמץ לשבור את המחיצות, היווה איום על אנשי הימין "המייטיבים לחשוב". אחד מהישגי השמאל היה, למשל, ארגון ערב של שירת מחאה שבו דקלמו שירים מהפכניים פולניים, ליטאים, בילורוסים, וחייט אחד חשמל את האולם המלא עד אפס מקום, כשדקלם פואמה מאת ארנסט טולר בידיש ומדקלום עבר לריקוד קצבי. התקרבות אל השמאל העמום והבלתי אחיד הזה לא בגלל המרקסיזם, אלא בשל התנגדותי ללאומנים נבערים וחשוכים, או אולי, בשל תחושת יעוד שהיתה חבויה בכל תא בגופי: אנשים המבודדים מן החברה בצורה זו או אחרת (לתורשה יש, בהקשר זה, תפקיד חשוב מכפי שמשערים), מוכרחים להפוך את הקונפליקט האישי שלהם לכללי, כי כשאינו רק עניינם האישי הוא אינו משפיל. כך גם אצל ידידי: נסיבות אישיות, לעתים טראומטיות, חריגות מהתנהגות מקובלת על הכלל, היו הרקע לבחירתם בשמאל. נדמה שהסובלים התלכדו בברית; השמאל היה ליגת הדואבים.

בראשית לימודי באוניברסיטה התחלתי לפרסם את שירי ומאמרי. כך חדרתי לחוגי הספרות והאמנות ונעשיתי חבר בכת מיוחדת, אך זהה בכל מקום בעולם: כת הנונקונפורמיסטים. היינו עסוקים מדי בעריכת רשימות של הישגינו מכדי שנייחס חשיבות כלשהי לצורת חוטמו של מישהו. הערכנו מצוינות או מה שנחשב למצוינות. בנוסף לכך, קרה שעם סופרים פולנים ממוצא יהודי יצאתי קשר בקלות. יצירותיהם לא פורסמו בוויילנה אבל ה'כת שלנו' הזכירה את שמותיהם של קובצי שירה וכתבי עת, שבהיעדר מימון לא האריכו ימים בדרך כלל. הכת שלנו' כיסתה גם את מרכז פולין וגליציה ושם לפחות מחצית מהסופרים שהערכנו מאוד לא יכלה להוכיח שיש לה סבתא ארית, זו שעיתוננים הומוריסטיים הרבו ללעוג לה.

סופרים שאינם יכולים לפרסם את יצירותיהם כמוהם כשחקנים הנצפים מבעד לשמשת זכוכית: תנועותיהם נראות, אך הזכוכית אוטמת את קולותיהם. לא היתה לי גישה אל המעגל הפנימי שאנשי שיחקו במחזה מסתורין גזעי ולאומי; הכניסה אליו נחסמה בפני. כיוון שעמדתי מחוץ למפתן, הצטרפתי אל הסופרים ממוצא יהודי, שגם הם עמדו בפני שער נעול. היתה לנו מולדת משותפת: השפה הפולנית, אבל הם התאמצו לפרוץ בכוח את השער הנעול ולהעניק ליצירותיהם אופי אולטרה-סלאבי. כמעט איש מהם לא חשף את כפל זהותו. הם עטו מסכות קשיחות שקיטטו אותם. בואת משכו אותי אליהם, ואני כפיתי על עצמי אמצעי הסוואה וחיקוי, אבל מה שרציתי יותר מכל הוא שיתנגדו וירשו לי להתנגד. מדוע? אינני יודע. היכנשהו, עמוק בתוכי, לחלחלה המחשבה שהשמאליות - הן שלהם הן שלי - היא תחפושת לאחרות שלנו. כשם שהם הדחיקו את הגטו, הדחקתי אני את הנסיכות הליטאית הגדולה בין המזכרות המאובקות שלי, אף שהייתי גאה מהם, ולו רק בשל האוון שלי, שלא היתה פולנית שורשית. האוון הפולנית השורשית לא היתה, לדעתי, רגישה דיה למקצבים מורכבים המתחזים בעורמה למקצבים פשוטים. רק אצלנו יכול היה משורר בשיעור קומתו של מיצקביץ' להמציא את האמצעים האמנותיים שלו.

על התקופה שבין שתי מלחמות העולם אתעכב בקיצור - בלתי מוצדק, אולי - כי נדמה שהכל התרחש בה, הכל היה בתנועה. הימין, שהדגיש בראשית דרכו את חוקי הדמוקרטיה, החליף את עורו ובהשפעת המיתון הכלכלי ורעיונות שאולים מגרמניה נעשה בהדרגה טוטליטרי. הוכרו על "מהפכה לאומית" וצו המוני מנהיגים קטנים שלא כל-כך דמו,

בחרו לרצוח את היהודים בפונאר, אזור של גבעות מכוסות יערות עצי אלון, שהיו אתרי הטיולים שלנו בתקופת בית הספר והאוניברסיטה. הגרמנים השתמשו בנייר רב לכתבת חוזרים המתארים את שיטות הרצח וניצלו שעות עבודה רבות של אנשי הסגל שלהם בהובלת עשרות אלפי גברים, נשים וילדים לקרחות יער צדדיות, חבויות מעיניים בלתי רצויות. הם הובילו לשם תחמושת רבה ורובים אוטומטיים. הארגון היהודי הלוחם ארגן מרד בגטו. הכרתי אדם שלא האמין שייפול בחלקו תפקיד של אחד ממפקדי המרד הזה. כל משאלתו היתה למות ולא לבקש רחמים. הוא היה עורך דין בעל מבנה גוף אתלטי, שאהב לצטט ברוסית את שיריו של מאיאקובסקי תוך כדי שתיית וודקה. אף שלא היה קומוניסט, אהב מאוד את משורר המהפכה וידע כנראה מחצית מיצירותיו בעל פה. עד היום אני זוכר את ידו - יד שעירה, ענודת שעון בעל רצועת זהב - מתופפת על השולחן בקצב השיר.

הערות

1. קֶסְקֶרְטֶקוּת - חולצות בעלות צווארון הנרכס בצד, שהיו פופולריות בחוגי הניהיליסטים הרוסים.
2. חומיק (בפולנית: אוגר) - כינויו של לפולד חומסקי, ממוריו של המחבר לחינוך קתולי.
3. הכוונה למחנה הריכוז בברז'ה קרטוסקה, שהוקם ב־1934. עם אסיריו הראשונים נמנו פעילי הימין הקיצוני הפולני וכן פעילי ארגון לאומני אוקראיני.
4. הערת המתרגמת: משפט בעל מבנה חריג במקור, המעיד אולי על גישה שאינה חד־משמעית בסוגיית האחריות הפולנית לסבל היהודי. יצוין כי מילוש הוא מראשוני היוצרים בפולין שנגע בשאלת אחריות הפולנים לסבל היהודי במלחמת העולם השנייה. השירים שכתב מיד אחרי חורבן גטו ורשה - 'קמפו די פיוריי' (בתרגום דוד וינפלד) ו'פולני מסכן מסתכל בגטו' (בתרגום רפי וייכרט) זכו לפרשנויות רבות אך גם עוררו שאלות, שמילוש עצמו - כטענת חוקר ומבקר הספרות יאן בלונסקי - גמנע מלהשיב עליהן בברור.

המסה 'לאומים' נכללת בקובץ *אירופה המשפחתית* העוסק בהרחבה בשאלות של זהות אתנית, לאומית ותרבותית. מילוש כתב אותו בשנות גלותו בצרפת, שהעניקה לו מקלט מדיני ב־1951. הספר נכתב, לאו דווקא לקוראים פולנים אף שגם הם עשויים ללמוד ממנו משהו, כדברי מילוש במבוא, אלא למערב־אירופים, שאינם מאירים פנים לגולים פולנים כפי שחש, לדבריו, כל מהגר פולני "בין אם יודה בכך ובין אם לאו: הם אינם רוצים בנו... מדוע הם אדישים לאסונותינו - קאטין, חורבן ורשה, הגירוש, המאסרים, הצנזורה?" "לא היתה לי כל כוונה למצוא חן בעיניהם. להפך: רציתי להדגיש את היותי בן מורח אירופה, את זרותי". מילוש מפגין את זרותו לא רק במערב אירופה. תמיד הוא מדגיש, כמו גם במסה זו, את נבדלותו גם בקרב הפולנים: הוא איננו פולני, אלא בן הנסיכות הליטאית הגדולה.

Rodzina Europa © 1959, by Czeslaw Milosz Estate
All rights reserved

הרפובליקה הפולנית, כשכל ריב ומדון היו מופעים נלבבים, שכן כל צד ניסה לחסל את יריבו כנאומים רצופי ציטוטים לטיניים. קשה לי לכתוב על יהודים כי נדרש מאמץ לא מבוטל כדי לנתק בין מתחים מימים עברו, שקדמו למלחמה, ובין אחת הטרגדיות האימות בהיסטוריה: רצח של כשלושה מיליון אזרחים פולנים "לא ארים" בידי הנאצים. כעד ראייה לרצח עם, ועל כן משולל מותרות של חפזות מפשע, אני נוטה להאשמות המוטחות בי עצמי ובאחרים.⁴

עם זאת, השיפוט אינו קל במקום שבו מאיים עונש מוות על המסייעים לקורבנות הטרור. התנהגותם של אנשים מסוימים היתה מותנית בנסיבות ובמניעים רבים ושונים מכדי שניתן יהיה לקבוע כי להרגלים האנטישמיים, שרווחו לפני המלחמה, היה חלק בכך. מניעים דתיים (נזירות במזורים בלטו בפעולות הצלה), אומץ אישי, יחסי שכנות או תאוות בצע התנגשו בחוסר יכולת פיזית, פחד או חוסר עניין. שחטנים מחלאת החברה העירונית, שסכנתם היתה חמורה במיוחד, ארבו לבורחים מן הגטאות ואיימו על חייהם. אילו היו בפולין, כמו בארצות רבות אחרות שנכבשו בידי היטלר, תנועות וארגונים ששיתפו פעולה בגלוי עם הנאצים, התמונה היתה ברורה יותר. בפולין פשוט הרגו משתפי פעולה, לכן אפילו מי שתמכו בדעותיהם של הנאצים (והיו גם כאלה) נאלצו להעמיד פנים ולהסוות עובדה זו.

הימין הקיצוני לא נעלם, כמובן, והצטרף לשורות "ארמיה קריובה" או לארגון הפשיסטי "הכוחות הלאומיים החמושים", שלא רבים נמנו עמו. אם "ארמיה קריובה" התירה מפעם לפעם להרוג בסתר יהודים שהסתתרו ביערות, נעשה הדבר רק על פי החלטתם של קצינים וחיללים מסוימים. לעומת זאת "הכוחות הלאומיים החמושים" ארגנו לא פעם ציד אדם מתוכנן. באשר לשמאל - הסוציאליסטי והקומוניסטי - הוא נכנס למלחמה חלש או מפורר ולא היה הרוח החיה בתנועת ההתנגדות. האחריות לכך שרוב האוכלוסייה, בלא קשר לעמדתה ביחס לפשע, ראתה ביהודים לא אדם אחר, מוטלת בראש ובראשונה על סופרים ועיתונאים לאומנים. במשפט היפותטי, יכול היה בית הדין להסתמך על תוכניות הלימודים בבית הספר, על ספרי הלימוד ועל נסיבות היסטוריות. בסופו של דבר נסיבות היסטוריות הן שגרמו לכך שבערי פולין לא התמזגו שני "עמים" לשלמות אחת. ראוי היה להטיל על סופרים אלה את האחריות לכניעה לדחפים לא רציונליים ולטיפשות. ברוח זו התנהגו גם מפקדי "ארמיה קריובה", המשולים לגיבורו של מולייר, מסייה ז'ורדן, שלא ידע כי הוא מדבר פרוזה. מפקדי "ארמיה קריובה" גינו בחריפות את האידיאולוגיה הנאצית, ויחד עם זאת סירבו לקבל את היהודים ליחידות הפרטיזנים; זה נראה להם כדבר מובן מאליו. אם אחדים מהם עדיין חיים, הם בוודאי נדהמים לשמוע שמאשימים אותם בקיפוח גזעני.

ארץ או מדינה חייבות להאריך ימים יותר מימי חייו של אדם. מכל מקום נדמה שזה סדר הדברים. למרות זאת אנו פוגשים שוב ושוב אנשים שהיו תושביהן של כל מיני יבשות אבודות, אנשים שניצלו מסוגים שונים של אסונות. היבשות האבודות שלהם משתנות בזיכרונם יותר ויותר עד שאי אפשר לדעת כיצד נראו באמת. בדומה לכך פולין שבין שתי מלחמות העולם היא יבשת אבודה. במקומה מופיעה על המפה מדינה הנושאת אותו שם אך גבולותיה שונים, והיא מגשימה באורח אירוני את חלומותיהם של הלאומנים: אין בה מיעוטים או שמספרם זעום. האש כילתה את בתי הכנסת הישנים ורק לעתים נתקלים עוברי אורח בפאתי הערים בשיירי מצבות ועליהן אותיות עבריות, זכר לבתי קברות מימים עברו.

ראיתי דברים רבים שאירופה, הפוחדת מנקמת רוחות הרפאים, אינה אוהבת לתת עליהם את הדעת, אבל לא ראיתי את שאירע בוויילנה עירי. כשהגרמנים רצחו יהודים בוויילנה, כבר לא הייתי שם. הגרמנים

* צריך להקדיש לאדם הכל פרט לאנשים אחרים.

* לאל אשר לאל, לקיסר אשר לקיסר. ואשר לבני אדם?

צ'סלב מילוש אושר

מפולגנית: רפי וייכרט

התרגום מוקדש לאמי, ינינה

בין שנתי השביעית לשנתי העשירית, כשגרתי באחוזת סבי וסבתי בליטא, חוויתי אושר שדבר לא פגם בו. האזכורים הראשונים של העמק שלנו הופיעו בשנת 1350 בקרוב, בכרוניקות שנכתבו בידי הצלבנים, שכבשו את האדמות הללו תוך לחימה באבות־אבותי שעוד היו פאגאנים. אחוזת הסבים שבה נולדתי השתייכה למשפחת אמי במשך מאות בשנים; בו בזמן חלו בנוף שינויים רבים וכעת אני יודע שעלי להיות אסיר תודה בעיקר לאבי־סבי, שנטע יער במורד גבעה מכוסה עשב, הגולשת רכות אל הנהר. הוא נטע גם עצי פרי. שניים ליד האחוזה, השלישי - רחוק קצת יותר, מאחורי מחסן התבואה המסויד. זה היה מזמן, האלונים והתרזות האדירים יצרו את ממלכתי הקסומה, ומטעי הפירות אפשרו לי לגלות את מגוון הטעמים של תפוחים ואגסים למיניהם.

איני יודע בדיוק, מתי החליפה האחוזה החדשה את אחוזת העץ. היה זה כנראה במחצית המאה התשע־עשרה. מתחת ללובן הקירות לא הסתתר מבנה לבנים אלא קורות עץ מכוסות בטיח. במשך הקיץ שררה בחדרים צינה ואילו בחורף התנורים, שבהם בערו גורי לבנים, התקשו לחמם. שנים רבות אחר־כך גיליתי בבדיחה של רבי־האמנים ההולנדים תמונות של פנים בתים שהזכירו את אלה של בית משפחתי.

חייתי בלי עבר ובלי מחר, בארץ של הווה מתמיד. והרי כזאת היא בדיוק הגדרתו של האושר. היום אני שואל את עצמי אם אינני עושה מיתולוגיזציה של התקופה ההיא בחיי. כולנו, בדברנו על העבר, יוצרים מיתוסים, שהרי שחזור נאמן של הרגעים החומקים איננו אפשרי. אך עדיין נשאלת השאלה: מדוע חלק מהאנשים רואים בילדותם תקופה מאושרת ואחרים - תקופה של אומללות? חוויית הילדות המאושרת שלי כה חיה וחיובית שאני מאמין באמיתותה. היתה זו, איני מהסס לומר, היקסמות מן האדמה כמגן עדן.

הסיפורים על אודות הילדות מתחלפים לא פעם בסיפורים על אודות המשפחה, אבל אם בכך מדובר עלי להודות שבשבילי המבוגרים חיו במין עולם מרוחק ובלתי מוגדר. הייתי ילד בודד בממלכת קסמים שאותה הייתי מגלה משעות הבוקר המוקדמות ועד לשעות הערב. אחי הצעיר היה אז תינוק ולא שמתי אליו לב, גם לא היו לי חברים בני גילי. הייתי אפוא מעין אדם־הראשון קטן, המתרוצץ במשך כל היום בין עצי הגן, שנדמו גבוהים משהיו באמת, ואת חוויותי ודמיונותי לא השתיק צחוקו הלעגני של שד.

היום נראה לי מוזר שבגיל שבע כבר היו לי די הרפתקאות להזכיר למשך כל חיי. היו בהן מסעות ברכבות צבאיות דרך רוסיה בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשאבי המהנדס גויס לבנות גשרים בשביל צבא הצאר; היתה זו המהפכה הבולשביקית שאותה עברתי בעיירה שעל גדת נהר הוולגה, ועמה חיפושים בבית, בריחות, פחד. כל זה היה אמור לשרוד בתודעתי אבל לא הצליח להשתלט עליה; להפך, הדברים הללו נדחקו אל שוליה, כנראה בסיוע המנגנון המיוחד של הגנה עצמית.

נשארתי תמים, משמע - לא גיבשתי דעה על אודות אכזריותו של העולם.

אירועים אחדים, שדי בהם כדי ליצור דעה כזאת, לא התגבשו לכלל שלמות; כל אחד מהם התקיים בתודעתי בנפרד. עיסוקי האחוזה היומיומיים, שנלוותה להם הידיעה הבלתי נמנעת על כאבם ומותם של בעלי חיים, לא השפיעו עלי. כשדגתי דגים, התרכזתי במטרת פעילותי - לכידת הדג - ולא הגיתי בתולעת שהתפתלה על הקרס ולא בייסוריו של דג האוקונוס הקטן, שקרס נעוץ בחתך בגופו והוא משמש כפיתוי לזאב המים. ובכל זאת, מי יודע? ייתכן שהפסימיות המאוחרת שלי הורתה ברגעים הללו של ילדותי, הפסימיות אשר הגיעה רחוק עד כדי כך שבבגרותי הערכתני באמת רק פילוסוף אחד - שופנהאואר המריר. נדמה שאושרי נבע, כפי שהיה אומר זאת ויליאם בלייק, מזיכוכך דלתות התודעה, מראייה ומשמיעה רעבתניות. השביל בצל עצי האלון הוביל אל גדת הנהר שלי, שכבר לא יעזבני עד קץ ימי, באשר יוליכני גורלי, אפילו לחופו המרוחק של האוקיינוס השקט. הזרם האיטי של הנהר אפשר לשושי המים לצמוח, ופה ושם כיסו עליהן הגדולים את כל פני המים. גדותיו, המכוסים קנים, נחבאו בצל שיחים ועצי אֶלְנוס. שעות ארוכות הסתכלתי בנצנוצי השמש במים, בתנועותיהם של יצורי מים זעירים, במעוף השפיריות. אני מוכן לקרוא לכך חלום בהקיץ, אולם אין זו הגדרה מתאימה, שכן רומזת היא לפסיביות, בעוד שדמיוני שלי לא התבטל.

כך, בתור ילד, הייתי בראש וראשונה מגלה העולם, לא כמקום של סבל אלא כמחוז של יופי. העצים בגן, המטעים והנהר, יצרו ארץ נפרדת שמציאותה מרוכזת וקורנת, אמיתית מכל מה שהתקיים מחוצה לה.

לעתים קרובות מתעוררת בנו המודעות לחוקים הנוקשים של החיים, כשאנו נלחמים עם הזולת, בעיקר עם ילדים אחרים. באחוזת משפחתי לא היה לי במי להתחרות, לא היה אף אחד שרצה לכפות עלי את רצונו. כמובן שבכיתי לא פעם, למשל כשאמי הכריחה אותי להפסיק לשחק ולהתיישב ללמוד את כתיבת האלף־בית, דבר שהיה מעבר ליכולתי. אולם לא היה זה אילון אמיתי - זה בא בתורו מצד בני גילנו, כמו שלמדתי מאוחר יותר, כשהתחלתי את לימודי בבית־הספר העירוני. אושר שנחוה בילדות איננו חולף בלא להותיר סימנים: זיכרון התרוממות־הרוח המאושרת, חי בגופנו וניחן בעוצמת מזור אדירה. כעלם צעיר הייתי מיוסר וקודר, היה לי כישרון מיוחד לאיסוף פצעים ותבורות. ייתכן שגורל כזה פשוט מונה לי בידי ק־חיי, אולם ייתכן שגם למקום ולזמן נודעה השפעה על נטיותי הדיכאוניות. בשנות השלושים, בארצות הבלטיות של מרכז אירופה, אפשר היה לחוש באוויר את הרצח המתרגש לבוא, שעד מהרה היה למציאות. במזרח, ברוסיה הסובייטית, מיליונים של "אויבי המעמד" עבדו בתנאים לא אנושיים וגוועו במה שנקרא מחנות עבודה. הייתי בן עשרים ושתיים, כאשר בגרמניה השכנה מסרו הבוחרים לידי היטלר את השלטון הבלתי מוגבל. כמה שנים מאוחר יותר, רצח ההמונים שבוצע לפי פקודותיו מילא את העולם אימה.

חשכה ירדה על דתי ועל תפיסתי הפילוסופית. הייתי נכון להאמין שהיקום נברא כתוצאה מאיזה אסון קוסמי או אפילו שנוצר בידי השטן בכבודו ובעצמו. כמי שנתחנך בחיק הקתוליות הפעימה אותי הכפירה המניכאיית הקדומה. היא ענתה על צורכי רוח־הזמן, שאותם מיטיבות לייצג מילותיו של עמנואל לוינס: "האלוהים נטש בשנת 1941". השירה שכתבתי לפני המלחמה ולאחריה, בפולין הכבושה בידי הנאצים, עלולה היתה להיות נטולת תקווה לגמרי לולא מודעותי ליופיו של העולם; ואת היופי הזה קשה היה להבין שהרי התקיים בד בבד עם האימה. מקץ שנים ארוכות, בגיל שמונים, חזרתי למקום הולדתי וילדותי.

שני ספרים מתורגמים מפולנית נמצאים לצד מיטתי, שאני שוהה בה הרבה לאחרונה, והם ממש סועדים את נפשי. האחד הוא ספרו של זביגניב הרברט, דו"ח מעיר נצורה, שיצא ב-1990 בתרגומו של דוד וינפלד, והוא מונח ליד התנ"ך שלי. השני הוא אטלנטיס מאת ויסלבה שימבורסקה, בתרגומו של רפי וייכרט.

לא חדלתי להיות חיים ארוכים, הימלטויות ברגע האחרון, שתי מערכות נישואי, ילדי, תבוסות וניצחונות, כל זה הבהב לנגד עיני בקצב מואץ, כמו בסרט. לא, אין זו התמונה הנכונה, שהרי כל זה היה מסה אדירה, נפרדת ממני, המתקיימת בממד זמן משלה, ואני גיליתי מחדש את ההמשכיות שחיברה ביני, הילד, וביני, האדם הזקן. בעולם שנשלט בידי טכנולוגיה ונדידה אדירה של בני אדם ממקום למקום, רובנו הננו מהגרים מדור ראשון או שני, שעברו ממחוזות כפריים לערים גדולות. נושא המולדת, כל הרטוריקה הנוסטלגית הזאת של מולדת, שהספרות מאכילה אותנו בה מהימים שאודיסאוס נדד בחזרה לאיתקה, איבדה היום ממשמעותה ואולי נשכחה כליל. בשווי לעמק הנהר שלי נשאתי עמי את המורשת המכובדת של המליצות הדהיות הללו ולא התרגשתי מן החינניות הרגשנית שלהן. או-או קרה דבר-מה - ועכשיו עלי להודות שהמיתוס של איתקה צומח מן השכבות העמוקות ביותר של הרגישות האנושית. הסתכלתי על האחו. לפתע הבנתי שבמשך השנים הארוכות של נדודי חיפשתי לשווא צירוף כזה של עלים ופרחים כמו זה שמצאתי כאן ושתמיד חלמתי לחזור. ואם לדייק, הבנתי זאת רק כאשר הציף אותי גל עצום של רגש שאני יכול לכנות רק במילה אחת - אושר.

O podrozach w czasie © 2004, by The Czeslaw Milosz Estate
All rights reserved

- * אל תהיה סנוב. לעולם אל תשקר כשהאמת משתלמת יותר.
- * לא אחת הבומרנג איננו חוזר. הוא בוחר בזופש.
- * איך לתרגל את הזיכרון כדי לדעת לשכוח?
- * רכילויות מזדקנות הופכות למיתוטים.
- * זה מאוד לא בריא לחיות. מי שחי, ימות.

הנוף השתנה ונראה שהשינויים היו עמוקים מאלה שחוללו בני האדם למן ימי הביניים. ליטא, מדינה עצמאית לפני מלחמת העולם השנייה, נכבשה בשנת 1940 בידי ברית המועצות, והשלטון הקומוניסטי כפה על המדינה קולקטיביזציה של החקלאות. כפרים שלמים על בתיהם, חצרותיהם, מתבניהם, אורותיהם, גניהם נמחו מעל פני האדמה. במקומם נפערו מרחבי שדות, שעובדו בידי טרקטורים. עמדותי בקצה תלולית, מעל לעמק דמוי הקניון של הנהר שלי, וראיתי רק מישור בלא עצים, שקבוצותיהם סימנו אי-אז את מיקומו של כל כפר. בין שלל ההגדרות של הקומוניזם נראה שזאת המתאימה מכולן: הקומוניזם הוא אויבם של מטעי-הפרי, שהרי היעלמות הכפרים ושינוי פני-השטח הביאו לכריתת המטעים, שפעם הקיפו כל אחוזה וכל בקתה כפרית. האידיאה של החקלאות הקולקטיבית - המפעלים החקלאיים במקום משקי-בית קטנים של איכרים - היתה הגיונית, אבל באופן מוגזם; נראה שההיגיון חסר הפשרות, שארב למעשה בכל אחת מן התוכניות הכלכליות, הביא לנפילת השיטה הסובייטית.

תחת שלטון הקומוניסטים לא היה למטעים כל סיכוי, אבל נודה על האמת, מעצם הגדרתם הם דבר שאבד עליו כלח. רק הגנן הנלהב יכול להתרגש ממגוון סוגי העצים, הנותנים פרי בכמות צנועה, שטעמם הוא מקור אושר לו עצמו ולקומץ אניני טעם. חוקי השוק מסבירים פנים רק לסוגים אחדים, שקל לשמרם והעומדים באמות-המדה הבסיסיות. במטעי הפרי שנטע אבי-סבי, ושטופחו בידי יורשיו, גדלו סוגים שונים של תפוחים ואגסים שאותם הכרתי, וכשמאוחר יותר הגיתי את שמותיהם היה להם ניחוח אקוטי.

עכשיו עמדתי במקום שעליו בו עשבים שוטים, ופעם ניצבה בו האחוזה. היא פורקה בשנות החמישים, ובמקום חלקת הדשא העגולה שבחזית המרפסת גדל יער-פרא של עצים צעירים, בעיקר עצי אדר, הגולשים רכות אל עבר גדת הנהר. קשה היה לפסוע דרך העשב מאחר שהשבילים הישנים נחבאו בצמחייה הפראית. פה ושם שרדו איזה אלון עתיק או בוקיצה. מטעי-הפרי נעלמו, בוודאי מחמת הזקנה, אם אפשר לשפוט לפי כמה גזעים מיובשים. במשך שנים רבות הכל עמד כאן זנוח, ונראה שאיש לא עיבד את האדמה. בבקתה שנבנתה באמצעים דלים השתכן זוג זקן, דיירים שפלשו; בשבילים, יתרונו היחיד של המקום היה, כך נדמה, כמות בלתי מוגבלת של עץ יבש, שבו יכלו להסיק את התנור בלילות החורף הצפוניים הארוכים.

לא חשתי צער, כעס או אפילו עצבות. ניצבתי לא רק בפני ההיסטוריה של המאה שלי אלא בפני הזמן עצמו. כל האנשים שהילכו כאן פעם כבר אינם בין החיים, וכמוהם גם רוב האנשים שנולדו באותה השנה שבה נולדתי אני, יהיה אשר יהיה המקום שבו נפל בחלקם לחיות. שמת על שניתן לי לשוב לכאן, הייתי מודע לכך שהחזרה התאפשרה בשל העובדה שמעצמה אדירה חדלה להתקיים, אבל החשוב מכל ברגע ההוא היה היסוד המוחשי של הזמן העובר. ירדתי אל הנהר שלי. לא היו על מימיו עלים גדולים של שושני נהר, לא היו קנים, וגון מימיו החלוד אישר את קיומם של מפעלים כימיים, הממוקמים במעלה הנהר. ברבור פראי בודד ניצב בלא נייע בלב המים השמנוניים - מראה אבסורדי שמצביע על מחלה או על נטייתה האובדנית של הציפור. השמים היו נקיים, והצמחייה שפעעה ביום זה של חודש יוני. ניסיתי לאחוז ברגשותי ולתת להם שם. הזיכרון זיהה את קווי המתאר של הגבעות בגדת הנהר השנייה, את מעלה הגן, את האחו שליך דרך העפר, את כתם הירק הכהה השקוע בצל, שם היתה ברכת המים. על אף כל השינויים הללו פני השטח נשאר כשהיו ונדמה לי שהייתי מצליח למצוא את דרכי אפילו בעיניים עצומות, כשרגלי נושאות אותי כמו מעצמן.

דברים רבים התרחשו בתוכי. הכתה בי עוצמת הזרם הזה שאין לכנותו בשם. הרגשתי כאילו הקצתי משינה ארוכה ושוב הייתי לאדם שמעולם

מה למדתי מצ'סלב מילוש?

בעקבות השיר 'מה למדתי מז'אן הרש'*

1. שצדק וצדקנות הם לא שני דברים קרובים, אלא שני דברים הפוכים. בשיר 'קמפו די פירורי', הוא כתב על החיים שנמשכו כסדרם בוורשה כאשר הגרמנים הרסו את הגטו. ואז הוא שאל אם מוסר ההשכל המתבקש הוא "שהמון ורשאי או רומאי סוחר, מבלה, אוהב, בחולפו על פני מוקדי הייסורים". לא, ענה מילוש, לא זה העיקר. העיקר הוא "בבדידותם של האובדים". אנשי הפוליטיקלי קורקט תמיד מעבירים את הרוע אל עצמם. הם מגנים את עצמם. הם מלקים את עצמם. הם מספרים לנו כמה הם מתביישים. הרוע הפוליטי הוא הודמנות מצוינת להגדיל את האגו. מרוב רעש שעושה המוחה מן המחאה שלו, לא נשאר מקום לבדידותו של קורבן הרוע.

2. שצדקנות פוליטית היא פוריטנית, גם כאשר היא צורחת בשם האנאלי והאוראלי. "לא חסרי התשוקה ישנו את מהלך דברי הימים" (בשיר 'בן אירופה'). בשביל לשנות את מהלך דברי הימים צריך לנצח את הפוריטנים, את הוולגרים של הרגש, את המקללים והיורקים.

3. שהסקס מסדר את העולם טוב יותר מכל המועמדים האחרים. כשהיה מילוש בן 89 הוא פרסם שיר בשם 'תיאור כן של עצמי, על כוסית ויסקי, בנמל התעופה, נגיד של מיניאפוליס'. בשיר הוא סיפר שהוא שומע פחות ופחות, וגם עיניו מתקרות, אבל בשדה התעופה הוא מצוץ בגנבה ברגליהן של נשים בחצאיות. "זקן אשמאי" - שואל את עצמו מילוש - "שטוף תאווה, מה לך, העומד על פי קבר, לשעשועי נעורים ומשובה?" אבל הוא לא נשאר חסר תשובה לעצמו: "אין זו אמת, אני עושה את מה שעשיתי תמיד, מסדר את העולם מצד הדמיון הארוטי".

4. ששתי המילים שניצלו מן התבערה של ורשה, וגם מן התבערה של ג'נין, הן "צדק ואמת" (בשיר 'ורשה'). מי שלמד מן התבערה של ורשה, וגם של ג'נין, שתי מילים אחרות - נאמר "כוח ונרטיב" - נמצא במחלוקת עם מילוש.

5. שתרבות היא דבר נפלא - שירים על מוסיקה, על פיסול, על משוררים, על אלים יוונים - אבל פולחן התרבות הוא דבר עקום. הוא מוליד את הסנוב. אם יצא לך לעלות במעלות-שיש, כתב מילוש, מוטב שתשתמש בנעליים גם כדי לחרוט בהן חריץ, "להזכיר שבנות חלוף המעלות" (בשיר 'צריך, לא צריך').

6. ש"בין צווחות, מלמולים אקסטטיים, ילל שופרות, הכאה בתופים ומצילתיים, הגדולה שבמחאות היתה השמירה על חוש המידה" (בשיר 'דג').

7. שאם אתה רוצה שהמילה האחרונה שלך תהיה "ספרות", כדאי שהמילים הראשונות שלך יספרו על האהבה שלך לריבת תות שדה, למתיקות של גוף אשה, לוודקה מקוררת, לדג מלוח בשמן, לריחות קינמון וציפורן. אם אתה רוצה שהמילה האחרונה שלך תהיה "ספרות" כדאי שתקרא לעצמך "בעל פגימה ומודע לכך". אם אתה רוצה שהמילה האחרונה שלך תהיה "ספרות", כדאי שתעשה רשימה כזאת של התחנות

בדרך אל הספרות: "הגיגה של תקוות קצרות, כינוס של יהירים, תחרות של גיבנים, ספרות" (בשיר 'זידוי').

8. ש"תועלת השירה" היא, "שהיא מזכירה לנו כמה קשה להישאר אותו איש, כי ביתנו פתוח, מפתח אין בדלת, ואורחים בלתי קרואים נכנסים ויוצאים" (בשיר 'ארס פואיטיקה?'). אבל התועלת הזאת מופיעה רק אם עומדים בפני פיתוי. באחד הפסטיבלים לשירה פגשתי את ג'ון אשברי. הוא סיפר שמילוש לא התאפק פעם ואמר לו שהוא לא יכול לסבול את השירים שלו. אני לא שונא את אשברי, אבל גם לא מתרגש ממנו. נדמה לי שאני יודע למה מילוש שונא אותו: כי המילים מופיעות אצלו רק כמוסיקה, כי אין לו כבוד למציאות שהמילים מייצגות. האופי הפרוע, הדמיוני, האנרכי, של השירה, חושף בפני קורא השירה פרצופים שהוא לא מכיר של עצמו. אבל השדים הפרועים מופיעים אצל מילוש רק אחרי ההקפדה שהוא מקפיד על כל מה שהוא הגיוני, ובהיר, וריאלי. לכן הוא מעריך שירי הייקו יפניים: שש-שבע מילים שמוסרות את הצבע המדויק של ענף עץ.

9. שאלן גינזברג הוא "המשורר הגדול של המאה הרצחנית". ולא כיוון שאין מועמדים אחרים. את הסיבה שבגללה בחר מילוש בגינזברג - ולא במשורר אחר, גם לא בעצמו - הוא מנסח כך: "לפי שלא את המושלם אנו מבקשים, את הנותר מן השאיפה שאינה פוסקת אנו מבקשים" (בשיר 'אל אלן גינזברג'). יש גדולים מגינזברג בתחומים רבים. בתחום אחד אין גדול ממנו: בשאיפה שאיננה פוסקת.

10. שצריך לכתוב נגד פיליפ לארקין. כי לארקין מפרט היטב את הסיבות ליאוש, ומילוש חשב שמי שמסתפק ביאוש לא יכול להיות משורר טוב (בשיר 'כנגד שירתו של פיליפ לארקין').

11. שצריך לכתוב בעד רוברט לואל. כי לואל חי בשיריו את השיגעון שלו, ומילוש חשב שרק בוסטוני שורשי, בן לאצולה האמריקנית, יכול היה להרשות לעצמו לחיות בשיריו את השיגעון שלו. על עצמו מעיד מילוש שאת רוב שנותיו הוא חי גולה מארצו, ולכן נאלץ היה להסתיר - בחייו, ולא רק בשיריו - את השיגעון שלו. אבל מילוש לא מגנה את "הנרטיב של הגבר האמריקני הלבן". להפך. הוא מודה לאלוהי המקריות שהוליד משורר כלי-כך בטוח בעצמו, ובסביבתו, כדי שיחשוף את השיגעון (בשיר 'אל המשורר רוברט לואל').

12. שצריך להתווכח עם המשורר תדיאוש רז'ביץ', שסבור ש"הטבע טוב והאדם רע". מילוש חשב שזאת המצאה רומנטית. מילוש שם לצחוק את מי שסבורים ש"די שיתירו לו לאדם להרעיל את בני מינו, ותבאנה ריחות שמש חפות על הצומח והחי שנגאלו", את מי שסבורים ש"בישימון שירר את בתי החרושת יצמחו עצי אלון" (לתשומת לבם של ירוקים מוזן מסוים). מילוש הזכיר למי ששכח שבטבע הרומנטי טורף הזאב את הצבי, והנץ עט על הארנבת. ולא מרוע הם עושים את זה, אלא מהעדד תודעה. הוא סיים את השיר 'מקור הרע - מהו (Unde Malum)', בפנייה נוספת אל רז'ביץ': "אמנם כן מר תדיאוש, הרוע (והטוב) מקורם באדם".

13. שצריך להתווכח עם התקינות הפוליטית. צריך לשים אותה לצחוק על כך שהיא מחליפה את המילים שמגלות "דברים אכזריים מדי ללב אדם", במילים שמסכות על דברים אכזריים מדי ללב אדם. האם התקינות הפוליטית לא מדברת על האכזריות? כן, היא בהחלט מדברת על האכזריות, אבל היא לא עסוקה בחיסול האכזריות, היא עסוקה בטיהור של עצמה מפני האכזריות. היא רוחצת בנקיון כפיים.

* מתוך הספר זה, בתרגומו של דוד וינפלד, בהוצאת אבן חושן. המתרגם הוסיף כי ז'אן הרש - נולדה ב־1910 ומתה ב־2000, בתו של פעיל 'בונד' בוויילנה שהיגר לשווייץ, פילוסופית ותלמידתו של יאספרס, והמתרגמת של מילוש לצרפתית.

רוברט האס

מאנגלית: משה דור

לצ'סלב מילוש בקרקוב

בְּמִשְׁךְ שְׁבוּעוֹת רַחֵף הָעֶרְפֶּל הַלְּאֵה מִן הַחוּף
וְהַעֲנִיק לָנוּ מִצְעָד יָמִים זוֹהָרִים
שֶׁלֹּא הָיִיתָ מְזוּהָה – אַתָּה שָׂרְטָנָה
בְּעִזּוֹ בְּטוֹי כְּזֶה עַל הַיָּמִים הָאֲפָרִים
בְּגֵן הַדֵּב הָאֲפֹר – אֲלֵא אִם כֵּן הָעֵלוּ בְּדַעְתָּךְ
אֶת הַצְּגוֹת הַבְּבוֹת שֶׁשִּׁירְךָ זֹכְרִים מִעֲרֵי-הַשּׁוּק
שֶׁל לִיטָא מִיָּד לְאַחַר מַלְחַמַת הָעוֹלָם הָרֵאשׁוֹנָה.
הִנֵּה עוֹד תִּיאַטְרוֹן: לְפָנַי כְּשִׁבוּעִים יִלְדָה צְבִיָּה
צָמֵד עֲפָרִים מִמָּשׁ מַחוּץ לְחֵדְר־עֲבוֹדָתָךְ
בְּעִרוּגַת חֲמִצִּיץ לִיד עֲצֵי הַסְּקוּוֹיָה.
הוֹאִיל וְהוֹדַמְנָתִי שָׁם בְּרֵדַת הָעֶרֶב, רְאִיתִי,
אֵף כִּי בַהֲתַחֲלָה לֹא יִכְלָתִי לֹמֵר מֶה עֵינֵי רוֹאוֹת,
עֶפֶר, רֶטֶב וְרוֹעֵד, מְכוּן כְּמַעֲט
כְּכַדּוֹר תַּחַת סִבְךָ שֶׁל לְעֵנָה שִׁיחֲנִית וְאַלְסֵר.
בְּמָקוֹם כָּל־שֶׁהוּ קָרָאתִי שְׁצִבּוֹת מִסְתִּירוֹת אֶת
פְּעוּטוֹתֵיהֶן כְּמִיטָב יִכְלָתֶן וְאוֹ יוֹצְאוֹת לְרַעוֹת
וְלַהֲחֻלִּיף כֹּחַ. יִבְצֹר מֶהֵן לְלַחֵךְ אֶת הַמִּיִּצִּים
שֶׁבְעָלִים אִם תִּשְׁאֲרָנָה לְהִגֵּן עַל הוֹלְדוֹת הַחֲדָשִׁים.
זֹאת הַפְּרָצָה הַהִנְדָּסִית שֶׁבְּעֵדָה מְבַקֵּיעוֹת
הַמְקָרִיּוֹת וְהָאִימָה אֶל הָעוֹלָם. הַתְּבוֹנְנָתִי בְּעֶפֶר
מְקָרוֹב יוֹתֵר. הוּא הִיָּה דוֹמֵם לְחֻלוֹטִין וְרוֹטֵט,
עֵינָיו עֲצוּמוֹת, אוֹלֵי יִשָּׁן. גְּחֻנָּתִי לְהַרְיָחוֹ:
כְּמַעֲט שֶׁלֹּא נִדְּף מִמֶּנּוּ רִית. הִיא לְקַקָּה וּמַחֲתָה
אֶת כָּל עֲקָבוֹת רִיח־הַלִּידָה הַמְּבֹאֵשׁ. הַתּוֹכֵר
אֶת הַקִּטְעַ מְאַנְקָרִיאוֹן? – הַהֶקְשֵׁר,
כְּמוֹכֵן, הִיָּה קָרוֹב לְוֹדָאֵי אַרוֹטִי: "...אוֹתָהּ בְּרֹךְ,
כְּעֶפֶר לֹא-גָמוּל שֶׁנֶּעֱצַב לְבָדוֹ בִּיעֵר
עַל-יָדֵי אִמּוֹ מִסְעֶפֶת הַקְּרָנִים, רְפָה, רוֹעֵד בְּפִתְחָךְ."
זֶה שִׁיר – הַפְּרָט הַזֶּה יִמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ – שֶׁנִּמְצָא
בְּפִפְרִיס שֶׁעֲטָף אִשָּׁה חֲנוּטָה
אֲשֶׁר מוֹזִיאוֹן בְּקֹהֵר בְּדָק ב־1956.
אֲנִי זֹכֵר אֶת הַפְּעַם שֶׁבָּה שְׁאַלָּה אִשָּׁה בְּפוֹרְטִלְנֵד
אִם אַתָּה קוֹרָא אֶת פְּלֶאגְרִי אוֹ קוֹנוֹר.
נִרְתַּעַתְּ בְּצֵעֵר, הִנְדַּתְּ אֶת רֵאשֶׁךְ,
וְאִמְרָתְךָ, "אֶת יוֹדְעַת, אֵינְנִי מְסֻכִּים עִם הָרוֹמָן".

סְבוּרָנִי שֶׁלֹּא הִסְכַּמְתָּ, בְּאוֹתוֹ הַמוּכָן עֲצָמוּ,
עִם הַחַיִּים, מִעוֹלָם לֹא קִבַּלְתָּ אֶת הָאֲכוּרִיּוֹת הָאֲצוּרָה
בְּעֵצוּבְכֶם שֶׁל דְּבָרִים, נוֹגָה הִגִּיתָ בְּמֵאָה שְׁלֶף, וּבֵאלֵהִים
הַמְּפִלְצָת,
וּבְנִיחוּת עֲשָׂבִי הַקִּיץ בְּרַחֲבֵי תֵבֵל
שֶׁבְקוֹשֵׁי אֲפֶשֶׁר לְנִקֵּב בְּשִׁמוֹתֵיהֶם אוֹ לְזַכְּרֵם
מִעֵבֶר לְרַגַע שֶׁבּוֹ נִפְלַס אֶת דְּרַכְנוֹ בְּעֵדָם,
וּבִישׁוּעָתוֹ הָעֲלוּבָה שֶׁל הָעוֹלָם בְּאֲמָצְעוֹת הַמְּלָה. אֲכֹן,
יָדִיד יָקָר, הַתְּנַגְדָּתְךָ. לֹא הַחֲשִׁיתָ.
מִרְק אוֹמֵר לִי שֶׁרָאָה אֶת הָעֲפָרִים רוֹעִים
עִם אִמָּם לְעַת דְּמַדוּמִים. זוֹלָלִים אֶת הוֹרְדִים שְׁלֶף –
וְהִיֹצֵא מִזֶּה שֶׁשָׂרְדוּ אֶת הַלִּילָה
וּלְפִי שְׁעָה לֹא פָּגְעוּ בָּהֶם לֹא כָּלֵב וְלֹא מְכוּנִית.

רוברט האס, שהיה "שר השירה של ארצות-הברית", תרגם יחד עם צ'סלב מילוש המנוח, חתן פרס נובל לספרות ואחד מגדולי המשוררים הפולנים במאה העשרים, את שירי מילוש לאנגלית.

- * האם נשים עירומות הן אינטליגנטיות?
- * רצייתי לומר לעולם רק מילה אחת. כיוון שלא עלה בידי, נעשיתי סופר.
- * נפל עליו צל של חשד. ובצל הזה הוא מתחבא.
- * ולחשוב, שבאש, שאותה גנב פרומתיאוס מן האלים, שרפו את ג'ורדאנו ברונו!
- * מאחורי כל פינה אורבים כמה כיוונים חדשים.
- * האם כשקניבל אוכל במזלג וסכין זו קדמה?
- * לפעמים השטן מפתה אותי להאמין באלוהים.
- * אפשר לסובב לאחור את תיבת הנגינה, אבל לא את המנגינה.

לקרוא את מילוש

מאנגלית: גיורא לשם

(קטעי מסה)

למעשה, דימוי החורבן והקץ, בתוספת הרקע המגוון של תנאי חייהם של פועלים פולנים ברובע שורץ כינים בפריז, המשבר הכלכלי, חשרת העבים המצטברת של מלחמת האזרחים בספרד, תפיסת השלטון בגרמניה על ידי היטלר, נוכחים בשירים לאו דווקא כרשעותם של בני אדם כלפי בני אדם, אלא כהתעצמות פתאומית של התהליך הטבעי של כליה ומוות. זה היה חשוב, אני סבור, להתנסותו המאוחרת של מילוש בכיבוש הנאצי ובאידיאולוגיה המרקסיסטית. דמיונו הכשיר אותו לראות במאורעות השנים ההן מהדורה מואצת של כוחו המשחית של הזמן, את מה שהטבע, בכל אופן, טומן בחובו בשבילנו. הרשעות הזאת לא היתה רק פגם במערכות פוליטיות אנושיות או בטבע האנושי, כי אם פגם בטבע עצמו. הוא כותב על אותה השנה בפריז ברוח נבואית במידת מה: "הסתגלתי בפתאומיות לאסון העולמי, רגש שלא היה פחד ממלחמה. בלילה הייתי חולם שקרן קטלנית רודפת אחרי וכאשר הגעתי אל חוף מבטחים היא שיסעה אותי לבסוף".

[...]

אך שנות המלחמה - וקשה לומר שהן גרמו לשינוי בסגנונו של משורר - העלימו את הנושאים האלה, ואין זה משנה מה היה היקף תחומם, שקיבלו את עוצמתם מגילוי המוועזע של איש צעיר שכל מה שהיה חשוב חייב לכלות מן העולם. כיליון נהיה לפתע מצרך זול. מילוש ערך אנתולוגיה של שירה אנטי-נאצית, תרגם ספר של ז'אק מאריטן על החובה להתנגד לשיתוף פעולה עם הנאצים ועבד על השירים שראו אור לאחר המלחמה בספר *הצללה*. שמונה משלושים ותשעה השירים תורגמו לאנגלית.

[...]

לקוראים אמריקנים, השיר 'הקדשה' מאלף, בעיקר משום שאפשר להקבילו לשיר מפורסם מאוד באותו הנושא, שירו של ו.ב. ייטס 'פסחה 1916'. 'הקדשה' נכתב ב-1945, ותחילתו היא:

אתם, שלא יכלתי להציל,
הקשיבו לי.
נסו להקשיב לדבור הפשוט הזה משום שאתביש בדבור אחר.

הדיבור מכוון אל חללי ההתקוממות בוורשה שפרצה באוגוסט 1944. בהוראתה של ממשלת פולין הגולה, צבא המחתרת בוורשה התקומם נגד הגרמנים. "במשך חודשיים", כותב מילוש בספרו *המחשבה השכיחה*, "עמוד אש ועשן היתמר בגובה קילומטר מעל ורשה. מאתיים אלף איש נהרגו בקרבות הרחוב. השכונות שלא נהרסו עד היסוד בפצצות או באש ההפגזות הכבדות נשרפו בידי חוליות אס.אס. אחרי ההתקוממות, העיר שמנתה בעבר יותר ממיליון תושבים נהפכה לשממה של עיי חורבות, אוכלוסייתה גורשה ורחובותיה ההרוסים נהפכו למעשה לבתי קברות". כאשר קראתי בפעם הראשונה את השיר 'הקדשה', הוא בלבב אותי; ציפיתי לשיר מזמור, דובר כיאות בלשון המעטה וחשוק שפתיים, מוקדש להתחייבות פוליטית. השיר, כמובן, בדיוק ההפך מזה, וכדי להבין אותו מן ההכרח לדעת דבר מה על הפוליטיקה של מחתרת ורשה ועל מצבם של סופריה.

[...]

בשנת 1943 התפתח במחתרת הפולנית משבר פוליטי. מדי יום ביומו נהרגו יותר צעירים ויותר יהודים גורשו. בה בעת החל להתבהר שהצבא הגרמני הסתבך במשימות רבות מדי. הדבר חייד את השאלה מהי המטרה שלמענה מקריבים חיים. תנועת ההתנגדות, שחיכתה בעיקר לרגע הזה, החלה לדון ביתר רצינות בעיצוב המדיניות שתינקט בעתיד. חלופה אחת הוצעה על ידי הממשלה הפולנית הגולה. למרבית האינטלקטואלים, פירוש הדבר היה שיבה אל פולין הישנה, פרלמנטריות קשות, לאומנות, קתוליות, אנטישמיות. הנאצים כבר הדגימו בעליל מהו הגיונה המוחלט

כבר מתחילה היה צ'סלב מילוש מסובך בעניינים סותרים. העובדה שנוולד בליטא למשפחת אצולה פולנית דומה לעובדת היוולדתו של אנגלי-אירי באירלנד. התודעה הלאומית הליטאית החלה להתעורר בילדותו. הליטאים אינם סלאבים, שפתם (השפה ההודו-אירופית העתיקה ביותר) דוברת בפי איכרים ובעלי מלאכה, וההתעוררות הלאומית החדשה של ליטא כוונה כלפי האצולה הפולנית שעמה נמנה מילוש, אף כי שמה של משפחת אמו היה ליטאי. כסיבוך נוסף, מילוש שנוולד ב-1911 היה נתין הקיסרות הרוסית. לא בדיוק ליטאי, לא בדיוק פולני, אלא נתין של מדינה אחרת. תו ההיכר הברור ביותר בהווייתו הוא הקתוליות שלו, אף כי האמונה הזאת לוותה בנוכחותה המתמדת של התחושה הקדמונה, הטרום-נוצרית, שמשרה קסמה של אדמת הכפר. חינכו היה פולני, אם כי הושפע על ידי זכרי גדולתה של דוכסות ליטא. פירוש הדבר הוא שמילוש מערבי, שמורשתו הרוחנית היא רומא ומורשתו התרבותית היא פריז, מורש בנגיאוגרפיה קסומה למחצה של ערוץ נהר שממנו נבעו אגדות של עבר שכלה וחלף (ועל כן מועד לכליה).

[...]

כל זה לא היה בעל משמעות רבה (כך כתב באוטוביוגרפיה שלו) לנער במכנסיים קצרים המשליך אבנים אל תוך הנהר, אך המורכבות הזאת היתה קרקע פורה לדמיונו של משורר שכתב ברבות הימים: "הוא רצה לדעת מי הוא, אך הוא לא ידע. הוא היה רוצה להיות יחיד, אולם הוא היה המון מלא סתירות פנימיות, עובדה שהעניקה לו שמחה מסוימת ובה בעת בושה גדולה יותר".

המורכבות הזאת באה לידי ביטוי כבר בשירתו המוקדמת. רק שלושה שירים מן התקופה ההיא התפרסמו בספר מתורגם לאנגלית - החטיבה "איך הוא היה פעם" בספר *שירים נבחרים* - ונראה שהשירים ההם לא תורגמו היטב ואין הם מן המיטב. את השירים הטובים יותר קראתי בפרסום אחר, והם 'השיר', 'נהרות איטיים' ו'שערי של בית הנשק'. 'השיר' היה הראשון שזכה לתפוצה נרחבת. אני מאמין שהוא תורגם לצרפתית בידי בן-דודו אוסקר מילוש. השיר כתוב כנראה ביופי רב - המבקרים דיברו על חירותו הפוחזת של הדמיון בשירתו המוקדמת, בצירוף העוצמה הקלאסית המפתיעה בניסוח - נושאו ותחומי עניינו המעסיקים אותו כל ימי חייו, וביתר ייחוד - השיר מצטלצל ככורל. המשורר אינו מדבר בקול אחד אלא בקולות רבים, שאף לא אחד מהם הוא בדיוק קולו שלו.

[...]

השיר הזה נכתב ב-1934. שנה לאחר מכן נסע מילוש לפריז כדי ללמוד בה ושיריו שיקפו בצורה ישירה יותר את השפעת הסוריאליזם. אך השירים האלה - 'נהרות איטיים' ו'שערי של בית הנשק' - לרבות דימוייהם המוזרים, המזיגה המשונה של יסודות פורמליים וניסיוניים, התחושה המתעצמת של אסון היסטורי, הם הרחבת נושאו של 'השיר'.

של מדיניות לאומנית. החלופה האחרת היתה קומוניזם, לא משום שלקומוניסטים היה כוח רב בקרב הקבוצות הרדיקליות השונות בפולין, אלא משום ששררה תחושה שהצבא האדום ישחרר את המדינה. מכל מקום, השאלה למען מה מקריבים את החיים נהייתה למעשית, או כך נדמה כאשר ניתן לפתע האות להתקוממות. לוחמי המחתרת היו חמושים באקדחים, ברימוני יד ובבקבוקי מולוטוב. הצבא הסובייטי, בעבר הנהר, לא בא לעזרת הפולנים.

[...]

המתקוממים ידעו כי אין תקווה לניצחון וכי מותם הוא התרסה כלפי עולם אדיש. הם מתו אף בלא לשאול אם ישנם מאונייים כלשהם שבהם יישקלו מעשיהם...

זה ההקשר של השיר 'הקדשה' ואלה האנשים שאליהם פונה המשורר: אתם, שלא יכלתי להציל, הקשיבו לי. נסו להקשיב לדבור הפשוט הזה...

למחול המחזורי של הוויית הקיום והסבל; וזה מקור המכאוב בשיריו. שירה ארוטית, כחוויה ארוטית, היא בדרך כלל אינטנסיבית משום שהיא מצומצמת וייחודית, מעומעמת וממוקדת. מה שקרה כנראה למילוש, כאשר גדל היקף אהבתו הבלתי-מתפשרת והאיזמה לחוויות העבר הדועכות והולכות, הוא ששירתו, בסרבה להקריב אף שמץ של חדות ופרט ייחודי לחיזיון נרחב יותר, זינקה בכל רמ"ח איבריה לתוך דואליזם או גנוסטיציזם.

[...]

בסופו של דבר, למילוש נותר רק מחוז חפצם של הנוצרים הכופרים בעיקר, הנוצרים הטהורים: לשאת בנטל הזמן, להרהר בהווה, ולחיות בתקווה שהעולם ייושע.

באופן יוצא דופן תרגמתי את המובאות משירו של מילוש 'הקדשה' מאנגלית מכיוון שתורגמו לאנגלית בידי רוברט האס בסיועו של צ'סלב מילוש.

- * הזמן עושה את שלו. ואתה, בנאדם?
- * לחשיבה נחוץ מוח, שלא לדבר על האדם.
- * איש לא רוצה לחוש את טעם השמרים בעוגה, אשר בזכותם תפוחה.
- * "חזיר בר" - נשמע אצילי יותר מסתם "חזיר".
- * פנה תמיד לאלים זרים. הם ישמעו אותך מחוץ לתור.
- * איזה סופר ויתר מרצונו על גאונותו? רק אני נאלצתי להתרגל לכך מוקדם. הבנתי שחסר לי אלמנט השעמום.
- * כל מטאטא מטאטא לאט את עצמו.
- * מי שאיבד את ראשו, הוא כואב לו תכופות.
- * כמה מרגשים זיכרונות על אודות הזיכרונות.
- * אפשר להחליף את האמונה מבלי להחליף את האל. ולהפך.
- * אתה שואל, איך ניגן הווירטואוז ההוא? היה בנגינתו משהו אנושי: הוא טעה.

ייתכן שחריצת דין כזאת על המתים היא אכזרית: בלבלתם בין אמירת שלום לתקופה ובין תחלתה של תקופה חדשה בין השראתה של שנאה ליפי לירי. בין כח עזר לצורה מגמרת.

כאן עמק של נהרות פולניים רדודים. וגשר אדיר שמתמר לתוך ערפל לבן. כאן עיר רצוצה. והרוח זורקת צרחות של שחפים על קבריכם בעודי מדבר אתכם.

אבל בתפיסת העולם של מילוש התקיימה, כפי הנראה, אנטינומיה בין זמן ובין רגע החיות האינדיווידואלי, המוחלט והצפוי לכלות. כיצד אתה מהלל זמן, אף אם הוא נע אל חירות אנושית, כאשר האובדן לאורך הדרך גדול כל-כך? מה אתה אומר על רגע זה או אחר של הווה אם העתיד נשקף אליך לא כדרך רחבה אלא כלוע רעבתן? דוגמה מצוינת עדיין תססה בזיכרונו. הגישה הרשמית כלפי מאתיים אלף הרוגי המחתרת הפולנית היתה כאל לאומנים וריאקציונרים, שאינם שונים בהרבה מן הפשיסטים שבהם לחמו.

והיה במילוש הדחף, אם גם לא היתה משמעות מוחלטת בלבם של הדברים, להעניק להם משמעות: ואני, עם עגן הארץ שלי על המישור החולי, עם זכרם המשתק של חברים מתים, וזכרם המשתק של ערים ונהרות, הייתי מוכן לעקר את לבה של האדמה בספין ולטמן בה יהלום זוהר של צעקה ותלונות, הייתי מוכן למרר את שרשי העצים בדם, להעלות מאוב את שמותיהם על עליהם, להעטות מלכית של אנדרטאות על עור הליילה ולרשם בורחן מנא תקל ופרסין בזהר מנמר שירים של עינים נמסות. [...]

תחילה נמשכתי אל מילוש משום שחשבתי עליו כעל משורר שמתייסר בשאלות נואשות וגדולות, והתובנה הזאת היתה, בוודאות, מדויקת. אך במשך הזמן התחלתי לאהוב ביצירתו את העובדה שהוא משורר ארוטי, משורר שמתייחד בכוליות גדולה, המכיל הרבה בלא לאבד עוצמה רגשית, משורר שתשומת לבה של השירה הלירית שלו נתונה

צביקה שטרנפלד

למזכירתו של משורר דגול*

לאגנייסקה, מזכירתו של צ'סלב מילוש

להיות מזכירתו
זו לא עבודה לנצח.
בבוא העת תתעדי
את בלוריתו שגלשה לה,
תספרי כיצד בפסיפס הנצח
היתה לעננה מלבינה.
תוכלי להספיד את נשמתו בת-הים,
לפרסם כיצד הקיפה אוקיינוסים,
כמו לזיתן מפלא שותר על מתארו.

האפשרות שאינה פדנטית
מותירה לך שנים של תיוק.
סביר להניח שבדיון הבלתי נמנע
אם מדבר בנכסי האמה הפולנית
תדרשי לתרף את נפשך.
הן אוניברסיטה אמריקנית
קונה הכל במזמן ירק,
כולל בעלי הבית המשמשות.

הבה נקנה שעבודתך הזמנית
אפשרה לך לחסך פה ושם,
עבודה לא פשוטה התובעת
נכוי רגשות לא פיוטיים,
שכן במחצת משורר קשיש
פרחים אינם מתעופפים
מדפנות התרסינה של ספל תה,
ולבך לא מחסיר פעימה
כשאת מניחה ממחטות גיר בפניו,
זהירה, עוטפת אותו בצעיף
מפני משבי רוח שנקלעו לתדר
וותרו על המעוף למקומות רחוקים.

* השיר נכתב ב-2004 כשצ'סלב מילוש היה בין החיים.
נדפס ב"מאונים" בפברואר 2008

על גדולתם של המשוררים הפולנים

הם סוג של קנגורו.
מכיסם
מזדחלת
היסטוריה
שקופה ועורת
נאחזות בגוף בן התמותה.

מזכירים את המות,
משוחחים על-אודותיו כמי שהנצח ביתו.
אלהים הוא מכר מהתקופה הסטודנטיאלית,
יחדו לגמו כוסית
וממוצאי שבת
טפחו על גבו
עד שחר יום ראשון.
פה ושם פרטו על צלעותיו.

כדור הארץ הוא פקעת צמר
למשוררים הפולנים הפורמים וסורגים
בנזוחות של מי
שעסקי שירתו מתגלגלים היטב.

הקורא הנאמן מיטיב להתעטף בשירתם.

* לא כל לילה מסתיים בשחר.

* אפילו כשצדים פילים, צריך לפעמים להרוג כינה.

* איך יודעת הרוח באיזה כיוון לנשוב?

* המפתח לפרשה תקוע תכופות במנעולו של השכן.

* חזר במחשבה קשה לסתום במציאות.

* היחף לא דורך על ורדים.

ויסלבה שימבורסקה

מפולנית: רפי וייכרט

פסל יווני

בְּעִזְרוֹת בְּנֵי־אָדָם וְאֵיתֵנִי־טָבַע אַחֲרֵימֵי
הַזְּמַן עָבַד עָלָיו קִשְׁתָּה.
תְּחַלְּקָה גִזֹּל אֶת אַפּוֹ, אַחֲר־כֵּךְ אֶת חֲלָצִיו,
בְּתוֹרָן אֶת אֲצָבָעוֹת הַיָּדִים וְהַרְגְּלִים,
בְּמְרוֹצַת הַשָּׁנִים אֶת הַכְּתָפִים, זֹו אַחֲרֵי זֹו,
יָרֶךְ יָמִין וְיָרֶךְ שְׂמָאל,
הַגֵּב וְהַמְּתַנִּים, הָרֹאשׁ וְהָעֵכוֹז,
וְאֵת מַה שֶּׁנֶּשֶׁר רִסַּק לְחִתִּיכוֹת,
לְשִׁבְרֵים, לְחֻצֵץ, לְחוֹל.

כְּשֶׁמִּישָׁהוּ חַי מֵת בְּצוֹרָה כּוֹאֵת,
בְּכָל מִכָּה נִשְׁפָּךְ דָּם רַב.

פְּסָלִי שֵׁשׁ, לְעֻמַּת זֹאת, גּוֹזְעִים בְּלִבָּן
וְלֹא תָמִיד עַד תָּם.

מִזֶּה שָׁבוּ מְדַבֵּר נִשְׁאָר הַטּוֹרֶסוֹ
וּבְנִשְׁמֵתוֹ נִעְצָרָה כְּמוֹ מִתוֹךְ מֵאֲמִץ,
שֶׁכֵּן כְּעַת מְטִל עָלָיו
לְמִשְׁךְ

אֶל עֲצָמוֹ
אֶת כָּל הַחַן וְהַרְצִינּוֹת
שֶׁל מַה שֶּׁאֲבָד.

וְהוּא מְצַלִּיחַ,
עֲדִין מְצַלִּיחַ,
מְצַלִּיחַ וּמְסַנּוֹר,
מְסַנּוֹר וְשׁוֹרֵד -

גַּם לְזִמָּן מַגִּיעַ כָּאֵן אֵיזָה אֲזֻכּוֹר חַיּוּבִי,
שֶׁכֵּן עָצַר בְּמִלְאֲכָתוֹ
וְהִשְׁאִיר מִשְׁהוֹ לְאַחֲר־כֵּךְ.

פרספקטיבה

חֲלָפוּ זֶה עַל פְּנֵי זֶה כְּמוֹ זָרִים,
בְּלִי מַחְוָה אוֹ מְלָה,
הִיא בְּדֶרֶךְ לְחַנוּת,
הוּא לְמַכּוֹנִית.

אוֹלֵי בְּהַמְלָה
אוֹ בְּהַסְח־הַדְּעַת,
אוֹ מִתוֹךְ שְׂכַחָה,
שֶׁלֹּזְמַן קָצֵר
אֶהְבּוּ זֶה אֶת זֶה לְתָמִיד.

עַם זֹאת, אֵין וְדָאוֹת
שֶׁמְדַבֵּר בָּהֶם.
אוֹלֵי מִרְחוֹק כֵּן
וּמְקֻרֹב בְּכָלֵל לֹא.

רְאִיתִי אוֹתָם מִהַחֲלוֹן,
וּמִי שֶׁמְסַתְּכָל מְלַמְעָלָה,
טוֹעָה בְּנִקְלָה.

הִיא נִעְלָמָה מְאַחֲרֵי דְלֵת זְכוּכִית,
הוּא הַתִּישָׁב מְאַחֲרֵי הַהֶגְהָה
וְנִסְעַ מְשֵׁם בְּמַהִירוֹת.
כְּלוּמֵר דְּבַר לֹא קָרָה
גַּם אִם קָרָה.

וְאֵנִי, בְּטוֹחָה לְרַגַע קָל
בְּמַה שֶׁרְאִיתִי,
מְנַסֶּה עֲכָשׁוּ בְּשִׁיר מְקָרִי
לְשִׁכְנֵעַ אֶתְכֶם, הַקּוֹרְאִים,
שֶׁזֶה הִיָּה עָצוּב.

הפרופסור הזקן

שאלתי אותו על הזמנים ההם,
כשעוד היינו כל־כך צעירים,
תמימים, קצרי־רוח, טפשים, לא בשלים.

משהו מזה נשאר, זולת הנעורים
- השיב.

שאלתי אותו, אם עודנו יודע בודאות,
מה טוב ומה רע לאנושות.

האשליה הממיתה מכל האשליות האפשריות
- השיב.

שאלתי אותו על העתיד,
אם עודנו רואה אותו בברור.

קראתי יותר מדי ספרי היסטוריה
- השיב.

שאלתי אותו על התצלום,
זה שבמסגרת, על שלחן הכתיבה.

היו, חלפו. אח, בן דוד, גיטה,
רציה, הבת הקטנה על ברכי הרציה,
החתול ברועות הבת,
ועץ הדבדבן הפורת, מעליו
עפה צפור לא־מוזהה
- השיב.

שאלתי אותו, אם לפעמים הוא מאשר.

אני עובד
- השיב.

שאלתי על חברים, העוד ישנם.

עוזרי־הוראה אחדים שהיו לי,

שגם להם כבר יש עוזרי־הוראה,
הגברת לודמילה, שמנהלת את הבית,
מישהו מאד קרוב, אבל בחוץ־לארץ,
שתי גברות מהספריה, שתיהן מחיכות,
גו'ש הקטן מהבית שממול ומרקוס אורליוס
- השיב.

שאלתי אותו על בריאותו והרגשותו.

אוסרים עלי קפה, וודקה, סיגריות,
סחיבת זכרונות קשים ונפצים כבדים.
עלי להעמיד פנים, שלא שמעתי את זה
- השיב.

שאלתי על הגן הקטן ועל הספסל שבגן.

בערב, כשמוג האויר גוח, אני בוחן את השמים.
איני יכול להפסיק להתפעל,
כמה נקודות השקפה יש בהם
- השיב.

אלף־בית

לעולם כבר לא אדע,
מה חשב עלי א'.

אם ב' לא סלחה לי עד הסוף.

מדוע ג' העמיד פנים שהכל בסדר.

מה היה חלקו של ד' בשתיקתו של ה'.

למה קנה ו', אם קנה.

למה ז' שכחה על אף שהיטיבה לדעת.

מה היה לח' להסתיר.

מה רצתה ט' להוסיף.

אם לך שהייתי בסביבה היתה

משמעות כלשהי בעיני י', כ' ושאר האלף־בית.

משה יצחקי

לוויסלבה שימבורסקה

א

ואיך אודה למשוררת אהובה ששפתה רחוקה
 כרחק מערב ממזרח שפתי. ואיך אנשק ידה
 בת התמותה בפי, מאהב נסתר, ובאיזה גוף,
 ועד מתי אסתיר ממנה את שגלוי וידוע בביתי
 ומעלה פה ושם רטינה כשפשעות הקטנות אני
 הולך אתה למטה, או לתדר אהבים אחר, משם
 מסתננים לחשים, צחקוק, המיה ושתיקה בטבעות
 עשן. המרקים של אחותה טעימים לי כשירתה,
 אני יודע שהמערכה הששית בתיאטרון לופתת
 אותה בגרון. מפלל שאהבה ראשונה שלה
 חשובה לה פחות מאהבות מאחרות.
 כששואלים אותי מה זאת בעצם שירה,
 אני נאחו במעקה הגואל שבנתה לשאלה,
 מעקה אי-הידיעה.

אז מה זה השיר הזה קוראים יקרים, אם לא
 אהבה מאחרת, אחרת, בשלה, מתוקה, מסחררת.
 לו רק ידעה איך שירתה מתנשמת בי ופועמת
 חדשה ואסורה. מזל שאינכם מרגישים איך לבה
 מחסיר לי פעימה.

ב

אני מודה, הפרתי אותה על ידי שדכן עברי, מכשף
 בלשוננו פולגנית, לש ומגיר, אבל בנשקי כגבר את ידה
 על שפתי השיר, איני חש בכסיה, אלא בעורה החשוף
 של שירה, יודע את נצחון היד הכותבת, בת התמותה.

קוראים נלהבים, אהבי שימבורסקה, צלמי פפרצי,
 מבקרים, מחפשי סקופים וסתם עוברי ארח סקרנים,
 וכאן ללא הסוס אני מפסיק עם הנימוס, מפנה אליכם
 לרגע את אחורי ואת פני מישיר לגברתי: על אף פער הגילים
 בינינו, אני פונה אליך בגלוי לב גברי, עברי. אני רוצה לנשק
 ירך בגלוי, בתודה. אודה ולא אבוש, לא אהכה לך עד בוש,
 ולא אמר לך, זה לא את, זה אני, וזה לא רק בגללך אלא
 בגללי. רציתי שתדעי לפני שילכו פה רכיל, ושמועה תרד מענן,
 זה יקרה בגלל אותו שדכן עברי נאמן.
 יקירתי ויסלבה שימבורסקה, דעי שהענין רציני, אני הולך
 נשבה ומתאהב באוה ליפסקה, והאמיני לי, אני נשבע
 אמשיך לשמר לך אמונים, וזה לא מה שאת חושבת

* מי שצועק "יחי!" - עליו לשלם עבור
 ההלוויה.

* גם קול המצפון עובר מוטציה.

* זה לא מספיק לדבר לעניין, צריך לדבר
 אל בני האדם.

* זה סופר אמיץ! שם נקודה אחרי משפט
 שלא נכתב.

אנדז'י סטשיוק

מפולנית: מירי פז

דוקלה

פּאָגוֹנ'ה, אַמְצַע הַקִּיץ

בארבע לפנות בוקר הלילה מפנה את את אחוריו השחורים כאילו היה זלזלן בלתי נלאה הקם מעם השולחן והולך לישון. האוויר זורם בדרכי האספלט כמו דיו קר, נקווה ונקרש באגמים שחורים. יום ראשון. אנשים עדיין ישנים לכן תחסר בוודאי עליה בסיפור הזה, שהרי אין תחליף לדברים כשחושבים על האין ונסמכים על ההנחה שהעולם אינו אלא תקלה רגעית בזרימה החופשית של האור. תמרורים ירוקים דהויים מורים על כיווני היעדים: לוטצ'ה, באריץ', הארטה, מאלי דול, טאטארסקה גורה. אך דבר אינו קורה שם. דבר לא נע זולת החלומות המסוגלים, כמו חתולים או עטלפים, לראות בחושך והם חגים על הקירות, מחליקים בעדינות על תמונות של קדושים, על קורי עכביש ועל חפצים שנערמו לפני שנים. בעולם אחר השמש עדיין תקועה עמוק וצורבת ואילו כאן היא תפציע בעוד כשעה, תחלץ כמו מקוש מעץ. רעש מכוניות נשמע למרחק של קילומטרים. הכביש מתפתל מעלה בין פסגות הגבעות, יורד ועולה שוב, מתגבה כמו מגדל לוליני בין צללי היערות והבתים. בשעה זו השמים ניתקים בקושי מן האדמה ועוד לא ניצב גבול ביניהם. אלה רק סוגים שונים של חושך, המאפשרים לדמיון להשתולל. זהו דבר שאדם יכול לתאר לעצמו, בנוסף לכל הדברים שראו אנשים אחרים באותו מקום, דברים בנליים הנשזרים מקטעי מציאות מחוקה ועמומה. זו רק צורה אחרת של עיוורון עופות, פארסה על משחק הטלפון החירש. לאמיתו של דבר נתקל מבטנו, מבלי משים ובנועם, בצבעים כהים, קרים ולחים, כמו מגע כף יד על קטיפה חלקה או על בטנתו הרכה של מעיל בשעה שבחוץ שורר קור. לא תהיה עלילה, לא יהיה סיפור, במיוחד בלילה הקר הזה, בעודנו נוסעים, חסרי כל יכולת התמצאות בשטח, מרוגי לרובנה ואחר-כך דרך מייסצה פיאסטוב. שמות מופשטים, חסרי ממשות, חולפים לנגד עינינו. המציאות אינה מזמינה התנגדות: כל הסיפורים, כל הצמידים הנושנים של סיבה ותוצאה, מניע ותולדה, הם חסרי משמעות באותה מידה. קומפורנטי. מנין לקוחים השמות האלה? זמן רב עבר מאז היתה להם משמעות כלשהי. טרטור מנוע תחת השמים מזכיר טרטור של מכונת תפירה. החשכה המתפוגגת בין התפרים והתכים הנסתרים של המסע, איננה מסייעת. האופק במזרח מבהיר כמו נחש כסוף המותח את גופו על פסגות הגבעות. הצבע הקר הזה הוא תחזית לחום ולאבק. צריך למהר, לגלוש על הגלים הדוממים, להחליק מטה לתחתית ים המוות, שם הבתים מתנערים מן החשכה כמו כלב שיצא מן המים, מלבינים

כמו גולגולות במשקפיים שחורים ובוהקים. כולם נמצאים שם, חולמים איש את חלומו, שוכבים אפרקדן או על הבטן, מיוזעים או רגועים, מכוסים או מתגוללים על מצעים סתורים. אחדים לבושים בבגדי שבת. אין להם מושג על כך שמישהו חושב עליהם. למעשה הם אינם קיימים. מחלת החיים שככה והם דומים לגושי חומר כבד - כמעט מת, כמעט מאושר. תפילת תחינה מופנית לקדושים משכבר הימים: יאן, סטניסלב, פלוריאן, מריה, צ'ציליה. הזמן הנושף יכבה אותם בתוך רגע כמו רוח המכבה נר. הם יהיו נחלת העבר, צללים בחשכה. דבר לא יאיים עליהם עוד - לא שחר עולה, לא יום לוחט. דומק'דו. הערפל עולה לשמים, חושף ערמות שחת, גדרות שחורות וגגות מחודדים. לאוויר יש צבע ירוק כהה. שמים סמיכים ניתקים מן האופק. בסדק הזה נראה הבזק מעולם אחר. הנוטים למות חושבים שהם הולכים לשם.

*

פוגוניה, אמצע הקיץ. השחר שואף אוויר לריאותיו וכל שאיפה צלולה מקודמתה. בשעה הקרובה ניתן יהיה לדמות כיצד חיים אנשים אחרים. בשעה הדוממת הזאת, מתחיל העולם להתגלות את אט לעין, אבל הוא עדיין שומם מאנשים. לאור יש צבע של כסף נמס. הוא כבד, מהבהב באופק, אבל אינו מאיר את האדמה. כאן עדיין שורת חשכה ומושלת אי-ודאות. הדברים הם בקושי צל של עצמם. השמים תפוחים מרוב אור, אבל האור כלוא בתוכם כמו אוויר שנדחס בתוך בלון של ילד. הם שוכבים בבתיים וסיפורו של כל אחד עשוי היה להתפתח בערוצים שונים, אילמלא הגורל, שהתגורר יחד איתם תחת אותה קורת גג, ואצר באמתחתו אפשרויות מוגבלות בלבד. הקדושים מהתמונות משגיחים עליהם, לעולם אינם עוצמים את עיניהם. הם אינם זזים, הם כבר עשו את שלהם. פניהם הכסופות מראות שהזמן - במהותו הטהורה ביותר - מתחכך בהן. שום תנועה או מעשה אינם מעכירים אותן. כך נראים השמים: החיים אמנם מתקיימים, אך לעולם אינם מתגבשים לכלל צורה.

הלוואי והייתי רוח. הייתי נכנס או לבתיהם ומתחקה אחרי כל מה שיש להם להסתיר. הדמיון הוא חסר אונים. סופו שהוא חוזר בקול שונה על דברים שכבר נראו ונשמעו, מנסה לחטוא בחטאים שכבר חטאו בהם מזמן.

עוד רגע תזרח השמש ותתרומם במעלה השמים. אפשר יהיה לראות כיצד הכלבים עומדים ליד מלונותיהם או בצדי הדרך ועדיין אינם נובחים. בשעה זו חוש הריח והשמיעה מאבדים בהדרגה את משמעותם ואילו חוש הראייה עוד לא נטען במשמעות. מוטב על כן להתייחס לכל כאל חלום, כאל הזיה של כלב. החתול מתכרבל על אדן חלון של בית עשוי לבנים. הוא בוחר במקום שבו קרני השמש מקדימות לזרות אור. לא תהיה עלילה עם התחלה מבטיחה וסוף מעורר תקווה. עלילה היא מחילת עוונות, האמא של הטיפשים. באור יום היא נעלמת. חושך או עיוורון מעניקים משמעות לדברים. המחשבה, החייבת לחפש את דרכה בחשכה, היא אור לעצמה.

בחצרות כבר רואים גדרות, עצים, ערמות של אשפה וגרוטאות, שלדי מכוניות תקועים בחול ומתפוררים לאיטם כמו מינרלים. הכל מונח במקומו: ארובות קרות וארוכות, יצולים של עגלות, אופנועים, בקתות של בתי שימוש כפריים, עמודים שחוטי הברזל שלהם רכונים כמו באבל, את חפירה נשכח תקוע באדמה. כל אלה קיימים, אך דבר עדיין אינו מטיל צל, אף שהשמים במזרח מזכירים מראה כסופה: האור משתקף בה אך אינו נראה. כך בוודאי נראה העולם בראשית בריאתו: הכל מוכן, כל החפצים עומדים דרוכים במפתן ייעודם כמו אנשים משותקים מפחד.

ר' ואני נסענו מכאן לפני כמה חודשים. זה היה באמצע היום, בחודש

הבהיר ואחר כך נעלמות גם הן. מאחורי שמשות החנויות נראות הזבניות בלבוש אורחי. הן מסירות את סיגריהן, שנשלתו לכביסה. איזה קרבנבל דמדומים מחניק! שעת בין ערביים אפרורית מגיחה מבין סבכי הירק והבוסתנים. הלילה נאסף שם ואחר-כך יוצא אל העולם. אנשים נכנסים אל תוך הלילה ונעלמים. הם חוצים את האפלה אחד אחד, מאירים את דרכם בסיגריות דלוקות ונפגשים אי שם באמצע, במקום רחוק מן העין. לא נעלנו את שמשות המכוננית. אני חש בריחו של המקום כמו כלב המסוגל לחשוב.

בכירות על יד הכנסיות עומד האוויר ללא נייע, כאילו כל ריק העולם נאסף דווקא שם. כלבלב בן כלאיים רץ באלכסון על אדמה יבשה. באדמה טבוע חותם צעדיהם של הולכי רגל. מגדל הכנסייה הגבוה מתרומם אט אט עד השמים, היורדים מטה. נוכחות הכלב נדמית כמו תעלול, כמו שבריר של שיגעון שחמק לו מזמן אחר. בתוככי מרחב הריק הספוג בחומו של היום הלוהט אנשים סוללים לעצמם מעברים ונתיבים כמו תולעים בתוך גבינה.

השקט והצינה בחלל הכנסייה התגבשו למשהו שמזכיר אקווריום גדול ולא מוגדר בצורתו. ו' נהג בזהירות כי לילות שבת מלאים ברוחות. אנשים מתפצלים בתוכם - בין עצמם ובין געגועיהם - ומשתחררים מדימויים סמויים-למחצה כדי לנסות את כל הדברים האסורים. הבחורים נזכרים בחלומותיהם בשעה שהם הולכים בצעדים מתנוודדים בשולי הכביש ומחפשים את הנערות, שמדדו היום שמלות. אבל אריגי השמלות לא נשקפו במראה והן ראו בה את גופן העירום. אנחנו נוסעים במהירות של חמישים קמ"ש, פולחים את האוויר הסמיך כמו מים, מלא השתקפויות בכפולות רבות, מטושטשות וגליויות לסירוגין. במקום כלשהו ליד דוֹבֵי־צֶקוּן השמים חוברים, לבסוף, לאדמה והלילה יורד סופית.

כל הנסיעות האלה מזכירות גלופות שקופות. הן מצטרפות זו לזו כמו תצלומים סטריאוסקופיים, אבל התמונה לא נעשית משום כך עמוקה יותר וחדה יותר. אי אפשר לתאר את האור, לכל היותר אפשר לדמיין אותו בכל פעם מחדש. גבר בחולצה אפורה כהה ובמכנסי עבודה יוצא את הבית ופוסע לכיוון האורות. שבע שניות. זה הכל. אנחנו נמצאים כבר רחוק יותר. אין זה בלתי נמנע שהלילה הוליד ילד. אולי עוד יספיק להוליך את הסוס אל המרעה ובהדליקו את הסיגריה הראשונה ביום, ימות. קיומו נובע מאינספור ישויות שהתקיימו בעבר וכל אחת מהן היתה עולם ומלואו. המציאות אינה אלא סכום לא מוגדר של האינסוף. והילד ברחם מוסיף את שלו והכל מתחיל בעוד נקודת בראשית. שבע שניות עד שנעלם מאחורי הפינה האדומה. הסיפור חסר עלילה והוא מהווה הגנה מפני טירוף. צללי הבוקר מוטלים על האדמה כאילו הרוח הניסה אותם לשם. הם שחורים אך אינם חדים.

אפילו בתוך הכתמים השחור אינו מוחשי ומזכיר השתקפות של שחור יותר מן השחור עצמו. אחרי דינוב מתעקל נחל סואן, ובעיקולו נוגע בדרך. צריך להגיף את מגני החלונות במכוננית כי השמש צורבת בעיניים. היא תלויה ממש מעל הכביש. האספלט מתקלף כמו ציפוי זהב ישן. תחתית הנהר מזכירה ראי בחדר חשוך. הבוקר האור מתרומם בינתיים. העתיד אפשרי אך לא הכרחי. בסמוך לדוֹבֵי־צֶקוּן אנחנו עוקפים מכוננית. רואים בטן שחורה וארבעה גלגלים מוטים כלפי מעלה בדומה לחיה שרוצה להשתעשע. השוטרים עומדים בשאננות כשידיהם תחובות בכיסיהם כאילו הכל כבר נגמר. הנורה הכחולה של רכב המשטרה מסתובבת חסרת אונים באוויר המואר של הבוקר.

כמה סקרנים יושבים על הגדר ליד התעלה. הם מביטים סביבם ומעשנים סיגריות הפולטות עשן כחלחל. דממה כזאת נופלת תמיד במקום שיש בו מוות. השמש עולה כמזמינה לצפות ביקום בחסד אורה. ❖

אפרייל. נסענו בכיוון הנגדי. שלג נח בין העצים. העננים בשמים והאוויר עמדו ללא נייע ונמוגו לנוכח מבטנו. הרכסים הרחוקים ביותר, הבתים ומסרקי היער הצטיירו בבהירות - קרובים אך קטנים במקצת מגודלם הטבעי. לא נתקלנו בשום מכוננית ולא ראינו אנשים. רק פעם נראה מבעד לשמשה הכהה איזה פרצוף חולף. כרי מרעה מזהיבים השתפללו במדרונות הגבעות ובתחתית העמק זרם ערוץ נחל. הכל נעטף שלווה. וילונות בחלונות, דלתות נעולות, תחנות אוטובוס ריקות. אפילו תרנגולת שוטה אחת לא נראית במרחב. דבר לא נע זולתנו וזולת המים ושרידי העשן המיתמר מעל לחוות. בקצה המרוחק נראה הנוף השומם כמו תפאורה שבה אמור להתרחש משהו או כבר התרחש. אנחנו משוחחים. חוט המחשבה שלי ניתק כיוון שבכל הבתים האלה נמצאים אנשים ואף שהם בלתי נראים, לכולם - ילדים, נשים, גברים - יש שמות ובעורקיהם זורם דם מכף רגל עד ראש. לאורך כל המסלול יש עשרות, אולי מאות ואפילו אלפים של גופים ונשמות וכל אחד מהם מנסה לחיות את היום על פי דרכו.

הם מסבים סביב שולחנות, תנורי חימום ומסכי טלוויזיה. ראשיהם מאוכלסים בכל האנשים שהכירו אי פעם או באנשים שנחרתו בזיכרונם. לאנשים שהכירו וזכרו יש מכרים משלהם שזכרו וכן הלאה. ר' ואני משוחחים, אבל חוט המחשבה שלי נקטע. האינסוף מעורר תמיד פחד. לרגעים נושבת רוח ומטלטלת את העננים. שלג מתחיל לרדת ונמס מיד. זה יום חמישי הגדול. אנחנו חוזרים בדרך העוקפת מירוסלב. אנחנו רוצים לראות את פשמיש, אך סוערת שם סופת רוחות. שלג נדבק לתמרורי הדרכים. אנחנו מסתפקים בביקור בכפר נידח בסביבה ונכנסים לחנות קטנה ובלתי מוסקת. אנחנו צמאים מאוד. ר' קונה בקבוק מים מינרליים ואני משקה אחר. אנחנו ניתקים מן הלובר הזה בעוד כדורי שלג אחרים דולקים אחרינו. אנחנו מהירים מהם. מרחב בהיר וריק נפרש לפנינו ושום אות חיים לא נגלה לעינינו. הגבעות, הבתים, המים והעננים מצטיירים בבהירות כמו בתצלום שלא נעשה בידי אדם. בנוף כזה נשמעות המחשבות כמו מוסיקה מכנית. אפשר לראות אותן, אפשר להאזין להן, אך תמיד הן חסרות משמעות ומפחידות כמו הקולות המהדהדים מתוך באר. כיפת השמים המזוגגת מתהדקת לאדמה, האוויר נעלם ומפנה את מקומו למרחב ריק וצלול. נדמה כי הנסיעה שלנו ותנועת המכוננית חסרות ממשות.

אמצע הקיץ. עוד מעט נגיע לדינוב. אני נזכר בדרך הזאת: ו' ואני נסענו בה לפני שנה. ערמות שחת נערמות בדחיסות במעלה הגבעות, נעלמות מאחוריהן ומופיעות שוב, רחוק יותר, על גבעות אחרות, עד שהן מתכסות לבסוף בעלטה ירוקה כהה. זה ערב, ערב שבת. בשולי הכביש פוסעים כמה נערים בצעדים מתנוודדים. הלילה מגיח לעומתם, עצום ומבטיח. הם רואים בו אות: כל אחד מקווה שיזכה להגשים את חלומותיו. ליד החנויות והמטעים מוצבים שולחנות וכיסאות פלסטיק כמו עדר של שלדים קטנים. אנשים שותים בירה או מיץ פירות דביק וחם. הנשים יושבות בידיים שלובות על בטנן, הגברים מדברים בתנועות ידיים. הילדים אוכלים צ'יפס ויוצרים מעגלים משלהם. הילדים מחקים בהתנהגותם את המבוגרים.

מטריות לבנות-אדומות של חברת הסיגריות פרינס עומדות לצד מטריות לבנות-כחולות של רוטמניס. צבע הארגמן שולט במערב, תכלת כהה - במזרח. שבילי הכפר מסתעפים מן הגבעות אל הכביש. אנשים פוסעים להנאתם במורדותיהם. חולצות נקיות מבהיקות בלובנן כמו מפרשים או רוחות רפאים. אנחנו נוסעים לאט. נוף הסביבה מזכיר מפה מתנועעת ונראה שאיש לא נשאר בבית אף שמבעד לחלונות בוקע אורם האפרפר של מכשירי הטלוויזיה. אפשר שהם מוצבים בחדרים הריקים ומחכים כמו כלבים בודדים ונאמנים. ששתו קודם בירה ויין סמך, נעלמים בחשכה. הנערות מתעכבות ועומדות עוד רגע בתוך המעגל

קטע מתוך הרומן *דוקללה* העומד לראות אור בהוצאת מודן

אנדו"י סְטֵשִׁיק, יליד 1960, התפרסם ב־1992 ברומן הביכורים השערורייתי *חומות חברון* המתעד, בין השאר, את חוויותיו בבית הסוהר. סטשיק, פעיל בתנועה פציפיסטית מנעוריו, ריצה 18 חודשי מאסר בגין עריקה מן הצבא. הרומן *העורב הלכן* ביסס את מעמדו כאחד היוצרים החשובים בפולין. אולם את סגנונו הייחודי - זרם תודעה אימפרסיוניסטי - הוא מבטא בספרי מסעות באזורים הנידחים של דרום מזרח פולין, *סיפורים גליצאיים דוקלה* - "ספר ללא עלילה", כדבריו. דוקלה היא עיירה בגליציה שמנתה פעם 3000 תושבים, רובם יהודים. כיום מתגוררים בה כ־2000 איש. סטשיק מתגורר עם רעייתו המו"לית מוניקה שניידרמן בקרבת מקום - בכפר הקטן צ'ארנה - כשם הוצאת הספרים שהם מנהלים, בנוסף לניהול החווה החקלאית שלהם. אנדו"י סטשיק זכה בשורה של פרסים ספרותיים, ביניהם פרס "ניקה" החשוב.

המרידיאנים של הספרות

תרגומיו של דוד וינפלד מלווים בקביעות את השירה העברית מאז שנות השמונים (מילוש, הרברט, גייבסקי, ולאחרונה גם שימבורסקה) ומפריכים את הדעה הרווחת כי תרגום שירה טוב הוא נחלתם הבלעדית של המשוררים.

מתרגמים הם המרידיאנים של הספרות, הם המזרימים לתוך עורקי שפה אחת דם שירה של שפה אחרת, ותרגומיו של וינפלד הזורמים בעורקי השירה העברית, הפכו כבר חלק בלתי נפרד ממנה מבחינת עצם נוכחותו של ה"קול" הייחודי שאין לטעות בו וההשפעה שיש לו על קהל הקוראים ובעיקר על קהילת המשוררים.

יש מתרגמים המעבירים היטב את ה"תוכן" של השיר ואפילו מדייקים ביותר במשמעויות, אבל נשארים ציפורים הרצות על פני הקרקע. דוד וינפלד הוא הדבר הטוב שקרה לשירה הפולנית: האיש הנכון במקום הנכון, צירוף נדיר שהוליד תרגום הראוי לכותרת "תרגומי מופת".

מיהו המשורר הפולני האהוב עלי? אני יכולה לדמיין את שלושתם יושבים, שותים ודקה מקוררת, אוכלים דג מלוח בשמן וריבת תות, מדברים עלינו בהורה סטואית, באירוניה המהולה גם בסלחנות וחמלה, נוגעים במשהו המזכיר לנו מי אנו, ואת המצפון.

אף שמילוש, המשורר הגדול של המאה העשרים, הוא אינטלקטואל מבריק הניחן ברוחב ראייה פילוסופית, תרבותית והיסטורית, ושימבורסקה קרובה ללבי כליכך בסגנונה הבהיר וב"פשטות" לכאורה של שירה - הרברט הוא החביב עלי יותר מכולם בגלל המקוריות, החסכנות, והאינטואיציה השירית המפתיעה שלו.

הפולנים, כפי שהם משתקפים מתודעתו של וינפלד ועוברים דרך מערכת העיכול שלו - הם בחירתי. במילים אחרות - היוצר הפולני האהוב עלי ביותר הוא דוד וינפלד.

אגי משעול

קסמו של ויטולד גומברוביץ'

הספרות הפולנית אינה מתחומי מומחיותי. לכן נבצר ממני להתוודע אליה במקור, ויצירות שנכתבו בפולנית קראתי רק בתרגומיהן לשפות אחרות. אהבתי רבים משירי צ'סלב מילוש, זביגנייב הרברט וויסלבה שימבורסקה, וגם שירת אדם גייבסקי ויאצק דהנל מצאה נתיבות ללבי. את רוב הסיפורת שנכתבה בפולנית איני מכיר כלל.

ככל וזאת הצליח סופר פולני לחדור אל המאגר השמור בדעתי למספר יוצרים מצומצם שכתבתם וחייהם מרתקים אותי, מן הסתם משום שהם משיקים לכתיבתי ולחיי. ויטולד גומברוביץ' (1904-1969) מוכר בארץ מעט, בעיקר בזכות *פורנוגרפיה* שמיכאל הנדלזלץ תרגם, ספר מרגש ומועזע התוהה על קנקנם של הרוע והשחיתות, של הקסם והכוב, של המשיכה בין בני דורות שונים לנעורים, לאומץ וליישום המאוויים הנסתרים ביותר. שנים לפני שקראתי את הספר התוודעתי ליצירות אחרות של גומברוביץ' - *לפְּרִידוֹרְקָה* הדן ביחסי היחיד עם החברה ו*לטראנס-אטלנטיק* המספר על השתחררות מכבלים באמצעות הבעלות על הון. לשני הספרים התוודעתי בתרגומם ההונגרי בסוף שנות השמונים, כשחייתי בבודפשט. מכל יצירות גומברוביץ' שקראתי חביב עלי במיוחד *באקאקאי*, הנקרא על שם רחוב בבואנוס איירס שהסופר גר בו זמן מה במשך שנות גלותו הארוכות בארגנטינה. סיפורי הקובץ משמשים בעיני מפתח מצוין ללב היוצר ולתפיסותיו.

מה בדיוק קוסם לי בגומברוביץ' וביצירתו? הצורך העז להתוודע למסכות אך להכיר את פני האמת; האומץ לבטא ברגישות חריגות ומוגבלות גם יחד; הרצון לחדור לצפונות לב האדם, למהות האובססיביות, לשורש השאיפה להגשמה עצמית ולו במחיר ההידחקות לשוליים. גומברוביץ' ביטא בכישרון נדיר את צביעות החברה החותרת כביכול למצוינות, אך למעשה מדכאת בהתמדה ובשיטתיות את החשיבה העצמאית ואת המקוריות - תופעה שבגללה, כמוני, חי את חייו וכתב את רוב ספריו מחוץ לגבולות ארצו.

רמי סערי

אלכסנדר ואט

מפולגנית: רפי וייכרט

לפול אלואר

אין בנמצא מקום
שחץ משלח מקשת
יוכל לומר בו:
אני כאן. כאן.
בדיוק כאן.

אכילס לא יכול להשיג את הצב.

ובכל זאת:

אכילס תמיד משיג את הצב.
והחץ: "כאן התחיל מעופי.
וכאן היא מטרתו!..."

חכה,

הוא ישיג אותך:

ואתה תאמר: כאן - בדיוק כאן - כאן היא מטרתתי.

עלים מתערבלים עלים מסתחררים
עלים שנקטפו מעצי אושויץ.
עלים בסערה זהובה-אפורה
עלים קטופים עלים תלושים
עלים מלקים קטומים
עלים כורעים עלים מענים
עלים נושאים קינה לרקיעים!

עלים אימים מכים בעיני
סותרים צעדי ומפתלים
עלים חגים ומאפילים,
עלים, סבך עלים
עד שאמעד
בעלזה אפלה!

עצמי עיניך Cora הישנונית
נחה על משכבך
פשוטת עור ותסרת דם.
הו קתרוס אנהותי, דם, דם!
הו עצמי את עיניך מתחת
לעלים מאושוויץ.

אפריל 1946

ילדותו של משורר

מלוס לחשה באזנו מלים,
שאת משמעותן לא הבין.
בארגה אותן בזוגות בשלשות
קשטה את מצחו
בגזר קוצים.

את לבו הזינה במרירות.
עד שגואה בבחילה התפוצץ בעוית
של אשר.
שלא נחלק עם איש
עם איש
עם איש.

היתה זו ילדות עצובה.
צליקים, זכרונות, תלומות,
שבכקם רחף סנטימטר מעל לאדמה.
עד שנפל.
נפילה של ילד...
התרוממות של משורר...

* אינני יודע אם הזג היה אילם, לו היו
לו, כמונו, סודות רבים כל-כך.

* תמיד היה עצמך. סוס בלא רוכבו הוא
תמיד סוס. רוכב בלא סוס הוא רק
אדם.

* אפשר להיות וירטואוז של משחק
מזויף.

תדאוש רוז'ביץ'

מפולגנית: רפי וייכרט

תורה	מאָרס	בית קטן
את יוצאת	חדר	אני בית קטן למתים
מתוך עיני עירמה	יושבת בו משפחה	כאן מצאו
קונכיית ברבים	המונה	מסתור אחרון
מחספסות	חמש או שש נפשות	תנועת הידים
עם תוך ורד	מישהו קורא ספר	לעברי
נפתחות	מישהו מסתכל בתצלומים	קח אותי
בלילה	מישהו נזכר במלחמה	קחני אתך
כנף לבנה	מישהו נרדם מישהו יוצא	אל תעזבני
מפשעה של מלאך	מישהו גונע בדממה	נשארתי פתוח
נסגרת לאט	מישהו לוגם מים	והם השתכנו
וטל אהבה מלוח	מישהו בוצע להם	בצונן
מכסה	יאנק כותב את האות א'	בריק
את העור	מציר אביר עם דרבן כחל	באפל
	מישהו מתכוון למסע לירח	
	מישהו הביא ורד צפור דג	כזה
	יורד שלג	הוא
	פעמון מצלצל	אורם הנצחי
	בא מארס	כזאת היא מחילת החטאים
	חרב	תחית הגוף
	ממלאת את החדר	
	באש	כאלה הם חיי הנצח

* השמרנים צריכים לכסות את עיניהם בזוג עלוי תאנה.

* הכידונים היו צעצוע. היום היה מבין זאת גם מי שנהרג על ידם.

* מי שבלעו את כל השכל, צריכים להזין את כל הקיבות.

* גם הנשמה צריכה לפעמים דיאטה.

שיחה עם פשמיסלב צ'פלינסקי

מודרניות מאוחרת

בוריס גרוס, רפי וייכרט

האם תוכל להצביע על זרמים עיקריים בסיפורת הפולנית בעשרים השנים האחרונות, במיוחד מבחינת נושאים, סגנון וסוגות, שפה, ספרות ריאליסטית ופנטסטית?

זרמים, נושאים, סגנונות, סוגות, ריאליזם, פנטסיה... זה חומר לשנה! ואחרי שנה שכזו של דיבורים היינו חייבים לכתוב ספר על הפרוזה הפולנית בחצי היובל האחרון. אולם עניין הסוגות לא היה תופס בו מקום רב. הסוגות הן - ואני משתמש בהגדרתו של קליפורד גירץ - במצב עכור. במילים אחרות, ככל שיצירה מסוימת ממלאת בקפידה אחר תביעות הסוגה, כך היא סכמטית יותר. הצו הראשון של השתיין הוא "אל תערבבו" (כדי שההתפכחות תכאב פחות). הצו הראשון בספרות הפוך לגמרי: "ערבלו!" אם כן, אפשר להסתכן ולהציג את ההיסטוריה המקוצרת של העשורים האחרונים בהסתמך על ספרים ש"ערבלו" בצורה הרבה ביותר בתקשורת החברתית.

כל אלה הצטרפו להפלת הנרטיבים המודרניים הגדולים. ההכרה בדבר אחדות החברה שנתפסה כגוף היתה בעלת חשיבות מרכזית במודרניות. פירוק הנרטיבים של ההכרות הללו היה טמון, בכל הנוגע לתרבות הפולנית, בגילוי שוני בסיסי בחברה - בהצבעה על העובדה כי שיתוף אין פירושו אחדות. החל בסוף שנות השמונים הופיעו, אם כן, רומנים שהציגו את האחר התורן בתרבות הפולנית: *לאן נעלם דויד וייזר* מאת פאבל היליה, השיב לדיון את היהודי (כפי שעשו אז ירוסלב מארק וימקיביץ' בספרו *אומשלאגפלאץ*, פיוטר שוון ברומן *שואה* ותדאוש קונביצקי ברומן *פוזיץ*); ספריהן של מנואלה גרסקובסקה, אולגה טוקרצ'וויץ (E.E.), *קדמת דנא חמנים אחרים*, של איזבלה פיליפיק (*שכחה מוחלטת*) ושל מחברות רבות אחרות הבחינו בהשתייכות הנפרדת של האשה; הספרים *השתיקה* מאת יוליאן סטרקובסקי, *פלול* מאת ג'וזף מושיאל, פוטו מאת מריאן פנקובסקי, *המראה* מאת אווה שילינג, *אהבה אסורה* מאת תדאוש גורגול, *עולם לא מוכר* מאת אנטוני רומנובסקי, *מעשי זדון חמים* מאת ויטולד יבלונסקי הביאו אל ההכרה את עובדת קיומו של האחר המיני. לשלישייה הקלאסית הזו של השונים - היהודי, האשה, המיעוט המיני - הוסיפה התרבות הפולנית של העת האחרונה עוד שניים: את הראשון שביניהם נוכל לכנות "איש פולין העממית", את האחר - "זה שאחרי המודרני".

הופעתה של החמישייה הזאת היתה אמורה לשרת את פירוק האחידות החברתית והחלפתה בפלורליזם. היהודי סימל את ההבדלים האתניים וההיסטוריים שבתולדותינו (במיוחד בכל הנוגע לתקופת הכיבוש הגרמני). האשה אילצה את החברה הדמוקרטית להרהר בחוסר השוויון הנובע מהבדלי המגדר. האחר המיני הצביע על הצורך לחשוב אם קיים בכלל משהו כמו "נטייה מינית טבעית" ואם הנטייה הזאת יכולה לקבוע נורמות בחיי החברה. איש פולין העממית גרם להרהר אם אין אנו חייבים להיפרד מההאשמה הגורפת בשיתוף הפעולה עם המשטר הקומוניסטי, ואם במקום זאת מוטב שנשאף לכיוון נרטיבי - אמיתי

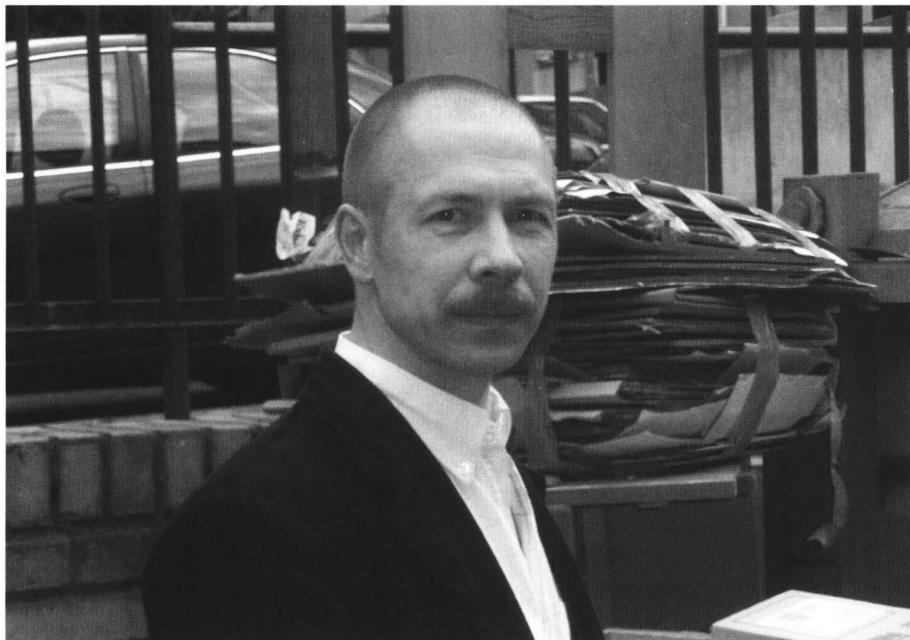
ונכון בצורה המרבית, ויחד עם זאת יותר ויותר רב-שוני - המספר על גורלות החברה בתקופת פולין העממית. לעומת זאת, "זה שאחרי המודרני" שידל להרהר באופן שבו תיראה חברת הדמוקרטיה הקפיטליסטית - האם נהיה מסוגלים לקשור קשרים נוספים על אלה המסחריים והצרכניים.

ההרחבה העדינה הזאת של התודעה הציבורית לא עלתה יפה, לא בפולין, ולא בתרבויות האחרות באירופה הפוסט-קומוניסטית. שמא סוף המאה העשרים היה תקופה כזו באירופה (ובארה"ב), שבה אפשר היה להבחין בבירור בהיצרות השיח הציבורי, בחזרה של חוסר הסובלנות ושל שנאת הזרים הישנה. תגובת הנגד השמרנית עצרה את השונים למיניהם ושוב דחקה אותם אל השוליים מאחר שהופעתם בתרבות אילצה את כולם לחשוב מחדש על הנורמה והנורמליות. עד מהרה הסתבר שאי אפשר ליצור נורמה חדשה לחיי חברה על ידי הוספת האחר התורן למוסר החברתי הישן (אי אפשר לחבר בין השמרנות המוסרית ובין השוויון בין המינים בפרלמנט, אי אפשר לחבר בין הכללים הבלתי כתובים של שליטת המין הגברי בעסקים ובפוליטיקה ובין שוויון האשה, אי אפשר לחבר בין הקתוליות ובין הגלולה למניעת הריון וההפלות, אי אפשר לפייס את השמרנות ביחס לנישואים הומוסקסואליים, אי אפשר לשמר את הזהות הלאומית הפולנית הישנה בד בבד עם הקריאה להחזרת הרכוש שנשדד מהיהודים בזמן המלחמה או לפיצוי הגרמנים שגורשו מפולין). שיטת "חיבור השוני" התבררה כבלתי אפשרית והשאיפות לשוויון לא הרפו. על כן, התהליך כולו נע בכיוון ערעור הנורמה. החברה הפולניסטית בהגדרתה היא חברה שבה איש אינו יכול להיות מופלה לרעה בשל מין, גזע, דת או מוצא, אך בד בבד איש אינו יכול לטעון לזכויות יתר. ההוויה הגברית אינה יכולה יותר להיות "אוניברסלית" ו"כלל אנושית", על כן הפין הגאה הופך לאיבר רגיל. ההטרסקסואל אמנם יכול לחוש שנטייתו המינית הן כדרך הטבע, אך אינו יכול להכיר במוסכמה זו כנורמה משפטית וכסיבה לגאווה. "הפולניות" אינה מאבדת את עוצמת ההבעה, אך אינה יכולה כבר להוות בסיס לטענות כלשהן.

ואף על פי כן, במקום שיקום הזהות המשותפת, במקום כינון רבגוניות שתחליף את האחידות, חזינו בשובו של חוסר הסובלנות. תחילתה של תגובת הנגד הזו היא, לדעתי, בשנת 1996, ושיאה בשנת 2004. כתשובה למגמה זו המציאה הספרות הפולנית אסטרטגיה חדשה. הרומנים שנכתבו במעבר בין שנות השמונים לשנות התשעים ציירו את האחר כדמות מרתקת והוכיחו שחברה בלא האחרים שבה היא חברה ענייה יותר. זה היה שכנוע רך, שאמנם היה נגוע במידה מסוימת של דידיקטיות ופטרנליזם. החל בראשית המאה ה-21 האסטרטגיה השתנתה: עתה האחר נראה באספקלריה של החברה ה"נורמלית" - זאת אומרת מנקודת הראות של החברה הפולנית - ההטרסקסואלית, שגברים במרכזה. אפשר להבחין בכך בספרים כגון *מלחמת פולין-רוסיה תחת הדגל האדום-לבן* מאת דורותה מסלובסקה, *אין שרות ליהודיות* מאת מריאן שיניביץ', *לופיבו* מאת מיכאל ויטקובסקי, *חיבור על האם והמוולדת* מאת פוז'נה קף. הודות למבט "מנבכי הווייתנו שלנו" נוכחנו לדעת ממה מורכבת הנורמליות, מדוע היא זקוקה לאחר, כיצד היא יוצרת אותו, מאילו סיבות איננה מקבלת אותו. היכרנו גם את הבעיה המהותית, ומי יודע אם לא המרכזית, של המודרניות המאוחרת. משום שהספרות מאפשרת להבין כי גורם חשוב בשובו של חוסר הסובלנות בפולין (וגם בצרפת, אוסטרליה, הולנד, ארה"ב, גרמניה) נעוץ בחוסר האפשרות לאחד בין הדרישה לשוויון של המגזרים החדשים ובין הכבוד שהיה מנת חלקה של התודעה הציבורית הקודמת. נדמה כי מלחמת היוקרה עם השוויון מבשרת את הסכסוכים של המאה ה-21. זוהי מורשתה של המודרניות, שהמודרניות המאוחרת איננה מסוגלת להתמודד עמה.

הנורמליים, שהחברה הכבושה ניטרלה את השסעים והסכסוכים הרגילים שלה לטובת סולידריות השוררת בין המדוכאים, שמורה לסייע לזולת, ולבסוף, שהמציאות בפולין שאחרי המלחמה נבנתה על בידוד מחוויות המלחמה. תיאור כזה לגבי המלחמה נמצא ברומנים *ההתחלה* מאת אנדז' שצ'יפ'יורסקי, *האנמן* מאת סטפן חוין, *הוג-ראייה* מאת ויטלוב מישל'יבסקי, *קדמת דנא* מאת אולגה טוקרצ'וק - הרומנים המפורסמים ביותר של התקופה האחרונה. מחברי הרומנים הללו לא שאפו לתיאור המלחמה, אלא לסיכום ההוויה הפולנית המשותפת של התקופה המודרנית. על כן הביאו בחשבון את המלחמה לצד תהליכים היסטוריים עיקריים אחרים. משום ששאפו להגיע לעמק שווה מסוים לגבי אופייה של אותה "חוויה משותפת", הם הציגו את תמונות המלחמה באמצעים פשוטים וסטריאוטיפיים למדי.

בעייתיות המלחמה הוצגה במקום אחר, בספרים נשגבים וחשובים יותר. הייתי מונה, בלי לשאוף לרשימה מלאה, את *דרוהוביץ* מאת הנריק גרינברג, *המסע* מאת אידה פינק, *עונות שחורות* מאת מיכאל גלובינסקי, *מאושוויץ לבלזן* מאת מריאן פנקובסקי, *סוסו של האל* מאת וילהלם דיכטר, *שכנים* מאת יאן תומאש גרוס. ספרים אלה חוללו סוג של מהפך בראיית העולם. אם מדברים בשפת המלחמה: הם גרמו

פשמיסלב צ'פלינסקי

להצבה מחדש של החזיונות. ראשית, הם הראו כי תקופת המלחמה והכיבוש לא חילקה את האנשים לפי הקריטריון הפשוט של "כובש - נכבש", אלא היתה מעין חידוש והעצמה של השסעים שהיו קיימים לפני המלחמה, בעלי אופי כלכלי, חברתי ואתני. שנית, הם הראו שחברה נכבשת יצרה כללים של נורמליות, שהיו במידה רבה חזרה אל הנורמליות שלפני המלחמה. שלישית, במקום תמונה של הסולידריות המאחדת את כל הכבושים, חשפו העלילות חברה שבה היהודים היו אלה שהוצאו אל מחוץ למעגל הסולידריות. רביעית, העלילות הללו גילו שהתודעה הפולנית המשותפת בתקופה שאחרי המלחמה כוננה על רעיון הזהות האתנית והדתית; כדי לתמוך בפרויקט הזה של החברה המודרנית, ובד בבד כדי לשלול את הקשרים בינו ובין המלחמה והשוואה, היה צורך לכונן את התודעה המשותפת על בסיס שכחה משותפת של השואה.

את הגילוי המטריד כל-כך של החומרים הללו, מלווים מחקרים

יצירתם של המשוררים הפולנים הגדולים בני המאה העשרים כגון צ'סלב מילוש, זביגנייב הרברט, תדאוש רוז'ביץ', ויטלוב שימבורסקה, וגם זו של אווה ליפסקה ואדם זגייבסקי מוכרת לקורא הישראלי, לפחות בחלקה. ליצירה זו יש בוודאי השפעה מסוימת על יצירתם של המשוררים הישראלים. לעומת זאת השירה החדשה, הנפלאה והמעניינת לא פחות, עדיין לא מוכרת בישראל (בגיליון זה אנו משתדלים, בין השאר, לתקן מצב זה). האם תוכל להצביע על הקולות המשמעותיים בשירה הפולנית החדשה, בדור של ילידי 1960 ואילך, ומה הן התכונות המשותפות, אם ישנן, של יצירתם?

- אינני מסוגל לענות על השאלה הזאת. ישנם הרבה מאוד משוררים מעניינים, אולי אפילו יותר מאשר סופרים מעניינים. בין המבוגרים, אלה שלא ציינת: אוּרְשׁוּלָה קוֹזְיוֹל, בּוֹהֶרֶן וְדוֹרָה, פְּיוֹטֵר מְטִיבְצ'קִי; ילידי שנות השישים: מְרִצ'ין שְׁוִיטְלִיץ'קִי, מְרִצ'ין בְּרֶן, מְרִצ'ין סְנֵדְצ'קִי, קשיטוף קוֹהֶלֶר, אנדז' סוֹסְנוֹבְסְקִי, מילוש פִּיֶדוֹזִיץ'קִי; הצעירים ביותר: יוֹלָנְטָה סְטֵפְקוֹ, מְז'אָנָה קִילָר, אנה פּוֹדְצ'אָשִׁי, יואנה מילר, יוליה שְׁיִכּוֹבִיאָק...

החשובים ביותר בעיני? שְׁוִיטְלִיץ'קִי (במיוחד הקבצים המוקדמים) בשל הבעת ייחודיות שאיננה מובלת אל הקשרים כללים, במיוחד אלה המטאפיזיים. ואנדז' סוֹסְנוֹבְסְקִי - העולם, האדם והשפה אינם מובנים מאליהם בשירתו, אולם המשורר מגיע לחוסר ביטחון אונטולוגי, קיומי ולשוני כדי לומר, למרות הכל, דבר-מה על עצמו, על העולם ועל השפה, על החוויות המשותפות, על אפשרויות ביטוי. שירתו נראית בעיני הקשה ביותר, ובד בבד המקיפה ביותר.

איזה מקום תופסות מלחמת העולם השנייה והשוואה ביצירתו של הדור החדש של הסופרים והמשוררים הפולנים?

- המלחמה - מקום קטן והולך. השואה - מקום חשוב יותר ויותר. כך, בקיצור נמרץ, אפשר לענות על שאלה בדבר מקומן של שתי התופעות בספרות הפולנית. לפני שארחיב את הטיעון הזה, אוסיף ואומר, שאינני רואה אפשרות להשתמש במונחים של דור, לא ביחס לספרות הפולנית, ולא ביחס לכל ספרות אחרת. שנתונים אינם מגבשים סוג יצירה

אחיד, החוויות נתונות לעירוב גדל והולך, על כן המושג "דור" מאבד משימושיותו.

אם טענתי קודם שהמלחמה תופסת מקום קטן והולך, לא היה זה משום שאיש לא כותב עליה, אלא משום שהופיעו חידושים ניכרים באופן הצגתה. המלחמה לא נעלמה מהספרות ומהתרבות. בדיוק ההפך. במדינות רבות באירופה - צרפת, גרמניה, רוסיה, פולין - החל מראשיתה של התקופה החדשה, דהיינו מאז נפילת חומת ברלין, מתרחשת "המלחמה על המלחמה". במהותה זאת שאיפה להפיכת העבר לנרטיב שמאחד את החברה, לנרטיב שסייע בפתרון הבעיות של המודרניות המאוחרת. כולם, ובכלל זה הגרמנים, רוצים להיות גאים במלחמה. וזה אומר - צורך להיסמך על הסטריאוטיפים. תהליך הבידוד מכריע בנרטיב כזה, שאמור לאחד את החברה בהסתמך על תמונות העבר. הנרטיב הסטריאוטיפי מראה אפוא שחברה שנכבשה בודדה עצמה מהכובש, שכללי החיים בעת המלחמה היו שונים לחלוטין מכללי החיים

ויחד עם זאת יביאו עמם מטען של בעייתיות לוקאלית.

במשך חמש-עשרה השנים האחרונות הופיעו בפולין מספר תרגומים מיצירותיהם של סופרים ישראלים, בעיקר מהספרות הישראלית החדשה. מה דעתך על כך? האם אתה רואה קשרים או השפעות כלשהן שקושרות את שתי הספרויות, הפולנית והישראלית?

- החל בשנת 1986, פחות או יותר, השתלטו תרגומים מהספרות הכתובה אנגלית לחלוטין על התרגומים מהשפות ומהתרבויות האחרות בפולין.

האם הדבר מביא עמו השפעות? יוצר קשרים? כנראה שלא. אני מציין זאת משום שאני מבחין בהיעדר דומה של קשרים והשפעות ביחס לספרות הישראלית. אין זה אומר שהספרות הזאת אינה נקראת. שלושה שמות הם בעלי המשמעות הגדולה ביותר בשבילי: עמוס עוז, צרויה שלו ואתגר קרת. כמובן, כניסתם של עירית עמיאל, וילהלם דיכטר, רומן גרן, ויולה ג'ון, אלי ברבור - אל הספרות הפולנית היתה מרשימה ביותר... אולם, להוציא את עמיאל, האם אלה סופרים ישראלים?

כשאני שואל את השאלה, אני רוצה לומר כי בתקופתנו, הקריטריון הלאומי בשביל הקורא מועבר משפת המקור אל העולם המוצג כלאומי. "היהודי", "הישראלי", "היהודאיסטי", "העברי" הם על כן לא מה שתורגם מעברית, אלא מה שמציג את העולם היהודי. משום כך, יצחק בשביס-זינגר נותר בעיני הקורא הפולני גדול הפייטנים של העולם היהודי בחוץ לארץ, בדיוק כמו שהסופר הפולני הגדול ביותר, המתאר את העולם היהודי, היה יוליאן סטרקובסקי. אולם אם נוסף לאלה את בוגדן וינדובסקי, אדולף רודניצקי, הנריק גרינברג, אידה פינק, ואת המחקרים המעניינים המוקדשים לתרבות היהודית (למשל, מאת אלינה צאלה, מרצין קולה, אנקה גרופינסקה), נקבל תמונה של נוכחות תמיידית ומגוונת של התרבות היהודית בפולין. וכמובן - מוגבלת.

משלישית הסופרים שמנתי קודם - עמוס עוז, צרויה שלו, אתגר קרת - כל אחד מייצג סוג אחר של יצירה, כל אחד מהם מצא לעצמו קבוצה אחרת של מעריצים. עמוס עוז הוא יוצר תחת סימנה של שחרואדה, מישוה שמנסה לעצור בסיפוריו את הרוע בעולם. עמוס עוז כותב כאילו הוא נושא על כתפיו את כל העבר, וכאילו בשמו יש לחיות את ההווה, אולי הגשר הזה שעוז מעביר בין הסבים לנכדים גורם לכך, שהוא נקרא בפולין גם על-ידי אנשים שאינם צעירים וגם על-ידי צעירים מאוד. שלו, לעומת זאת, מספרת את סיפורם של אנשים בגיל הביניים, התקועים ב"נורמליות רעה"; נדמה לי שברומנים שלה היא מציגה את התוצאות של נרמול החיים שאחרי מלחמה בישראל: דעיכת הקשרים בתוך הקהילה, אנכרוניסטיות של התפקידים החברתיים המסורתיים (במיוחד אלה של הבעל והאב), משבר ההסכמה בחברה, חוסר הבהירות ביחס למקומה של האשה... שלו משתמשת לשם כך ב"נרטיב פוגעני", בסיפור חודר, ועל כן, מציאות היומיום מתבררת כתהום, כבעלת עומק ורבת דמויות. זאת אומרת, המציאות היומיומית היא הדבר הקשה מכל. ולבסוף - קרת. גילוי מוחלט! התחושה שלי היא שהפרווה הזו (*Gaza blues*, שמונה אחוז מכלום) מדברת על המס שמשלם הדור הצעיר מהרווחים שהדורות הקודמים לא השיגו. מורשת הדורות הללו היא עצומה לכאורה - הינצלות מן השואה, הקמת מדינה, בניית חברה, הלחימה במלחמות. אולם בפרווה של קרת איש אינו מסוגל להעביר את ההישגים הללו לרמה של חיי הפרט. העבר מופיע בחייהם של האנשים המבוגרים כעול שאין לשאתו; על כן, הגיבור הצעיר מתבגר בעולם שבו דבר אינו מהווה נקודת אחיזה ראויה - אין הישגים, ערכים או משמעות שנגדם אפשר למרוד או שעליהם אפשר להסתמך. הגיבור טובע והולך בתוך אבסורד, במצב של השהיה קיומית, שבה כל הדברים נעדרים משמעות במידה שווה. השמחות שלו הן במרחק

המוקדשים לשואה ולספרות השואה, ספרים נפלאים של ברברה אַנגֶלְקִינג, יאצק לאוֹצ'יאָק, סלאבומיר בורִילָה, דורותה קרְבֶּצ'ינסְקָה, אֶלִינָה מוֹלִיֶסק, נְרִישׁ לִיבִיוֹנְקָה ורבים אחרים. הודות ליצירות שהוכרו קודם ולספרים שהוספתי כעת נהפכת השואה לאירוע מכונן בתרבות הפולנית. קודם היא היתה סטריאוטיפ רגשני ועתה נהפכה לחווית יסוד של העת החדשה - חווית יסוד לא רק לשם הבנת העבר, אלא גם לשם מציאת תשובות לשאלות בנות זמננו. אם נרחיב את התמונה נבחין, כי בכל החברות האירופיות מתרחש תהליך של הפנמה מחדש של ההיסטוריה הבעייתית של השואה ושל הבחנה במה שלא ניתן לעיכול בשואה. הספרות מצטרפת לתהליך הזה, תוך שהיא מכניסה אל התרבות טקסטים קשים, מרתיעים, הכתובים בניגוד למוסכמות. אני חש שמנקודת מבט זו הספרות הפולנית שייכת אל הספרויות החשובות ביותר באירופה.

לקראת סופה של שנת פולין בישראל יראה אור מבחר של מחזות פולניים בני זמננו בתרגום עברי. איזה מקום תופסת, לדעתך, המחזאות הפולנית במרחב של הדרמטורגיה האירופית העכשווית? - היה לנו מזל עם כמה מחזאים גדולים: גומברוביץ', ויטקאצ'י, מרז'ק, רוֹבִיץ'. אמנם אחרי המלחמה ההשפעה הגדולה ביותר לא היתה של מחזאים אלא של אנשי התיאטרון - הבמאים הגדולים, יוצרי תפיסות חדשות בתיאטרון: יוזף שְׁיִינָה, תדאוש קאנטור, יז' גְרוֹטוֹבְסְקִי. לי יש רושם שאירופה המאוחדת, אירופה של התרבויות המתערבות והגבולות הפתוחים לא מצאה משום מה את המחזאים שלה, לא בחלקה הישן ולא בין המדינות החברות החדשות. אולי זה משום שתרבותה של המודרניות המאוחרת מפיצה את ההבעה, זאת אומרת משדלת ליצירה עצמאית, וכמו כן לתמטיקה מקומית יותר, ודבר זה איננו מעודד השפעות בנות קיימא של דמות מרכזית כלשהי. אמנם קיימות דוגמאות של קריירה כלל אירופית כשל מארק רֶוְנֶהֵל או שרה קֵיין, אולם נראה שהדחה הברוטלי במקצת מיצה את עצמו - קודם כל משום הטיפול הצר מדי בשאלת השונות (אף שיש כאן גם שיעור יקר ערך של רגישות וכמו כן הכנסת הפחדים החברתיים, הקשורים לתהליכים החדשים של הדחיקה אל השוליים ותחושת הניכור אל תוך המחזה, יחד עם פירוקה של המשפחה שאיננה מסוגלת ליצור קשרים חדשים).

כך או אחרת, אחרי מרז'ק ורוֹבִיץ', אולי רק תדאוש סְלוֹבוֹדוֹוְיאָנְק הוצג היטב באירופה במשך תקופה מסוימת. לעומת זאת, אחר-כך הגיעה שעתם של הבמאים, וזו לא חלפה עד עתה. כריסטיאן לֹפֶה, קשישטוף וְרְלִיקוֹבְסְקִי, ג'וז'וֹ אַז'וֹינָה, מְרִישׁ טְרִלִינסְקִי - אלה הבמאים המציגים ללא לאות מחזות על הבמות בחוץ לארץ. אפשר להתרשם כי הם כבשו את התיאטראות האירופיים ביכולות מגוונות מאוד: לֹפֶה - בניתוח הבימתי של הטקסט, ביכולת להפוך את ההצגה לניתוח פסיכולוגי של הפרט והיחסים בין בני האדם. וְרְלִיקוֹבְסְקִי וְאַז'וֹינָה - ביכולתם להציג את הרפרטואר הקלאסי תוך שימוש באמצעים חדשים וגילוי משמעויות אקטואליות ביצירות העבר; טְרִלִינסְקִי - ביכולתו לגילוי האופרה עם הבימתי המוחצנת שלה ועם הדרמטיות הכבושה ביצירות הלא-אופראיות...

מקומה של המחזאות הפולנית על מפת הדרמטורגיה האירופית אינו ברור. במילים אחרות, הוא אותו המקום של כמעט כל הדרמטורגיות הלאומיות האחרות - גדלה והולכת כמות החוויות המשותפות של כל החברות באירופה, על כן היצירות המסוגלות לגלות ולהציג את הייחודיות הטמונה במה ששייך ליבשת הן החשובות ביותר. כשמשוהו כזה מצליח, נוצרת יצירה פולנית מאוד, ויחד עם זאת אוניברסלית. ארזג חול מאת מיכאל וְלֶצ'אָק או *Made in Poland* מאת פֶּשְׁמִיֶסְלָב ויֶצ'יֶשְׁק מתאימים להצגה בכל מקום באירופה, יובנו בכל מקום,

את יצירתם של עוז, שלו וקרת. וכשאשמע את הפרשנות שלכם, אז ייווצר בינינו קשר - הקשר הרחב ביותר בעולם שבין אנשים המחליפים ביניהם סיפורים.

מפולנית: בוריס גרוס

של צעד אחד מהיאושו, צערו - במרחק צעד מהנאות גן העדן. לכן הוא חי חיים קיצוניים, ובד בבד ריקים מתוכן. בעודי מעיר כמה הערות מקריות ביחס לשלושת הסופרים, אני חש כל העת באי-שקט - שאינני מבחין במשהו שאותו יראה הקורא העברי במבט ראשון. לכן הייתי מקשיב כעת ברצון רב לאופן שבו אתם מבינים

פְּשִׁמְסֵלֵב צ'פּוֹלְיַנסְקִי - היסטוריון של הספרות בת זמננו, מסאי, מתרגם, מבקר ספרות. ממייסדי המחלקה לאנתרופולוגיה של הספרות באוניברסיטה ע"ש אדם מייצקיץ בפונואן. פרסם יותר מעשרה ספרים ובהם עקבות של משבר, על הפרוזה הפולנית בשנים 1976-1996, סוגריים נעים: סקיצות על ספרות שנות התשעים. לאחרונה פרסם את שיבת המרכז: ספרות במציאות חדשה (2007); ספרו פולין להחלפה: חדשנות מאוחרת והנרטיבים הגדולים שלנו עומד לראות אור בקרוב.

סטניסלב לם - שבירת מוסכמות תמידית

בכל פעם שאני קורא ספר של סטניסלב לם, משהו בצורת מחשבתי נפתח, משתחרר. לפעמים זה בזכות חוש ההומור הפרוע שלו, שרואה בכל עיקרון קוסמי נקודת מוצא לאבסורד; לפעמים זה בזכות המזג הפילוסופי שלו, שמוצא בכל אבסורד עיקרון קוסמי. אבל בדרך כלל זה בזכות שבירת המוסכמות התמידית שלו. ייתכן ששני הראשונים - ההומור והמזג הפילוסופי - הם סימני ההיכר של רוח המרי שלו, שמסרבת לקבל תכתיבים, שמתעקשת לשאול: אבל למה הדברים כך? מי אמר שלא ייתכנו אחרת? אני חושב שאת ההדגמה הטובה ביותר לתכונה זו אפשר למצוא ברומן הידוע שלו סולאריס. לכאורה, הרומן חג סביב נושא קלאסי של ספרות המדע הבדיוני - מפגש עם חייזרים. כיצד יתנהל מפגש כזה? חוזרת ושואלת ספרות המדע הבדיוני; האם אפשר יהיה בסופו של דבר לנסח שפה, שבה יוכלו לבוא בני אנוש בדברים עם מערכות מושגיות שאינן אנושיות בעליל? במשך זמן רב הניחו יצירות המדע הבדיוני שמפגש כזה אפשרי, לטוב או לרע, וכי יסתכם בעוינות ובכיבוש או בתור זהב חדש. אבל מדוע, שואל לם - אולי השאלה הפשוטה ביותר שראוי לשאול ובכל זאת העמוקה ביותר - שבני האדם יצאו לחלל, למרחב הלא מוכר, הלא נושכ, כדי להיתקל בורות, שעדיין מצויה בנפשם פנימה?

זהו העיקרון המנחה של סולאריס: מסע החוצה, אל מחוץ לכדור הארץ, בנוסח ספרות המדע הבדיוני, שיכול להיחתם רק כמסע פנימה, אל נבכיו של האדם הנוסע, בנוסח הספרות הפסיכולוגית.

ואולם הספר לא מצהיר על טיב המסע מלכתחילה. כי לא רק קריס קלווין, גיבור הספר, ששכל את אשתו, צריך לעבור אותו, אלא גם הקורא. כי הקורא שבוי בתבניות של ספרות המדע המסורתית, שבה כל מפגש עם ישות אחרת בנוי כמו חידה: איך יתרחש המפגש? מה תהיה התחבולה שתהפוך אותו לאפשרי? הישות בספרו של לם חידתית במיוחד. בני האדם מגלים את סולאריס, שעל פניו מצוי אוקיינוס, שהוא ספק יצור בעל בינה, ושכל החוקים הפיזיקליים הידועים אינם תקפים לגביו, וגם עובדה זו אינה נכונה כל הזמן. לפיכך, החידה אמורה להיות גדולה יותר. והיא גדולה. והקורא נלכד בה, ומרותק אליה. עד שהוא מגיע לסוף הספר ומבין שאינה חשובה כלל. לא היא שעניינה את לם. לא היא שצריכה לעניין אותו.

וכך כותב לם ביחס לספרו: "המדע הבדיוני הניח כמעט תמיד שהחוצנים שהאדם פוגש משחקים משחק כלשהו שאת הכללים שלו יפענח אדם במוקדם או במאוחר. (ברוב המקרים המשחק הוא אסטרטגיה או שיטת לוחמה). אני רציתי להיפטר מכל החושים המולטיים אל ההאנשה של היצור... השיטה שבה השתמשתי ברומן להדגים את העניין הזה היתה פירוט התוצאות של העניין שגילו בו בני אנוש במשך מעל למאה השנים של המחקר של סולאריס והאוקיינוס שעל פני השטח שלו. כמי שכתב את הספר אני מרשה לעצמי לשוב ולהדגיש שבסך הכל רציתי ליצור חזון של מפגש בין בני אנוש ובין משהו עצום, שבלא ספק קיים, שאי אפשר לצמצם אותו למושגים, רעיונות או דימויים אנושיים."

מילת המפתח היא האנשה. הבסיס לכל תקשורת שיוצר האדם עם העולם היא הנטייה להשליך עליו את מושגיו. אבל איך יוכל להאניש כשאנו יודע מה משמעות של היות בן אנוש? שאלה זו, אם רוצים, ממצה בתוכה את כל תולדות הייאוש והתקווה של תרבות המערב בניסיונה לפענח את העולם. ואחרי שהיא מתעוררת, קשה לחזור ולקרוא ספרות, כל ספרות, אך בעיקר ספרות מדע בדיוני, באותן עיניים תמימות.

שמעון אדף

אווה ליפסקה

מפולנית: רפי וייכרט

כתם

בזמן הבדוק הבטחוני
בנמל התעופה בצ'יריך
אני נצבת בשער המגנטי הקטן.

לשוא גלאי המתכות.

כרכי שירה בלתי מחלידים.
גליונות פח רבי-הבצה, אירונגיה בצפוי
כרום.

אסימוני מכתמים מזוממים
נעים לאטם כמו סבלנות.

מחשבות חבלה
אינן מגרות אפלו
את הרגע החשדן.

אנו מתבוננים זה בעיני זה
כמו מתכת במתכת.

מה יכולה המכונה לדעת
על חידת השירה
שמפענחת אותי
כבר ששים שנה.

על מסך הסורק
זה בקשי
כתם
בצד ימין.

חוש ריח כלבי

השיר ככה
בחלום לא-קרא-לא-כתב.

דרך הגלריה הארצית
מתגלגלת עגלת חציר של הירונימוס בוש.

מלאך שנפל
עומד בשולי הכביש המהיר.
המנוע מעלה אדים.

חירות

ארצי משתרכת במרחבי החרות.
מעמידה פנים שהיא אירופה.

הרחובות נחים במצלב.

מלצרים שעולים לרגל
נושאים על המגש כפתור קדוש.

שלטון נשען
על קש.

בצדי הדרך
פורח אספסוף.

השטן מחלק
מכשירי MP3.
קוסם לנו במוזיקה.

תעלולים אלהיים שטניים.

ישו מעל לענבים.
צלזלן על אם-הדרך.

ביניהם חוש ריח כלבי
ושקט קודר.

* איך לתרגם אנחות לשפות זרות?

* אפשר לדון מישהו לשכחה, אבל את גזר הדין צריך להטיל על הזוכרים.

* הדעות כרגיל חלוקות - בין החזקים.

* ציוני דרך עומדים במקום.

* "מחר טוב יותר" אינו כולל ערובה מפני "מחרתיים עוד יותר טוב".

מרקס הזקן

כָּבֵד לֹא יִכּוֹל לְהִתְרַבּוֹ.
לוֹנְדוֹן לְחָה,
בְּכָל חֶדֶר מִשְׁתַּעֲלִים.
מֵעוֹלָם לֹא אָהַב חֶרֶף.
פְּעָמַיִם רַבּוֹת, בְּלֹא לֵהֵט,
מֵעֵתִיק כְּתָבִי יָד יִשְׁנִים.
הַגִּיר צָהֵב
וּפְרִיָּךְ כְּמוֹ הַשְּׁחָפֶת.

לָמָּה הַחַיִּים מְכֻנָּיִם
בְּעֵקֶשְׁנוֹת לְהֵרֵס?
אוּלַּם בְּחִלּוּמוֹת שְׁבִים הָאֵבִיב
וְהַשְּׁלֵג, שְׁאִינְנוּ דוֹבֵר
בְּשׁוּם שְׁפָה מְכַרֶּת.
וְהֵיכֵן לְמָקָם אֶהְבֶּה
בְּמַעֲרַכַת שְׂיָצֵר?
הֵיכֵן הַפְּרָחִים הַכְּחָלִיִּים?

שׁוֹנָא אַנְרְכִיסְטִים
הָאִידִיאָלִיסְטִים מְשַׁעֲמָמִים אוֹתוֹ
הוּא מְקַבֵּל דְּוֹחִים מְרוֹסִיָּה
לְרַע הַמּוֹל - מְפֹרְטִים בִּיּוֹתֵר.
הַצְּרִפְתִּים מִתְּעַשְׂרִים
בְּפוֹלִין - שׁוֹלֵט הַשְּׁקֵט הַמְהַגֵּן.
אֲמֵרִיקָה לֹא תִדְלָה לְהַתְּפַשֵּׁט.
וְהֵדֵם גְּמִצָּא בְּכָל מְקוֹם.
אוּלַּי יִחְלִיף טְפֻטִּים.
הוּא מִתְּחִיל לְהִבִּין
שֶׁהָאֲנוּשׁוֹת הָאֲמֵלְלָה
תֵּלֵךְ עֲדִין
בְּדַרְכֵי הָאֲדָמָה הַיִּשְׁנָה
כְּמוֹ הַמְּטַרְפֶּת הָעִירוֹנִית,
שְׁמֵאֵמֶת בְּאֲגָרוֹפֶיהָ עַל
אֱלֹהִים לֹא-נִרְאָה.

מפולנית: בוריס גרוס

רבי האמנים שלי

התרגום לאורי הולנדר

רְבִי הָאֲמָנִים שְׁלִי אֵינָם חַפִּים מְטַעֲיוֹת.
הֵם אֵינָם גְּתָה, שְׁמַתְקֶשָׁה
לְהִרְדֵם רַק כְּאֲשֶׁר בְּמִרְחָק
מִתִּיפְחִים הֵרִי גַעַשׁ, אוֹ הוֹרְטִיוֹס,
הַכּוֹתֵב בְּשִׁפְתֵי אֱלִים
וְנִעְרֵי מִזְבֵּחַ. רְבִי הָאֲמָנִים שְׁלִי
שׁוֹאֲלִים בְּעֵצְתִי. בְּמַעֲיָלִי
צָמַר שֶׁהִשְׁלִכּוּ בְּחַפְזָה
עַל חִלּוּמוֹתֵיהֶם, עִם שַׁחַר, בְּשַׁעַה שְׁרוּחַ
קָרָה עוֹרֶכֶת שְׁמוֹעַ לְצַפְרִים, רְבִי הָאֲמָנִים
שְׁלִי מְדַבְּרִים בְּלַחֲשׁ.
אֲנִי שׁוֹמֵעַ אֶת רַעַד קוֹלָם.

לאחי הבכור

בְּאִיזָה רִגְעַ אֲנַחְנוּ הוֹלְכִים
דֶּרֶךְ יָמִים וְחֻדְשִׁים,
בְּאִיזָה שְׁקֵט אֲנַחְנוּ שָׂרִים
אֶת שִׁיר הָעֶרֶשׁ הַשְּׁחוֹר,
בְּאִיזוֹ קִלּוֹת חוֹטְפִים הַזְּאֲבִים
אֶת אַחֵינוּ,
בְּאִיזוֹ קְלִילוֹת
נוֹשֵׁם הַמָּוֶת,
בְּאִיזוֹ מְהִירוֹת
שְׁטוֹת הַסְּפִיגוֹת
בְּעוֹרְקֵים.

מפולנית: רפי וייכרט

* רק משורר יכול להציג שאלון לאלוהים.

* כשאתה קופץ מרוב שמחה לגובה, היזהר שמישהו לא ישמוט את הקרקע מתחת לרגליך.

* אהבת מולדת לא יודעת גבולות זרים.

* מה שצולע - הולך.

* להיות שר הפנים של עצמך!

* יש מי שאין להם תקווה, ומי שמאבדים אותה כל הזמן.

שירה חדשה

נורברט קולֶשָה

מפולנית: בוריס גרוס

הרצון לחיים

מוקדש לארתור שופנהאואר

אומרים שֶהַחַיִּים
הם זרעוֹ שֶל סוּטָה
הַמְעַבֵּר אֶת מִזְבְּלוֹת בְּתֵי-הַחֹלִים
וְהַגּוֹעַ עַל קַפְסַת מוֹרְפִיּוּם רִיקָה

אֲבָל אֲנִי רוֹצֵה לְחַיּוֹת

אומרים שֶהַחַיִּים
הם מְצִיאֹתוֹ שֶל הַמְטֵרָף
חֵלֹם שֶנַּחֲלֵם עַל חֵלֹם וְאַתָּה מֵתְעוֹרֵר רַק תַּחַת הַיִּפְנוֹזָה

אֲבָל אֲנִי רוֹצֵה לְחַיּוֹת

אֵינְנִי רוֹצֵה לְמוֹת
לְפָנַי אֲלִיפוֹת הָעוֹלָם בְּכַדוֹרְגָל

נורברט קולֶשָה נולד בשנת 1961. משורר ומבקר ספרות.
פרסם עד כה שלושה קובצי שירה. מתגורר בוורשה.

- * במילונים מסוימים חסרה מילת כבוד.
- * חוכמת אמת לא נוטשת את הראש. ההמון צועק בפה אחד גדול, אבל אוכל באלפי פיות קטנים.
- * סכום הזוויות, שאליהן אני מתגעגע, בוודאי גדול מ־360.
- * אל תעירו דימויים אם אינכם יכולים להרדימם.
- * מטור של אפסים קל ליצור שרשרת.
- * האם ממבנה האדם הוסקו מסקנות לאילו מטרות הוא נברא?
- * יש להרוס את הבסטייליות קודם שהן נבנות.
- * לאחר אובדן השיניים יש, כנראה, ללשון יותר חופש.
- * פשוט קשה להאמין שהפרטים אינם ידועים לכלל.
- * אל נבנה מחסה לעוני מחשבתי.
- * מי שומע איך צומח הדשא? הקוצרים.
- * ערכים שאינם בני חלוף אין להם למצער תאריך תפוגה.
- * ממשות ניתן להחליף. את הבדיון יש להמציא מחדש.
- * קיים עולם אידיאלי של שקרים שם הכל אמת.
- * "פול - קום" זה רק זמן טירונות.
"מות - קום לתחייה" - זה כבר חיים.

פאבל בֶּרְנֶסְקִי

מפולנית: בוריס גרוס

דילמות של מתאבד פוטנציאלי

נולדתי בשנת שבעים ושמונה ונדאי שאין זה מקרי.
 כך קרה, היה חרף אז באתי. אינני מודעה עם אף אחד אחר ואין לי
 מנהיג אידיאולוגי, משורר-נביא - יותר מדי תכניות לעתיד. כי החרף הוא כזה
 ואז היה חרף אז באתי.

פעם, לפני זמן רב, כשהאלים התהלכו עלי אדמות היה לי רצון טוב ורומן
 עם אתונה - לא יצא מזה כלום. נדאי משום שנולדתי בחרף. באביב המאחר
 של שנת שמונים ושתיים התקרחת וזה היה סופו של הפאנק הפולני. גחמה לבנה
 על השפה, גוף ספורטיבי ודעה טובה של הסובבים - מצאתי חן בעיני
 גברות קשישות שנתנו את נכדותיהן טרף לבנים שהיו הבטחה גדולה
 לעתיד.

מאז שנת שמונים ושתיים מתו הרבה משוררים גדולים ואינני מפחד כבר מרפבות פּרְבְּרִים
 מישוהו אמר שאלה לא רעות כלל, וחויץ מזה - הן נוסעות במסלול שנקבע מראש. זה בכלל לא חשוב שמסריח והידים מחליקות
 על הידיות המשמנות. סוף כל סוף היה לי רומן עם אתונה וכובע אירוקה על ראשי.
 ואנשים? אנשים מדברים בלחש: על וודקה, ילדים, מכוניות והמספר שלש-עשרה...
 ואמנם לעתים אינם אומרים דבר, רק מאמינים בתזקה. שתיקה כזאת מפחידה אותי יותר מכל
 ואז לרב אני הולך דרך הערים. כל יום עיר אחרת - על גהר הפשמשה, ראבה, בריניצה, ויסלה.

ובכל אחת מן הערים הללו יש רפבות פּרְבְּרִים. ואנשים נוסעים. בכל עיר הפרסומות נראות אחרת
 בלונדינית מגייר מבליטה את התחת. על כן אחשב על התחת שלה למשך רגע קצר.
 מתישהו הרי אמות, אף ש"אין מות, יש רק טרוף" - כך אומר הכמעט-מו"ל שלי.
 "בתיים אנו בוחרים בין מות ובין טרוף".

אינני חובב משוררים: "פסבדו-אמנים עם עוף זרע" - כך אומרת
 אנה זוננברג. אך גם זה לא משנה את העבדה שנולדתי בחרף, היו לי רומן עם אתונה
 ומחסומים על עיני. לפעמים אני כותב שירים. לפעמים מתאהב במישהו. לפעמים נשאר לבד -
 עם הרק על פני. מדאג מאד ושכור.

אווה זוננברג - משוררת פולנייה, ילידת 1967.

פאבל בֶּרְנֶסְקִי נולד ב-25 בינואר 1978 בקטובין. ביכורי שיריו הופיעו בכתבי
 עת שונים בשנת 1994. עד כה פרסם שני קובצי שירה שזכו להד נרחב. מארגן
 פסטיבלים לשירה עכשווית בקטובין ובשלויה. עורך ספרותי. צמחוני רדיקלי
 וחבר פעיל בארגון "אמנסטי".

קטז'ינה טוראי-קלינסקה

מפולנית: ברכה רוזנפלד

אדוורד פּסביץ'

מפולנית: רפי וייכרט

שלושה מיתוסים

הגני אטלס, כשאני מפנה
את ראשי הזוהר לכל הכוונים.
ראו, איך על צארי נוצץ כדי המלא
חללי יקומים.

הגני טנטלוס, כשאני מגיחה
את ידי הלוחטות על רקוטי
וחשה בשאון עינות המים
הכלואים מתחת לקלפה.
מי אני, כשהכד מדרדר
אל עמק הבכא ושברון הדיים?

כשאני זוקפת את צארי הרכון,
הגני סיזיפוס, ראשי בתוך כפות ידי.

האוטובוס האדום*

נער יפהפה.
יפהפה חזק.
יפהפה אך בן תמותה.
אנשים באוטובוס
מסתכלים בו.
המון מבטים
בוהנים אותו.
נשים וגברים,
ילדים וחפצים דוממים.
אוח, בעקר הם.
מלא בחפצים דוממים,
האוטובוס הזה
שמייע את הנער.

וכל המבטים
נדמים לאחד,
אולי בשל היותו מציאותי כל-כך,
חלצתו ארכה מדי
נעליו גדולות מדי?

עיניו מתרוצצות
בעקר בתחנות,
כאלו חכה וצפה
מתחת לגג התחנה
למישהו שהוא מכיר או
למישהו שמכיר אותו.

אולם הוא ממשיך לבדו,
לא מדבר
עם איש.

נער יפהפה.
יפהפה חזק.
יפהפה אך בן תמותה.
מבטינו העצבניים
מלאים במבטיו.

קטז'ינה טוראי-קלינסקה - נולדה ב-1956.
משוררת, סופרת, מחזאית ופובליציסטית. פיוקאית
בהשכלתה, משלבת ביצירתה הספרותית ובכתיבתה
המסאית ידע במדעים. פרסמה שני קובצי שירה,
רומן אחד, מחזה, שלושה ספרי ילדים ומאמרים
רבים.

אדוורד פּסביץ' - נולד בשנת 1971.
משורר וסופר. כותב שירה לירית
רפלקסיבית, בעלת מטען רגשי חזק. בין
ספרי שיריו נילדה התחתית, לימודים
לקבצנים. כמו כן פרסם את ספר הפרווה
מוות בחדר החושך.

*האוטובוס האדום הוא שמו של פזמון
פופ פולני משנות החמישים שמקצבו
לקוח מהמזמור הקתולי 'אלי הקדוש'.

- * צריך שלשחקן יהיה מה לומר גם אם יש
לו תפקיד של אילם.
- * עברו על פני המטרה רק ממרחק בטוח.
- * כל צופה מביא לתיאטרון את האקוסטיקה
שלו.

מַרְצִיּוֹן שְׁוִיטְלִיץקִי

מפולנית: רפי וייכרט

פינלנד

לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה עוֹד קִיץ כְּנֹה.
לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה עוֹד קִיץ כְּנֹה.
לְעוֹלָם לֹא תִהְיֶה הַמְשֻׁטְרָה כֹּה
אֲדִיכָה,
וּמְכַבֵּי הָאֵשׁ
כֹּה מְהִירִים וְיַעֲלִים.
לְעוֹלָם לֹא תִהְיֶה הַסִּיגְרֵיָה טְעִימָה כָּל־כֶּךָ.
וְהוֹדֵקָה צוֹנְנֶת וּמְרוֹנָה כָּל־כֶּךָ.
לְעוֹלָם לֹא תִהְיֶינָה נְעֻרוֹת יְפוֹת כָּל־כֶּךָ.
לְעוֹלָם לֹא יִהְיוּ עוֹגִיזוֹת מְעֻלוֹת כָּל־כֶּךָ.
הַצְּגָתָה שֶׁל אֲרֻצְנוֹ
לְעוֹלָם לֹא תִהְיֶה בְּעֵלֶת הַשְּׂגִים כְּאֵלָה.
לְעוֹלָם לֹא יִהְיוּ גִנְיָקִים כְּאֵלָה,
קוֹקָה קוֹלָה כְּזֹאת.
חֲרָדֵל כְּנֹה
וְחֻלֵּב כְּנֹה
לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה קִיץ כְּנֹה.
הַשְּׂמֶשׁ לְעוֹלָם לֹא תִזְרַח אוֹ תִשְׁקַע
יְפֵה כָּל־כֶּךָ.
הִירֶחַ
לֹא יִהְיֶה
תְּלוּי יְפֵה כָּל־כֶּךָ.
לְעוֹלָם
לֹא תִהְיֶה
טְלוּיזִיָּה כְּזֹאת, עֵתוֹנִים כֹּה צְבָעוֹנִיִּים.
לְעוֹלָם
לֹא תִהְיֶי כָּל־כֶּךָ גְּחֻמָּה אֵלֵי,
הַכְּמָר לְעוֹלָם לֹא יִשָּׂא
דְּרָשׁוֹת חֻכְמוֹת כָּל־כֶּךָ.
גִּנְן הַעוֹגֵב לְעוֹלָם לֹא יִגְנֹן יְפֵה כָּל־כֶּךָ,
הָאֵל לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה קְרוֹב כָּל־כֶּךָ,
רְגִישׁ וְטוֹב כָּל־כֶּךָ כְּמוֹ עֶכְשׁוֹ.
לְעוֹלָם
לֹא יִהְיֶה

- * החיים גוזלים מבני אדם יותר מדי זמן.
- * רוח הזמן מבהילה אפילו אתאיסטיים.
- * במלחמת רעיונות מתים בני אדם.
- * במרק פטריות נותר מעט מדי מקסמי היער.
- * כל שיח יכול להיות לסנה אם תצליח להדליק אותו בדמיוןך.
- * אמור לי עם מי אתה ישן, ואומר לך על מי אתה חולם.
- * צריך הרבה סבלנות, כדי ללמוד אותה.
- * גם האזוריים נושאים מסכות. מסיבות מובנות.
- * תמיד פחדתי מרובים לא טעונים. פיצחו בהם ראשים.
- * מוסר הוא עניין להסכמה או לתשלום מייד.
- * הרבה מידידי הפכו לאויבי, הרבה מאלו שלא היו ידידי התיידדו עמי, אבל האדישים נשארו נאמנים לי.
- * היה לו ידע, אבל הוא לא עיבר אותו.
- * לא מכל ביצה בוקע קולומבוס.
- * הזהירו אותי מפניו: "הלה איננו יצור חברתי!" הכרתי אותו. מאוד אנושי.
- * פתגמים סותרים זה את זה. וזו בדיוק חוכמת העם.

קִיץ כְּנֹה,
לְעוֹלָם
לֹא יִהְיֶה
קִיץ כְּנֹה...
מְעַל לְאֶפֶק סוּפֹת בְּרָקִים
וְשׁוֹמְעִים אֶת מְלִתְעוֹת
הַבְּרוֹזֵל.

מַרְצִיּוֹן שְׁוִיטְלִיץקִי - נולד בשנת 1961. משורר, סופר ומנהיג להקת רוק. שירתו מתאפיינת בנימה חריפה של מחאה ומרד. זכה בפרסים ספרותיים רבים. על קובץ שיריו מוזיקת הפנים היה מועמד לפרס "ניקה" היוקרתי.

מריוש גז'בלסקי

מפולנית: רפי וייכרט

מאי

אינטימיות עם הנצח

יצאתי מפולין בגיל שנתיים. כעבור עשור עברתי לדבר עברית עם הורי ובגיל שבע-עשרה ערכתי גיחה לשפת ילדותי ולמדתי לקרוא פולנית.

עם זאת, המפגש הראשון שלי עם השירה הפולנית התרחש בסוף שנות השמונים (בעיקר עם זביגנייב הרברט, שהקסים אותי בתבונתו). קראתי בשיריו בתרגום העברי. ההיכרות עם השירה הפולנית התרחבה והלכה הודות לתרגומיהם הקולחים והמתרבים של דוד וינפלד ורפי וייכרט. בשנים האחרונות עברתי לשפת המקור. מצאתי בשירתם של הרברט, מילוש, שימבורסקה, ליפסקה ורוז'ביץ' את המקצב הלשוני והנפשי שלי. כתיבתם, עם ההומור האופייני לעתים כה קרובות, היתה לי לכורסה ביתית, אשר כמותה לא מצאתי בשירה אחרת.

לא אחת נאמר לי על שירים שכתבתי, עוד לפני היכרותי עם שירת פולין, שהם מושפעים מהשירה הפולנית. ככל שהרבותי לקרוא, הבנתי יותר את מקור ההשערה. האם היה זה יוליאן טובים שזרם בעורקי מילדותי? השפה עצמה שבה ביטאתי את מילותי הראשונות?

אני תוהה על התעלומה - עד כמה חלב הינקות מעצב את האדם הבוגר. מבחינתי המפגש עם השירה הפולנית הוא מפגש עם עצמי, שסודו אינו נהיר לי עד תום. מפגש המאפשר בריחה - הפרדוקס העומד במהותה של האמנות.

השירה הפולנית במחצית השנייה של המאה העשרים (היא הקרובה לי), רוויה בהומניזם, יוצרת תחושת אינטימיות עם הנצח, עם משק כנפי ההיסטוריה ועם עצמה. תחושת אינטימיות עם... הכל, כלאחר יד. זהו אחד ממקורות כוחה וקסמה, המלהיבים והמעוררים יותר משמץ קנאה.

צביקה שטרנפלד

יְשִׁישוֹת צְפוּדוֹת עַל הַסְּפֶסֶל
בְּלֵב הַחֶצֶר. צְפֻרְנֵיהֶן
הַצְּפוּרִיּוֹת, כְּפֹת רְגֵלֵיהֶן עֲטוּפוֹת
בְּנִיר-כֶּסֶף וּבְשֻׁכְבוֹת גְּרֵבִים.

אֲנִי נֹסֵחִים לְאֵט, בְּמַעֲלֵה הַמְּדַרְגּוֹת
הַמְּשִׁיפּוֹת בַּתְּפִלוֹת זְקֵנָתְךָ.
עַל הַקִּיר הַשְּׂמֵצָה "לְגִיָּה זֹנָה", תִּיּוֹ שֶׁל מִיִּשְׁהוּ
מֵאַחֲרֵי דִלֵת כְּבֹדָה בְּצַבֵּעַ חוּם.

הַכֶּלֶב מִסְתַּכֵּל בְּנֹו וְלֹא רוֹאֵה מִחֲמַת הַזְּקָנָה.
הַחוּמִים הָאֵלֶּה יְפִים, יְפֹת הַרוֹאוֹת הֵלֵא רוֹאוֹת.
פְּרִוֹת הַכֶּלֶב פּוֹרְחֹת יְפֵה כְּמוֹ אוֹר שֶׁל פֶּנֶס.
הַמְּרִאוֹת הַמְּלַכְלָכִים הִלְלוּ פּוֹצְעִים אֶת הָעֵינַיִם בְּנֵעִם.

מריוש גז'בלסקי - נולד בשנת 1969. עבד כעורך ראשי של הדור 'ירחון הספרותי' ה'הורם החדש'. פרסם שבעה קובצי שירה. ביניהם 'תשליל', 'גראפיטי', 'נשיקה בהילוך אחורי'. כמו כן פרסם את ספר הפרווה 'איש רץ בתוך יער'.

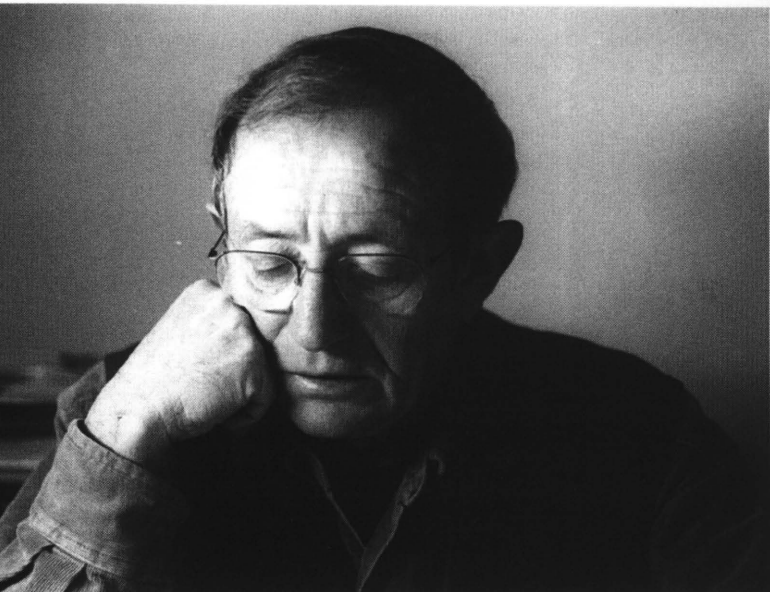
* הרבה אנשים עוברים טרגדיה. לא לכולם יש איזשהו סופוקלס שיכתוב אותה.

* לא צריך לפזר שעמום על ידי כוחות המשטרה.

* מי ששרד את הטרגדיה, לא היה גיבורה.

* השלטון עובר לעתים תכופות יותר מיד ליד מאשר מראש לראש.

* האנשים, הבזנתי, אוהבים מחשבות, שלא מחייבות לחשוב.

תצלום: ערן רותם

מפולנית: יעקב בסר

יעקב בסר, מייסדו ועורכו של 'עתון 77' במשך כשלושה עשורים, תרגם שירה משלוש לשונות - יידיש, פולנית ורוסית. לא זה המקום לסקור את שלל תרגומיו, שחלקם כונסו בספרים וחלקם ראו אור בעיתונות, בכתבי-עת ובבמתו שלו. יעקב, יליד קאליש (1934), היה קרוב ללשון הפולנית, לתרבות הפולנית ולשירה הפולנית. הוא חש הזדהות עם דמויותיהם של גדולי השירה הרוסית בראשית המאה, מאיאקובסקי ויסנין, אך גם קרבה גדולה לשירתו הקרועה של רוז'ביץ', המשורר שעלה מאפר המלחמה; הוא אהב את החוכמה והשנינה של שימבורסקה. מובן שאצר בלבו בחום גם את שיריהם המלוטשים ורבי-ההשראה של משוררי פולין בתקופה שבין שתי המלחמות, ובראשם שני המשוררים הגאונים ממוצא יהודי - בולסלב לשמיאן ויוליין טובים. מפולנית תרגם יעקב, בין השאר, את *מכתב למארק שאגאל* מאת יז'י פיצובסקי (עקד, 1968) ואת *קליניקה לבוכות* מאת מלגוויטה הולנדר (ידיעות אחרונות, 2000).

סברתי שגליון של 'עתון 77', המוקדש לספרות הפולנית עם דגש חזק על השירה הפולנית, לא יהיה שלם בלי שנוכח את פועלו של עורכו. השירים שמובאים כאן הם פרי תרגומו ויד לזכרו.

ר.ו.

הנריק גרינברג

מדרש

הָאֵל הַבּוֹדֵד בְּעִבּוֹדָתוֹ
רַק חֲמֹשֶׁה יָמִים
וּבַיּוֹם הַשְּׁשִׁי הוֹפִיעַ הַשָּׁטָן

לֵכֵן כֹּה לֹא יַעֲלֹת
הַדָּתוֹת וְהַגְּאֻלוֹת
לֵכֵן כִּי אֵלֶּה אֲנִי

וְהַנְּהָרוֹת הַצְּפָרִים וְהַעֲצִים
כִּלְכֵּךְ חֲסֵרֵי מִגֵּן כִּי הַשָּׁטָן
הוֹעִיד אֶת הָאָדָם
לְהֵרֵס אֶת מַה שֶּׁבָּנָה הָאֵל

וְנָתַן לָאָדָם אֶת הָאֵשׁ
כִּדֵי שִׁיבְעִיר גִּיהֲנוֹם עַל הָאָדָמָה.

אורשולה קוזיול

אלף לילה ולילה

יּוֹדְעִים שְׁוֹה יְקָרָה
מִנִּיחִים קְבִיאוֹת גּוֹמֵי
שְׁקָרִים מְקַסְיָמִים זֹטוֹת בָּלוֹת

יּוֹדְעִים שְׁוֹה יְקָרָה

בְּלוֹנִים וְעִירִים מְלִים בְּטָלוֹת
מִתְגַּבְּכִים
מִתְפָּאֲרִים בְּסִסְגוֹנִיּוֹתָם

יּוֹדְעִים -

בְּאִמְצָאוֹתֶיהָ שֶׁל אוֹתָהּ שִׁחְרָדָה
בַּיּוֹם הָאֲרֻכָּת חֵייהָ.

פורסם ב'עתון 77' בשנת 1998

פורסם ב'עתון 77' בשנת 1999

מחווה למתרגמי העבר

יואב איתמר

● **הוכחות לקיום** / חנה קראל (תל אביב: סדרת פרוזה אחרת: עם עובד, תשנ"ט 1999)

*

גלבע, אָמיר (1917-1984)
 משורר, מתרגם ועורך, נולד בראדז'ובילוב, באזור ווהלין, שהיה אז בשליטת פולין. עלה ארצה ב־1937. החל משנת 1941 פרסם משיריו בבמות ספרותיות שונות, וכן בעתונות הבריגדה בעת מלחמת העולם. משנת 1955 עבד כעורך בהוצאת הספרים מסדה, שם ערך ספרי שירה, ספרי ילדים ועוד. אחדים משיריו גם הולחנו וזכו לפופולריות כשירים מולחנים. המפורסם מביניהם הוא השיר 'שיר בבקר בבקר' שהלחין וביצע שלמה ארצי. אמיר גלבע זכה בפרס ישראל לשירה בשנת 1982 בזכות "שירתו האישית, המקורית, המאחדת סגנון אישי מובהק עם לשון התרבות של העם" ועל ש"פילס דרכים באמנות הפיוט".
 בין תרגומיו מפולנית:

● **היהלום והאפר: רומן** / יז'י אנדז'יבסקי (מרחביה: ספרית פועלים, תש"ט 1949)

● **שקספיר** / אדולף רודניצקי (מרחביה: ספרית פועלים, תש"ט 1949)

● **קראתיך ירושלים** / צ'סלב שלוק (תל אביב-ניו יורק: עקד/ברית עולמים של ניצולי ברגן-בלזן, תשכ"ז 1967)

*

הַרְאָבֶן (ריפתין), שולֵמִית (1931-2003)
 סופרת, משוררת, מתרגמת ומסאית. נולדה בוורשה. עלתה ארצה בהיותה בת עשר, התחנכה בירושלים. בגיל שבע-עשרה הצטרפה לארגון ה"הגנה" ושימשה חובשת קרבית בקרבות על ירושלים. שירתה במעברות העולים כקצינה בפיקוד דרום. היתה בין מייסדי גלי צה"ל. בתחילת שנות השישים החלה לפרסם שירה ואחר כך קובצי סיפורים, מסות, ביקורות, מאמרים פובליציסטיים, תרגומי ספרים ומחזות, ספרי ילדים ואף מותחן אחד בשם העט טל יערי. הרומן הראשון שלה, היה עיר ימים רבים, הטריילוגיה צימאון, שלוש נובלות מתקופת האבות וכיבוש הארץ, נחשבת לפסגת יצירתה הסיפורית. היתה האשה הראשונה שנבחרה לאקדמיה ללשון העברית, תפקיד בו כיהנה מאז 1979 במשך 11 שנים. תרגמה מאנגלית, יידיש ופולנית.
 בין תרגומיה מפולנית:

● **קונרד ולנרוד** / אדם מיצקביץ' (מרחביה: ספרית פועלים, תשי"ח 1958)

● **מבחר הסיפור הפולני** / ליקט והקדים מרדכי גפן (תל אביב: הדר, תשי"ט 1959 - בשיתוף בנימין טנא)

● **טנגו** / סלבומיר מרוז'ק (תל אביב: הפקה בתיאטרון הבימה, תשכ"ו 1966)

● **ליל קסמים** / סלבומיר מרוז'ק (תל אביב: חמו"ל, תשל"ל 1970)

לכבוד גיליון זה, ולכבוד שנת פולין בישראל, ליקטתי פרטים מלקסיקונים ומאתרי אינטרנט על אודות מתרגמים שכבר אינם בין החיים ואשר פרסמו את תרגומיהם מן הספרות הפולנית בספרים בשישים שנות המדינה. ברשימה זו מופיעה גם יונת סנד תבדל"א, אשר במסגרת מפעלה המבורך עם אלכסנדר בעלה תרגמה ספרים מפולנית, ולא נראה לי נכון להפריד ביניהם.

*

אָרְד (רודניק), צְבִי (1909-1994)
 משורר, סופר, עורך ומתרגם פורה. נולד בוילנה. עלה ארצה ב־1931, ממייסדי קיבוץ עין-שמר. ארד נקלע לקשיים חברתיים בקיבוץ, בעיקר בשל רצונו לקיים חיי יוצר בצד חברותו בקיבוץ ונאלץ לעזוב בשנת 1958. לפרנסתו נטל על עצמו את עול התרגום. כמו כן עסק בעריכת ביטאון המורים 'הד החינוך'. תרגם למעלה ממאתיים ספרים מכמה לשונות ובהן רוסית, פולנית, גרמנית, יידיש ואנגלית.
 בין תרגומיו מפולנית:

● **הזעם והלב - מסיפורי הזמן הסוער** בעריכת עזריאל אוקמני (יחד עם בנימין טנא, מרחביה: ספרית פועלים, תשי"ט 1959)

● **דת הילד** / יאנוש קורצ'אק (יחד עם דב סדן, תל אביב: בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, תשל"ח 1978)

● **הבהוב הציפורים** / אנילה ישינסקה (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשל"ח 1978)

● **ויסקי אמריקני** / אנדז'י שציפורסקי (תל אביב: זמורה-ביתן, תשנ"ב 1992)

*

בְּרוֹנוֹבְסְקִי, יוֹרָם (1948-2001)
 מסאי, מתרגם, מבקר ועיתונאי ישראלי. עלה מפולין בשנת 1956. תרגם שירה ופרוזה מעשר שפות, ביניהן מיוונית ומלטינית. היה עורך המוסף הספרותי של 'הארץ', והרבה לכתוב מאמרים ורשימות. הרצה באוניברסיטאות שונות, אך את השכלתו חלק באמצעות העיתונות היומית, ובעיקר באכסניית הקבע של עיתון 'הארץ', אליו היה קשור רוב ימיו. בין השאר עסק בסוגיות שונות של תרבויות פולין, צרפת, גרמניה ובריטניה. בספרו האחרון **סיפורה של פולין** (תשס"ו 2006) ניסה לקרב את הקוראים להיסטוריה המפוארת של ארץ זו.
 בין תרגומיו מפולנית:

● **חורשת לבנים** / ירוסלב איושקביץ' (תל אביב: עם עובד, תשמ"ג 1983)

● **הקיסר: נפילתו של רודן** / רישרד קפושניסקי (תל אביב: זמורה-ביתן, תשמ"ט 1989)

● **הקריירה של ניקודם דיזמה** / טדיאוש דולגה-מוסטוביץ' (תל אביב: עם עובד, תשנ"א 1991)

שכיהן כעורך. בשנת 1946 החל לערוך את המדור 'לנוער' בהוצאת עם עובד. בין השנים 1948-1953 ערך את 'דבר לילדים'. בשירתו בולטים המוטיבים החסידיים והעממיים ושיריו, שהצורה האופיינית להם היא בלדות סיפוריות העוסקות בחיי הבעש"ט וצדיקי החסידות, החופפת את תוכנו הניאו רומנטי. כמו כן כתב קינות על העם היהודי שהושמד בשואה. תרגם ספרים רבים מפולנית גרמנית, ובעיקר מיידיש. בין תרגומיו מפולנית:

● **הזמיר שאחר לשוב** / יולין טובים (תל אביב: י. צ'צ'יק, תשי"ט 1959)

● **עיתונות גורדוניה במחתרת גטו וארשה** / בעריכת אריה אבנון (חולדה: ארכיון גורדוניה - השומר הצעיר תשכ"ו 1966)

● **מאה ילדים שלי** / לנה קיכלר-זילברמן (תל אביב: שוקן, תשל"ב 1972)

● **הנער העקשני - חיי לואי פסטר** / יאנוש קורצ'אק (ירושלים: אדם, תשל"ח 1978)

● **אנהלי** / יוליוס סלובצקי (תל אביב: עקד, תשל"ח 1978)

סָנְד, אֶלְפֶסְנֶדֶר (1921-2004)

נולד בפולין ועלה ארצה ב-1935. לאחר מלחמת העולם השנייה נשלח לאירופה כדי לסייע בהעלאת פליטים יהודים לארץ. בפולין פגש את רעייתו יונת. עם תחילת מלחמת העצמאות חזרו השניים ארצה והתיישבו בקיבוץ רביבים, קיבוצו מאז 1943. במשך עשרים שנה בקירוב, עד 1985, שימש מנכ"ל הוצאת הקיבוץ המאוחד.

סָנְד, יוֹנָת (1926-)

נולדה בפולין. בזמן מלחמת העולם השנייה שהתה שנתיים בגטו ורשה ועוד שנתיים במחתרת. עם תום המלחמה נסעה ללמוד באוניברסיטת ז'נבה שבשווייץ. עם עלייתה ארצה התיישבה עם אלכסנדר ברביבים. עסקה בין היתר בתרגום ספרות צרפתית וכן הרצתה על ספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. לבני הזוג הוענק פרס ברנר פעמיים (1964 ו-1982) ופרס עגנון ב-1988. השניים הרבו לתרגם מצרפתית. בין תרגומיהם מפולנית:

● **כתבים א': איך לאהוב ילד; רגעים חינוכיים; זכות הילד לכבוד** / יאנוש קורצ'אק (תל אביב: לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, תשנ"ו 1996)

● **סחור סחור: שיחות עם לוחמים מגטו ורשה** / אנה גרופינסקה (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2002)

סְקוֹלְסְקִי, שְׁלֹמֹה (1912-1982)

משורר, מתרגם וסופר ילדים. נולד בפּוֹצְאֵיבּוּב (חבל ווהלין), ועלה בשנת 1941 ארצה. היה מפעילי בית"ר, מורה ועורך המדור הספרותי בעיתון 'חירות' של תנועת בית"ר. שורתו המפורסמת ביותר היא "אין כובשים את ראש הסלע, אם אין קבר במורד", שהופיעה בשיר 'ראש פינה' שנכתב לזכר שלמה בן-יוסף, מעולי הגרדום. נוסף על שיריו ותרגומיו כתב עשרות ספרים לילדים בחתימות שונות כגון "הדוד הטוב" "בן ישראל הדני" ועוד.

● **בישימון וביער עד** / הנריק סנקביץ' (תל אביב: עדי, תש"ל 1970) [מהדורה נוספת יצאה בכתב בשנת 1988]

טָנָא (טנבוים), בְּנִימִין (1914-1999)

משורר, סופר ומתרגם. נולד בוורשה, עלה ארצה ב-1937 עם מייסדי קיבוץ אילון וחי בו עשר שנים. בשנת 1947 נסע לפולין כשליח, להציל ילדים יהודים שנלקחו למגורים נוצריים. הנסיעה לפולין היתה מקור השראה לפואמה הגדולה שלו 'תמולים על הסף'. בנימין טנא התמסר לעריכת עיתון הילדים 'משמר לילדים' מאז 1948 והיה עורכו עד 1980. כתב סיפורים לילדים ולבני נוער על ילדותו ונעוריו בוורשה, בפולין שלפני השואה. בין תרגומיו מפולנית:

● **להבות** / סטניסלב בז'וזובסקי (מרחביה: תרצ"ט-ת"ש, 1939-1940)

● **האינקויזיטורים** / יז'י אנדו'יבסקי (תל אביב: עם עובד, תשכ"א 1961)

● **הגנה על גראנדה** / קזימ'ז' ברנדס (מרחביה: 1963)

● **במחבוא, סיפורים** / יהושע סטניסלב ויגודסקי (תל אביב: עם עובד תש"ל 1970)

● **אראס העיר הטובה** / אנדו'י שצי'פיוורסקי (תל אביב: ספרית פועלים, תשמ"א 1981)

● **ינושק** / סלאבומיר לובינסקי (תל אביב: עם עובד, תשמ"ד 1984)

● **הגן המפליג למרחקים** / אידה פינק (יחד עם דוד וינפלד, תל אביב: עם עובד תש"ס 2000)

לִיכְטֶנְבוֹיִם, יוֹסֵף (1895-1968)

משורר, מבקר, מסאי ומתרגם. נולד בוורשה. בימי מלחמת העולם הראשונה למד בקורסים הפדגוגיים העבריים בחארקוב. ב-1920 עלה לארץ. בשנים 1931-1932 היה מעורכי 'מאזנים'. נוסף על שיריו כתב מאמרים ומסות על סופרים עבריים ואירופאים. בשיריו בולטים במיוחד תיאורי הנוף, הרהורי כיסופים ולעיתים גם סרקום מוצנע. הרבה לתרגם מספרות העולם ואף לערוך אנתולוגיות. תרגום היצירה המונומנטלית **פאן טדיאוש לאדם מיצקביץ'** (תל אביב, טברסקי, 1953) זיכה אותו בפרס טשרניחובסקי בשנת 1953. בין תרגומיו מפולנית:

● **יותם הקסם** / יאנוש קורצ'אק (תל אביב: עם-עובד, תש"ד 1944)

● **המלך מתיא הראשון** / יאנוש קורצ'אק (תל אביב: טברסקי, תשי"ד, 1954)

● **תוכן לזהט** / יולין טובים (תל אביב: טברסקי, תשי"ד, 1954)

● **בישימון ובערבה** / הנריק סנקביץ' (תל אביב: אמנות, תשי"ז 1957)

מְלֶצֶר, שְׁמֶשׁוֹן (1909-2000)

משורר ומתרגם, נולד בטלוסט (גליציה המזרחית), קיבל חינוך עברי מסורתי. עלה ארצה ב-1934. היה מורה בבית ספר תיכון למסחר בתל אביב. מ-1937 היה חבר מערכת 'דבר' ושימש כסגנו של ברל כצנלסון

בין תרגומיו מפולנית:

- **החרב השבורה** / קורנל מקושינסקי (תל אביב: עמיחי, תשי"ז 1957)
- **אל כוכב אחר: סיפור לבני הנעורים** / ולדיסלב אומינסקי (תל אביב: עמיחי, תש"ך 1960)
- **המנצחים הקטנים** / פרדיננד אנטוני אוסנדובסקי (תל אביב: עמיחי, תש"ך 1960)

*

פּוֹרְת, אֶלְיָהוּ (אֶלְיָהוּ דָוִד יוֹסֵלְבִיץ' חַיִּטּוֹבִיץ) (1906-1966)
מתרגם, עורך ופיליטוניסט. נולד בעיירה ז'וסלה, ליטא. בשל נדודי המשפחה, קיבל חינוך תורני מאביו והשכלה כללית וחילונית ממורים פרטיים. בשנת 1926 יצא להכשרה בתנועת "השומר הצעיר" והצטרף לקיבוץ עלייה א' של העלייה החמישית. בעת שהמתין לאישור העלייה

שימש בתפקידי עריכה בביטאון התנועה בפולין. עלה ארצה בשנת 1930. התיישב ב-1932 בקיבוץ עין החורש, שם עבד בענפי המשק החקלאיים ובמקביל עסק בעבודה ספרותית. בסוף שנות החמישים, החל בעבודת תרגום נרחבת, שבמהלכה תרגם כארבעים ספרים - מגרמנית ואנגלית, רוסית פולנית ויידיש, חלקם מאת סופרים אשר גילה לראשונה לספרות העברית. לאחר מותו כונסו רשימותיו בספר **אדם ונוף בקיבוץ**.
בין תרגומיו מפולנית:

- **אנו מאשימים: עדויות ילדים מן השואה** / לנה קיכלר-זילברמן (מרחביה: ספרית פועלים, תשכ"ג 1963)

- **על הרשות הנתונה** / לשק קולקובסקי (מרחביה: ספרית פועלים, תשכ"ד 1964)

- **ספר החלומות של ימינו** / תדיאוש קונויצקי (תל אביב: עם עובד, תשכ"ז 1967)

* במאבק בין הלב והמוח מנצחת לבסוף הקיבה.

* אולי גם על סף המוות מקובעת פרסת המזל.

* את אורך החיים מודדים ברוחבם.

* הרבה דברים, שאינם עוברים דרך הגרון, עומדים על קצה הלשון.

* לפעמים קל יותר להביט בעיני המוות מאשר בעיני האדם.

* מי שהצליח להתאבד אינו יכול לברך את עצמו על הצלחתו.

* הו, זמנים מאושרים, כשעומדים ליד הקיר רק כדי להשתין.

* לא צריך להתחיל לחסוך על ידי הקטנה של מנת היגיון בריא.

* אנחנו הולכים לקראתו והסוף הולך לקראתנו. העניין הוא רק במקום המפגש.

* הדמעות שוחות עם הזרם.

* היהודים אשמים בכל. אלוהים יצר את כולנו.

* כדי להבטיח לו סבל, העניק אלוהים לבנו דמות של יהודי.

* כשמעשיות פוליטיות מדברות על חיות - הזמן כנראה לא אנושי.

* אין כיוונים חדשים זולת אחד: מאדם לאדם.

* אנחנו אוהבים שקולנו הפנימי יגיע אלינו מבחוץ.

* צרו על אודותיכם מיתוסים, האלים לא התחילו אחרת.

* גם האדם נחלק לאזורי השפעה של אנשים אחרים.

* גם הנצח היה פעם יותר עמיד.

* משוררים הם כמו ילדים: כשהם יושבים ליד שולחן הכתיבה, רגליהם לא מגיעות לאדמה.

* המשורר זג בנחל העובר דרכו.

* המחשבה לעולם אינה חופשית. היא מוגבלת על ידי האופק של הראש.

* יש נקודות שלא סוגרות משפט אלא פיות.

* הברק מאיר לעצמו את הדרך.

* אני לא מאמין, עד כמה שיכול משורר שלא להאמין.

ניקולאס גרוספייר, ספרייה

